

Др Ненад Ђурђевић

СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ

ПРАВНЕ ОБАВЕЗЕ И
ИМОВИНСКА ОДГОВОРНОСТ
ОРГАНИЗАТОРА

**СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ
ПРАВНЕ ОБАВЕЗЕ И ИМОВИНСКА ОДГОВОРНОСТ
ОРГАНИЗАТОРА**

Др Ненад Ђурђевић

СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ

Правне обавезе и имовинска одговорност организатора

Аутор:

Др Ненад Ђурђевић

Доцент Правног факултета у Крагујевцу

Рецензенти:

Проф. др Јаков Радишић

Проф. др Драгољуб Стојановић

Издавач:

Правни факултет у Крагујевцу

Ђуре Пуцара Старог 1

За издавача:

Проф. др Бора Чејовић, декан

Штампа:

Студио ПЛУС, Београд

Тираж: 200 примерака

YU ISBN 86-80765-02-3

Др Ненад Ђурђевић

СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ
ПРАВНЕ ОБАВЕЗЕ И ИМОВИНСКА
ОДГОВОРНОСТ ОРГАНИЗАТОРА

Крагујевац, 1994.

САДРЖАЈ

SPORTING PERFORMANCES

Legal obligations and civil liability of the organizer

NENAD DURĐEVIĆ, Ph.D.

associate professor

University of Kragujevac

Faculty of Law

Глава прва

СПОРТСКА АКТИВНОСТ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

1. ПОЈАМ СПОРТА

2. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ

3. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ

4. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

5. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

6. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

7. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

8. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

9. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

10. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

11. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

Глава друга

ОБАВЕ ДА СЕ ПОДНИЈЕМАЈУ ПРАВА СПОРТИСТА

1. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

2. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

3. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

4. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

5. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

6. ПОЈАМ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ КАКО ДЕЛ ОД ПОДРУЧЈА ПРАВА

САДРЖАЈ

	страна
СКРАЋЕНИЦЕ	11
УВОД	13
Глава прва	
СПОРТСКА АКТИВНОСТ И СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ	
А. ПОЈАМ СПОРТА	17
I. Елементи појма	17
II. Однос спорта и игре	19
Б. СПОРТСКА АКТИВНОСТ КАО ОПШТЕ ПОДРУЧЈЕ РИЗИКА	21
Ц. СПОРТСКА ПРИРЕДБА КАО ПОСЕБНО ПОДРУЧЈЕ РИЗИКА	23
Д. ЕЛЕМЕНТИ ЗА РАЗГРАНИЧЕЊЕ "ОПШТЕ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ" ОД "СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ"	24
I. Мотиви спортске активности	24
II. Особености организације спортске приредбе	25
III. Јавни интерес	26
Е. СУБЈЕКТИ КОЈИ УЧЕСТВУЈУ У СПОРТСКОЈ ПРИРЕДБИ	26
Глава друга	
ОБАВЕЗЕ ОРГАНИЗАТОРА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ	
А. УТВРЂИВАЊЕ ОБАВЕЗА ОРГАНИЗАТОРА	29
I. Спортска правила као помоћни елеменат за утврђивање обавеза	30
а) Правна природа спортских правила	31
б) Врсте спортских правила	32
ц) Значај спортских правила за утврђивање недопуштеног понашања организатора	32

<i>II. Остали помоћни елементи за утврђивање обавеза</i>	35
Б. ВРСТЕ ОБАВЕЗА ОРГАНИЗАТОРА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ	38
<i>I. Обавезе које омогућују предупређење ризика</i>	38
а) Општи поглед	38
б) Упозорење на ризике својствене спортској приредби	39
ц) Забране	40
д) Давање обавештења и упутстава	42
е) Осветљавање спортског терена	44
<i>II. Обавезе којима се утиче на атипичне ризике</i>	44
а) Разграничење од других врста обавеза	44
б) Контрола и отклањање ризика који потичу од спортског терена и спортске опреме	45
ц) Контрола и отклањање ризика који потичу од спортске активности	47
д) Избор способних спортиста и утицај на њихово понашање	53
В. ПАЖЊА КОЈА СЕ ОЧЕКУЈЕ ОД ОРГАНИЗАТОРА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ У ИСПУЊЕЊУ СВОЈИХ ОБАВЕЗА	55
<i>I. Мерило за утврђивање потребне пажње</i>	55
<i>II. Правила понашања у спорту и потребна пажња</i>	57
Глава трећа	
ПОВРЕДЕ НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	
А. ВРСТЕ ПОВРЕДА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	61
Б. ОСОБЕНОСТИ ПОВРЕДА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	64
<i>I. Повреде које проузрокују спортисти</i>	64
<i>II. Повреде које проузрокују гледаоци</i>	65
<i>III. Повреде које проузрокују остали учесници спортске приредбе</i>	67

Глава четврта

ПРАВНИ ОДНОС ИЗМЕЂУ ОРГАНИЗАТОРА, УЧЕСНИКА И ГЛЕДАЛАЦА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ**А. ПРАВНИ ОДНОС ИЗМЕЂУ ОРГАНИЗАТОРА И ГЛЕДАЛАЦА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ** 69*I. Правна природа односа* 69*II. Уговорне обавезе организатора* 70**Б. ПРАВНИ ОДНОС ИЗМЕЂУ ОРГАНИЗАТОРА И СПОРТИСТЕ** 72*I. Правна природа односа* 72*II. Уговорне обавезе организатора* 77

Глава пета

РАЗЛОЗИ, УСЛОВИ И ВРСТА ИМОВИНСКЕ ОДГОВОРНОСТИ ОРГАНИЗАТОРА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ**А. РАЗЛОЗИ И УСЛОВИ ОДГОВОРНОСТИ ОРГАНИЗАТОРА ЗА ШТЕТУ** 79*I. Разлози или основи одговорности* 79*II. Услови одговорности* 80**Б. НЕУГОВОРНА И УГОВОРНА ОДГОВОРНОСТ ОРГАНИЗАТОРА** 81*I. Неуговорна одговорност* 82**а) Субјективна одговорност и њене претпоставке** 82**1. Штета** 82**2. Противправност радње** 83**3. Узрочна веза** 86**4. Кривица** 92**б) Објективна одговорност** 97**1. Одговорност за штету насталу услед неконтролисаног деловања окупљених људи** 97

2. Одговорност за недостатке спортских терена	101
а. Спортски терени	102
б. Спортски терен као грађевина	102
ц. Недостаци спортских терена	106
д. Основ одговорности и одговорна лица	109
3. Одговорност за опасне ствари и опасну делатност	114
а. Одговорност за опасне делатности	114
б. Одговорност за опасне ствари	116
(1) Одговорност у коњичком спорту	117
(2) Одговорност у ауто-мото спорту	123
(3) Одговорност за скије	125
(4) Одговорност за стрелишта	127
<i>II. Уговорна одговорност</i>	127
а) Одговорност организатора због повреде уговорних обавеза према гледаоцима и учесницима спортске приредбе	127
б) Споразумно искључење и ограничење одговорности организатора спортске приредбе	129
1. Искључење и ограничење одговорности организатора према спортисти	129
2. Искључење и ограничење одговорности организатора према гледаоцима	130
<i>III. Особености обрачуна штете код спортских повреда</i>	132

Глава шеста

ПРАВНИ ЗНАЧАЈ ПОНАШАЊА ОШТЕЋЕНОГ (ПОВРЕЂЕНОГ) ЛИЦА

A. СПОРТИСТА КАО ОШТЕЋЕНИ (ПОВРЕЂЕНИ)	135
<i>I. Пристанак повређеног спортисте</i>	135
а) Појам	135
б) Правни значај	136

ц) Садржина пристанка	136
1. Однос оштећеног према радњи којом се наноси повреда и њеним последицама	136
2. Предмет пристанка	138
д) Претпоставке пуноважности пристанка	139
1. Изјава о пристанку	139
2. Пристанак не сме противречити законским забранама и друштвеном моралу (добрим обичајима)	142
е) Пристанак спортисте на умишљајну повреду	143
ф) Пристанак спортисте на нехатну повреду	144
<i>II. Кривица оштећеног (повређеног) спортисте</i>	146
а) Општи поглед	146
б) Понашање спортисте као узрок, односно део узрока догађаја који је повреду проузроковао	147
1. Непоштовање правила игре	147
2. Неизвршавање налога организатора	148
3. Коришћење неисправне спортске опреме	148
<i>III. Поступање спортисте на сопствени ризик</i>	149
а) Општи поглед	149
б) Поступање на сопствени ризик као самостални правни институт	150
ц) Поступање на сопствени ризик као кривица оштећеног	151
Б. ГЛЕДАЛАЦ КАО ПОВРЕЂЕНИ (ОШТЕЋЕНИ)	152
<i>I. Пристанак гледаоца на повреду</i>	152
<i>II. Кривица повређеног гледаоца</i>	153
<i>III. Поступање гледаоца на сопствени ризик</i>	154
ЗАКЉУЧАК	157
СУДСКЕ ОДЛУКЕ	161
SUMMARY	163

КОРИШЋЕНА И НАВЕДЕНА ЛИТЕРАТУРА	165
Општа дела, монографије и коментари законских текстова	165
Чланци	169

СКРАЋЕНИЦЕ

BGB - Грађански законик Савезне Републике Немачке

BGH - Савезни суд Савезне Републике Немачке

CC - Грађански законик Француске

JZ - Juristen Zeitung

LG - Земаљски суд (Савезна Република Немачка)

NJW - Neue Juristische Wochenschrift

OGH - Врховни суд Аустрије

OLG - Врховни земаљски суд (Савезна Република Немачка)

VersR - Versicherungsrecht

ZOO - Закон о облигационим односима

УВОД

1. Спорт представља једну од најзначајнијих појава савременог друштва. За многе људе он је битан саставни део свакодневног живота. Огроман број чланова спортских друштава (клубова) говори јасно колика је његова социјална снага. Узрок тој масовности лежи у измењеном односу људи према спорту. Изворни смисао спорта јесте задовољење индивидуалних потреба човекових. Спорт је нужно слободна делатност, чија сврха произилази из ње саме. Својом суштином он треба да буде несврсисходно, добровољно напрезање човека, у циљу одржавања здравља и радне способности.

Међутим, друштвене функције спорта толико су нарасле да су постале скоро главни покретач свих спортских дешавања. Можда је још само рекреативни спорт суштински обележен његовом првобитном сврхом. Спорт је постао симбол темељних принципа модерног грађанског друштва: једнакост, слобода, конкуренција. Он нуди шансу за успех и могућност свакоме да заради много новца, само ако постигне одређени учинак (резултат). У врхунском спорту све је испланирано, припремљено, и организовано, до најситнијих детаља. Професионални спортиста изгледа као део перфектне машинерије. Он више не вежба одређену радњу, него вежба себе у изолованом простору, опремљеном видео камерама, да би му та радња ушла у "крв, месо и душу".¹ Његова воља постаје секундарна. Много је важније шта хоће клуб, тренер, гледаоци, мас-медији. Својим социјалним функцијама спорт обухвата не само спортисте него и друга лица. Кроз идентификацију са спортским идолима и пројекцију негативних осећања и нагона на противничке играче, њихове присталице или судије, спорт служи људима као вентил за потискивање свакодневних фрустрација. Он им омогућава да искоче из уобичајене мустре понашања, а да се то не оцени од околине као "испадање из улоге".

2. Чињеница да милиони људи користе спорт као средство за излечење од опште "отуђености" која карактерише савремену цивилизацију, није могла остати непримећена од пословног света. Организација спортских такмичења и производња спортских реквизита и опреме постали су високо профитабилне делатности. То се повратно одразило и на сам спорт. С једне стране, богато финасирање спортских активности доприноси постизању све бољих резултата, а, с друге стране,

1 Wolfgang Schild, „Das strafrechtliche Problem der Sportverletzung (vorwiegend im Fussballkampfspiel)“, Jura, бр. 9/1982, стр. 468.

потребе и логика "бизниса" претварају и сам спорт у бизнис. Део заслуга (кривике) за такав развој имају и мас медији.

3. Са развојем спорта расла је и потреба да се спортска делатност држи под контролом друштва. Може се, без претеривања, рећи да правни поредак допушта само ону спортску активност која се одвија према одређеним правилима. Што је неки спорт опаснији (на пример, борилачки спорт) или што су опасније ствари које се у њему користе (на пример, аутомобил), то је све већа потреба да он буде под контролом. Кад спортску активност прати интерес јавности, она нужно прераста у спортску приредбу. Како правни поредак не може допустити да се спортска приредба одвија неконтролисано с обзиром на међусобно угрожавање спортиста и трећих лица, он захтева да неко преузме са себе улогу организатора. Међутим, у организацији извесне спортске приредбе учествује, не ретко, више лица, па се зато намеће питање које од њих треба сматрати "организатором". То питање има велики практични значај за правно разматрање спортских приредби.

4. Скоро неизбежни пратилац спортских приредби јесу спортске несреће, које имају за последицу телесне повреде учесника, гледалаца, и трећих лица. Питање имовинске одговорности организатора спортске приредбе постаје актуелно у случају када су спортски удеси последица његовог понашања. Специјалних законских одредби о спортским несрећама за време спортских приредби, на жалост, нема. Због тога се мора поћи од општих прописа облигационог права о одговорности за штету. Ту се као прво поставља питање природе одговорности: да ли она проистиче из уговорног односа организатора са оштећеним лицима или се темељи на деликтној радњи? Ако је реч о деликтној одговорности, где су границе допуштености понашања организатора и колику пажњу он треба да покаже при организовању неке спортске приредбе? Какав правни значај имају, при том, спортска правила? Да ли се на делатност организатора, с обзиром на бројне ризике који прате спортске приредбе, могу применити правила о објективној одговорности? Јесу ли спортски уређаји и спортски реквизити опасне ствари? Који је разлог неодговорности организатора за штете које настану учесницима приредбе услед саме спортске активности? Да ли је то "пристанак оштећеног", како мисли већина наших правника, или је у питању неки други правни институт? Основ и досег имовинске одговорности организатора спортске приредбе зависи од одговора на ова питања.

5. Није претерано рећи да Југославија, сразмерно броју свог становништва, представља спортску велесилу. Многобројне медаље освојене на најзначајнијим спортским такмичењима јасно о томе говоре. Међутим, стални развој и успон нашег спорта није пратила адекватна правна анализа проблема који су неминовни пратилац спортских активности и спортских приредби. Међу њима посебно значајно место

припада спортским удесима или несрећама. Једна монографија,² два чланка³ и неколико судских одлука чине све што се на нашем језику може читати о имовинској одговорности у области спорта. И док је имовинској одговорности спортиста и спортских организација посвећено барем мало пажње, имовинска одговорност организатора спортских приредби остала је потпуно ван интересовања наших правника. Разлог томе сигурно не лежи у мањем броју, тежини или значају повреда правних добара које настају као последица радњи организатора.

6. Будући да домаће литературе о правним обавезама и имовинској одговорности организатора спортских приредби уопште нема, овај рад има амбиције да делимично попуни ту празнину. У њему ће бити изложено правничко искуство неколико европских земаља које имају "добро уређен спортски живот", укључујући и САД. Основни је циљ да се покажу правне могућности да се учесници, гледаоци и трећа лица обештете за губитке настале током спортске приредбе. Нашим правницима ћемо предочити чињеницу да имовинска одговорност организатора спортских приредби у неким европским земљама подлеже строжим критеријумима процене но што је то случај у нас. Ти критеријуми могли би помоћи нашим судовима да објективније сагледају властита мерила за процену поступака организатора спортских приредби.

2 Драган Костић, Грађанскоправна одговорност спортиста и спортских организација, Београд, 1976.

3 Невенко Мисита, "Основ обвезивања на накнаду штете настале при скијању", Годишњак Правног факултета у Сарајеву, бр. 34/1986, стр. 119 - 130; Пенад Ђурђевић, "Имовинска одговорност спортске организације за штету коју њен члан (спортиста) проузрокује трећем лицу", Гласник Правног факултета у Крагујевцу, за школску 1990/91. годину, стр. 105-120.

Глава прва

СПОРТСКА АКТИВНОСТ И СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ

A. ПОЈАМ СПОРТА

I. Елементи појма

1. Гледано са социјалног аспекта, спорт није једнозначна појава. За једне је он израз демократског начина живота, а за друге је објект демонстрације тоталитарног система власти. Док једни у њему виде самоодређење индивидуа, другима се показује као култ маса. Многи га сматрају за пут ка разумевању народа, док га други узимају као накнаду за ратне конфликте. Могло би се утрошити много страница у набрајању различитих погледа на природу и карактер спорта. Наше је мишљење да за њега нису типична ни позитивна ни негативна својства. Једноставно, спорт није бољи ни лошији но што је друштвени поредак коме припада.

2. Као и многи други изрази које срећемо у свакодневном животу, и појам "спорт" има више језичких значења, односно употребљава се да искаже различите врсте људске активности. Он потиче од латинске речи "disportare", односно "deportare", што је буквално значило "однети" или "разносити", али се користила и у преносном смислу као "опустити се". У четрнаестом веку израз "disport" добио је у енглеском језику значење "активност у слободном времену", а из њега је касније настала реч "спорт". Она данас подразумева "задовољство, угодност, разонода, одмор, телесно вежбање, такмичење, трчање".¹

3. Правна литература врви мноштвом различитих схватања појма "спорт". Може се чак рећи, колико аутора толико дефиниција. Основна карактеристика свих тих дефиниција је њихова велика ширина, која у

1 Речник српскохрватског књижевног језика дефинише спорт као активност којој је циљ неговање и развијање телесних способности и умних снагаљивости гимнастичким вежбањем, играма, надметањем, и сл., али и као замену за појмове разонода и забава (Видети књигу 5, Нови Сад, 1973, стр. 942)

основи потиче из жеље да се спортска активност обухвати у њеној укупној разноликости. Ипак, сва та гледишта могу се сврстати у две групе. Према једнима, суштинско обележје спорта састоји се у добровољној телесној активности људи, регулисаној сопственим правилима, која се, одвија најчешће у облику такмичења са другима, уз могућност да се претвори у професионалну делатност.² Други, међутим, схватају појам спорта знатно шире. По њима, спорт је свака људска делатност која се испољава у облику кретања, и која служи задовољењу нагона за игром, очувању здравља или повећању телесних способности.³

4. Начелно гледано, прво становиште је, по нашем мишљењу много прихватљивије од другог. Међутим, битна слабост свих наведених покушаја дефинисања појма "спорт" лежи у томе што они полазе од његовог идеалистичког схватања. Све тежње да се целокупна спортска активност обухвати једном једнозначном и свеобухватном дефиницијом морају остати без резултата зато што су модалитети спортског понашања у великој мери различити. Појам који се добија путем изоловане апстракције и који је у стању да обухвати све облике спорта не може ефикасно да врши функцију разграничења спорта од других подручја живота. Много је корисније коришћење тзв. "типског појма". Његово одређење се, пак, врши на тај начин што се елементи који се појављују код различитих спортских активности, и који су за њих конститутивни, описно обухвате у један комплекс обележја - "тип". Што је већа подударност између елемената присутних у конкретном случају и оних садржаних у типском појму, то се сигурније може рећи да је реч о спорту.⁴

5. Појам спорта обухвата следеће елементе: 1) Спорт подразумева увек одређено телесно деловање, и о њему се не може говорити у случајевима искључиво духовних активности; 2) Упражњавање спорта служи здрављу, одржавању или побољшању телесних способности, васпитним захтевима, као и задовољењу нагона за игром; 3) Свака спортска активност, води, по правилу, ка постизању одређеног учинка; 4) Врхунске резултате спорта прате, по правилу материјалне користи; 5) Спорт се може упражњавати као индивидуална делатност појединаца или на организован начин, у оквиру удружења и савеза; 6) Спортска делатност се обавља већином у просторно и временски ограниченим оквирима; 7) Постојање једне или више кондиционих и координативних способности

2 Видети Karl-Heinz Hagenbucher, Die Verletzung von Verkehrssicherungspflichten als Ursache von Ski- und Bergunfaellen, Muenchen, 1984, стр. 38; Драган Костић, Грађанскоправна одговорност спортиста и спортских организација, Београд, 1976, стр. 2; Wladimir Rabinovitch, «Sport», u: Dalloz Encyclopedie Juridique, Repertoire de Droit Civil, Tome VII, Paris, 1976, стр. л.

3 Видети Joachim Boerner, Sportstaetten - Haftungsrecht, Berlin, 1985, стр. 6; Eichenberger, исто, стр. 9.

4 Helmut Berr, Sport und Strafrecht, Diss., Saarbruecken, 1973, стр. 22-23.

(снага, издржљивост, координација, брзина, и сл.) нужна су претпоставка сваког спорта; 8) Бављење спортом често је повезано са више или мање великим опасностима повреда; 9) Сваки спорт прате одређена правила понашања учесника; 10) Спорт се већином обавља уз коришћење техничких помоћних средстава (спортски реквизити); 11) Спорт, по правилу, подразумева такмичење; 12) Фер плеј, партнерство, неповредивост саиграча, једнакост шанси и тимски дух јесу основне вредности и идеје водиле спорта.⁵

II. Однос спорта и игре

1. Игра и играње су битне карактеристике човековог живота. Како животиње и богови не играју,⁶ игра има за човека посебан и самосвојан смисао. Као и многе друге појаве, она има у прво време првенствено сакрални карактер. Најстарија игра лоптом јесте ритуални чин. То је подражавање победоносног похода сунца које савлађује демоне таме.⁷ Каснијим развојем људског друштва игра добија првенствено социјалне функције. Према неким ауторима, она је чак једна од битних карактеристика међусобног општења људи.⁸

2. Покушаји да се одреди суштина игре бројни су и разноврсни. Шилер сматра да је игра суштинско обележје сваке културе. Кроз игру се човек ослобађа својих нагона и своју личност проширује ка идеалном човеку. "Човек се игра само онда када је он човек у пуном значењу те речи, и он је само онда човек када се игра".⁹ Кант види главну карактеристику игре у њеној ослобођености од циљева, потреба и борби за опстанак. Она је сврховитост без сврхе, радња која је угодна сама по себи и која стога тежи да вечно траје.¹⁰ Исто становиште заступају и неки правни писци.¹¹

3. Најпознатију дефиницију игре дао је познати ректор Лајденског универзитета J. Huizinga, далеке 1939. године. "Укратко, у погледу форме, игра се може дефинисати као слободна акција коју прихватамо као

5 Видети Berr, исто, стр. 23-24; Boerner, исто, стр. 7; Wolfgang Schild, „Das strafrechtliche Problem der Sportverletzung (vorwiegend im Fussballkampfspiel)“, Jura, бр. 9/1982, стр. 465; Dietrich Kurz, „Von Sinn des Sports“, u: Zukunft des Sports, redaktion K. Heinemann i H. Becker, Frankfurt am Main, 1986, стр. 49.

6 Eugen Fink, Grundphaenomene des menschlichen Daseins, Freiburg, 1979, стр. 356-357.

7 G. Heinz-Mohr, Spiel mit dem Spiel, Hamburg, 1959, стр. 13, наведено према Милан Узелац, Филозофија игре, Нови Сад, 1987, стр. 78.

8 Видети Ерик Бери, Коју игру играш, Београд, 1984, стр. 46-63.

9 Фридрих Шилер, О лепом, Београд, 1967, стр. 168.

10 Имануел Кант, Критика моћи суђења, Зарепб, 1976, стр. 54.

11 Видети Thomas Sutter, Rechtsfragen des organisierten Sports unter besonderer Berücksichtigung des Einzelarbeitsvertrages, Bern, 1984, стр. 11; Max Kummer, Spielregel und Rechtsregel, Bern, 1973, стр. 15.

фиктивну и издвојену од свакодневног живота, способну, међутим, да потпуно обузме играча; активност без икаквог материјалног интереса и користи; која се одвија у намерно ограниченом времену и простору, по реду предвиђеном датим правилима, подстичући у животу односе између група које се намерно окружују мистеријом или прерушавањем наглашавају своју изузетност у односу на остали свет”.¹²

4. Поставља се питање какав је однос спорта и игре. Оно је, пре свега, значајно због разјашњења односа спорта и рада. Ако је спорт само игра тада он не може прећи у рад, јер игра као несврсисходна делатност са сопственим законитостима и динамиком представља супротност раду као циљно усмереној активности. Међутим, граница између спорта и игре је променљива и њихово разграничење је једва могуће. У општој језичкој употреби, ови појмови користе се чак као синоними.¹³ У пуно спортова, за такмичење се употребљава израз игра. Додуше, он се користи искључиво код спортова у којима се учесници боре око или за изванредан објекат (лопту, пак, и сл.). Код других спортова, говори се о боксерима, тркачима, мачеваоцима, рвачима, итд.

5. Општеважеће је гледиште да је спорт произашао из игре.¹⁴ Спорно је, међутим, питање када игра остаје само игра, а када прелази у спорт. На њега се не може дати генерални одговор, него он зависи од околности конкретног случаја. Бацање камења у воду и гледање како се стварају концентрични кругови, представља, сигурно, само игру.¹⁵ Али, уколико игра има у себи елемената одређених типским појмом спорта, она прераста у спортску активност.

6. Обележја игре постоје највише код масовног спорта, који се, углавном, схвата као активност што служи задовољству и разоноди. Његов примарни циљ није постизање врхунских резултата. Човек који се рекреативно бави спортом, за своје задовољство даје још, по правилу, и новац. Међутим, жеља за постизањем одређеног учинка присутна је и код масовног спорта, па би било погрешно у потпуности га изједначити са игром. Још је мање подударности између игре и врхунског спорта. У савременом врхунском спорту, основни циљ је постизање што бољих резултата, који доносе често и извесну материјалну корист. Елеменат игре ту је јако потиснут. Врхунски спорт има у основи три карактеристике: 1) постизање најбољег резултата могуће је само уз велико ангажовање спортисте, и то након планског и дугог тренинга; 2)

12 Homo ludens, Pariz, стр. 34-35, (наведено према Роже Кајоа, Игре и људи, Београд, 1979, стр. 32).

13 Видети Речник српскохрватског књижевног језика, књига друга, Нови Сад, 1967, стр. 344.

14 Видети Poschenrieder, исто, стр. 21.

15 Kummer, исто, стр. 15.

врхунски резултат нужно подразумева вољу за његово постизање и таленат спортисте; 3) нема врхунског резултата без економских претпоставки (финансијске потпоре).¹⁶ Тамо где се ради о борби за бодове, првенство и сл., спорт је постао толико озбиљна делатност да се само у широком значењу може окарактерисати као игра. Он је у суштини постао елеменат *sui generis*.¹⁷ Односи конкуренције приморавају врхунске спортисте да своју активност оријентишу према сврси, средствима и последицама. Модерни спорт је већ дуго преузео принципе такмичарског друштва. Он је само рад. Не сме се заборавити да у пуно спортова деца почињу са тренингом већ од 8 до 14 година, што не ретко има и штетне последице по њихово образовање. Уз спортски инвалидитет то представља најтежи социјални проблем модерног спорта.

Б. СПОРТСКА АКТИВНОСТ КАО ОПШТЕ ПОДРУЧЈЕ РИЗИКА

1. Пре него што се нешто каже о ризицима који су својствени спорту, потребно је разјаснити појам "општа спортска активност". Реч активност означава делатност која се врши унутар одређеног друштвеног подручја. Додавањем речи општа жели се истаћи да се код спортске делатности води рачуна само о ризицима који су за њу типични, ограничени и познати.¹⁸ У сваком случају, под општом спортском активношћу треба разумети све делатности које показују битна обележја типског појма спорт, и која се обављају изван посебног подручја ризика спортске приредбе.

2. Свако бављење спортом скопчано је са већим или мањим ризиком. Укинути тај ризик, значи укинути и спорт.¹⁹ Код свих врста спортова догађају се несреће (удеси) у којима долази до оштећења учесника и других лица, а што изазива питање надокнаде штете. Ризици удеса су тим већи што су већи захтеви у погледу брзине, снаге, вичности, смелости и издржљивости. Током времена, број спортских несрећа стално се повећава. Узроци томе су разнолики. С једне стране, јако су повећани резултати, па тиме и ризици, а с друге стране, нове мере за спречавање удеса не прате такав развој спорта.²⁰ Томе треба додати и све већу масовност спорта.

16 Sutter, исто, стр. 34.

17 Poschenrieder, исто, стр. 22.

18 Boerner, исто, стр. 2.

19 Pierre Gode, "Règle de jeu et responsabilité", u: Les Problemes juridiques du Sport (responsabilité et Assurance), Paris, 1984, стр. 50.

20 Видети Eichenberger, исто, стр. 2.

3. Степен ризика варира у зависности од врсте спорта и начина на који се он одвија. Ту, пре свега, треба правити разлику између врхунског и масовног спорта. Врхунски спорт је у тесној вези са агресивношћу спортиста. Она се чак сматра нормалном појавом, пожељном за врхунске резултате.²¹ Истраживање које је вршено у Савезној Републици Немачкој у погледу фудбалске игре показало је следеће: тим који губи реагује често агресивније од тима који побеђује; гостујући тим прави више фаулова од домаћег; највећу агресивност показује тим који губи на туђем терену; што је већа гол разлика између тимова, то је мање фаулова; лошије пласирани тимови понашају се агресивније.²² На повећање ризика у врхунском спорту утиче и прекомерна оптерећеност спортиста, која води ка појавама деформитета на зглобовима, тетивама и мускулатури. Да би се остварили најбољи резултати, са тренингом се почиње већ око осме године, некада и раније, при чему он често траје и по више часова дневно. У циљу подношења великих оптерећења и повећања својих способности, неки спортисти користе разна хемијска средства (нпр. анаболичке стероиде), која, по правилу, доводе до тога да изгубе контролу над организмом.²³ Осим тога, употреба витаминских ињекција, средстава за умирење (либријум и валијум), трансфузије крви, локалних анестетика, електростимулације и сл., постала је скоро уобичајена појава.²⁴ То што многи спортисти после завршетка своје каријере постају "инвалиди", мало је кога брига.

4. За разлику од врхунског спорта, масовни спорт је више игра и забава. Ипак, и код њега постоје елементи агресивности. Кретање играча (нпр. приступ лопти у фудбалу) може само по себи представљати агресивну делатност.²⁵ Међутим, агresiју ограничавају елементи игре и забаве. Игра на ливади захтева узајамно уважавање саиграча и увек садржи забрану да се на другог "опасно стартује".²⁶

5. Подела спортова на борилачке и неборилачке још је значајнија за одређивање обима ризика. Код борилачких спортова, скоро је увек реч о ризичној делатности. Сама њихова правила допуштају да се употребом снаге и ударањем нанесе повреде противнику, односно оствари преомоћ

21 "Врхунски спорт нема никакве везе с поштеностом игром. Он је уско повезан с мржњом, завишћу, хвалисањем, непоштовањем правила и садистичким уживањем у насиљу: другим речима, то је рат без пуцања" (Džordž Orvel, „Sportiski duh“, u: *Zašto pišem i drugi eseji*, Zagreb, 1977, str. 160).

22 Видети Schild, исто, стр. 475.

23 Ulrich Weisemann, *Sport, Spiel und Recht*, Muenchen, 1983, стр. 3.

24 Александар Керковић, "Неки социолошки аспекти насиља у спорту", *Физичка култура*, бр. 5/1983, стр. 350.

25 Неки правни писци, на пример, говоре о фудбалу као о "атавистичком разбојничком понашању" (Schild, исто, стр. 475).

26 Исто.

над њим. Због тога се о борилачким спортовима и говори као о "активностима склоним ризику". Друкчије је код неборилачких спортова. Код њих, претежно, нема ни телесне конфронтације ни противника, па тиме ни конфликтних стања. Шта више, такве ситуације су нежељене и при нормалном упражњавању спортске активности избежљиве. Уколико се, пак, и деси нека несрећа, она је, по правилу, резултат или кривице спортиста или организатора приредбе. Изузетак постоји једино у случајевима када учесници у такмичењу истовремено и заједнички користе изванредан спортски објект (нпр. код ауто и мото трка, једриличарских регата).²⁷

Ц. СПОРТСКА ПРИРЕДБА КАО ПОСЕБНО ПОДРУЧЈЕ РИЗИКА

1. У правној литератури о спортској одговорности прави се разлика између удеса насталих за време опште спортске активности и несрећа проузрокованих током спортске приредбе.²⁸ Основно полазиште таквих схватања лежи у чињеници да спортске приредбе доводе, углавном, до већег окупљања људи, што са своје стране изазива веома велике ризике за све непосредне или посредне учеснике.²⁹ Као виновник или жртва несреће могу доћи у обзир спортисти, гледаоци, организатор приредбе и власник спортског терена.

2. Реч "приредба" среће се у свакодневной употреби. Према Речнику српскохрватског књижевног језика она значи: 1) мере које се предузимају да би се нешто приредило, приређивање; 2) представа културно-забавног карактера.³⁰ У правној литератури појам "спортска приредба" дефинише се претежно као одређени, плански припремљен и спроведен, временски ограничен спортски догађај, за који постоји јавни интерес, и на коме учествује више спортиста (тимова).³¹ Извесни правни писци су, међутим, мишљења да овај појам значи исто што и "спортско такмичење". А оно нужно подразумева два елемента: 1) такмичење се мора одвијати према унапред утврђеним и познатим правилима, која могу генерално важити за дотичну врсту спорта или само за поједину спортску приредбу; 2) циљ коме сваки учесник такмичења тежи је или победа противника или

27 Jochen Fritzweiler, Haftung bei Sportunfaellen, Muenchen, 1978, стр. 4.

28 Видети Eichenberger, исто, стр. 10; Fritzweiler, исто, стр. 41; Reichert, исто, стр. 66; Weismann, исто, стр. 44; Herbert Rueth, Rechtsprobleme des Skilaufs als eines Volks- und Massensports, Diss., Regensburg, 1969, стр. 108.

29 Видети Christian Bar, Verkehrspflichten - Richterliche Gefahrsteuerungsgebote im Deutschen Deliktsrecht, Koeln, 1980, стр. 44. и 57.

30 Видети књигу пету, Нови Сад, 1973, стр. 94.

31 Видети Boerner, исто, стр. 23; Hubert Bentlage, Der Motorsport im Strassenverkehrs- und Ordnungswidrigkeitenrecht, Bochum, 1981, стр. 96.

постизање извесног унапред одређеног резултата.³² Такво становиште, међутим, није сасвим исправно. Иако су спортска такмичења квалификовани облик спортске активности,³³ ипак се спортска приредба и спортско такмичење не могу изједначити. Организовано такмичење се не мора нужно дешавати у оквиру приредбе. Обележја која су типична за спортску приредбу могу бити присутна и када извесна правила нису унапред утврђена, или се не тежи победи, односно постизању одређеног резултата.³⁴

Д. ЕЛЕМЕНТИ ЗА РАЗГРАНИЧЕЊЕ "ОПШТЕ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ" ОД "СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ"

І. Мотиви спортске активности

1. Побуде које наводе људе да се баве неким спортом различите су природе и углавном тешко сазнатљиве. Оне се разликују од човека до човека. Међутим, у основи су најважнија четири мотива: одржавање здравља; повећавање или одржавање телесних способности; задовољавање нагона за игром; остваривање добити.

2. Савремени живот пун је опасности по људско здравље. Човекова отуђеност од природе, загађена околина, рад који се често своди на једнострано духовно напрезање без физичког кретања, довели су до појаве многобројних "цивилизацијских болести" (нпр. деформације кичменог стуба, нервне сметње, срчане болести). Једини излаз за предупређивање њиховог ширења лежи у проналажењу замене за недостатак кретања. Спорт је једно од најделотворнијих средстава и он се највише и употребљава.

3. Основни мото Олимпијских игара гласи: "citius, altius, fortius". Свако ко се бави спортом жели или да повећа или да одржи своје индивидуалне телесне способности, односно да оствари одређени резултат. Овај мотив је нарочито изражен код спортских приредби. Да би постигао "добар" резултат (пласман), спортиста се пре приредбе дуго и напорно припрема, а у току ње покушава да досегне своје највеће индивидуалне могућности. При томе је реч о побуди различитој од одржавања здравља.

32 Elchenberger, исто, стр. 10.

33 Frank Melners, Die Haftung des organisierten Mannschaftssportlers fuer Wettkampfverletzungen, Diss., Goettingen, 1977, стр. 2.

34 Видети Boerner, исто, стр. 20; Како су, ипак, велика већина спортских приредби уједно и спортска такмичења, ми ћемо у даљем тексту та два појма употребљавати као синониме.

Тежња за постизање бољих резултата често води ка нежељеним споредним појавама у облику тешких повреда услед преоптерећења тетива, зглобова, лигамената, и сл.

4. Задовољење нагона за игром скоро је редован мотив спортске активности. Он је својствен већини људи и подстиче их да се такмиче са другима, било то у директном телесном контакту (нпр. бокс), било без њега (нпр. тенис).

5. Тежња да се као резултат бављења спортом оствари извесна материјална корист у основи је супротна изворним принципима аматеризма, и дуго је представљала границу разграничења између аматерског и професионалног спорта. Међутим, у последње време мотив остваривања добити јако је присутан код свих спортова. Све више се већ само учешће у спортској активности условљава или давањем новца унапред или предвиђањем новчане награде и премије за извојеване најбоље пласмане. Због тога, безусловно разлучивање аматерског од професионалног спорта више није могуће. Ово поготово ако се има у виду чињеница да од Олимпијских игара у Барселони право учешћа на Олимпијадама имају и професионални спортисти. Шта више, изгледа да ће на будућим Олимпијадама право учешћа имати само најбољи спортисти у свету, што, по правилу, значи професионалци.

6. На основу претходно реченог, може се закључити да мотиви бављења спортом нису сигуран критеријум разграничења "опште спортске активности" од "спортске приредбе". И код опште спортске активности може се, на пример, тежити победи и постизању што бољег резултата, као што има и спортских приредби код којих нема ни победника ни поражених ни мерења резултата, већ у првом плану стоји учествовање.³⁵

II. Особености организације спортске приредбе

1. Свака спортска активност подразумева одређене припреме. Међутим, њихов обим и природа нису исти када је реч о општој спортској активности и када је у питању спортска приредба. Код опште спортске активности припреме се ограничавају на то да се "пронађе слободно време" и "слободно место", и да се са другима постигне договор о "бављењу" спортом. Насупрот томе, за сваку спортску приредбу су нужне обухватније организационе припреме да би уопште дошло до спортске активности. То је посебно изражено у случају кад приредба треба да се одвија на терену који истовремено може да користи само ограничен број

спортиста (нпр. код тениса на једном терену могу истовремено стати највише четири играча).

2. Организовање спортске приредбе не подразумева регулисање искључиво саме спортске активности. С обзиром на то да спортску приредбу карактерише интерес шире јавности, њега треба подстаћи посебним мерама (плакате, реклама у средствима масовних комуникација, штампање програма), и тако осигурати што је могуће већи број гледалаца.³⁶ Осим тога, организатор мора предузети мере за обезбеђење сигурности гледалаца и учесника. У којем обиму те мере треба предузети, одређује се првенствено у зависности од врсте спорта. Поједини спортови захтевају изразито велике припреме (ауто и мото трке, бициклистичке трке, маратонска трчања, скијање и др.). Скијање је у том погледу добар пример. За сваку скијашку приредбу мора се припремити и обележити ски-стаза, затегнути сигурносне мреже, инсталирати уређаји за мерење времена, итд.

III. Јавни интерес

1. Битна особина сваке спортске активности јесте постојање одређеног индивидуалног интереса. То, међутим, још не значи да је у конкретном случају реч о спортској приредби. Поред индивидуалног интереса, спортску приредбу мора да прати и јавни интерес. То значи да се код сваке спортске приредбе може очекивати присуство гледалаца, или оно стварно постоји. Може се без претеривања рећи да спорту нешто недостаје када је сведен на самотно упражњавање. Спорт досеже свој пуни домет тек кад успе да заинтересује већи број људи. Спортистима је потребно присуство пажљиве и благонаклоне публике. Додуше, код извесних спортова гледалаца може скоро и не бити, а да то ипак не доведе у питање јавни интерес за одређену приредбу. То је нарочито случај у спортовима код којих гледаоци и немају шта пуно да виде, односно гледање је практично немогуће (морске регате, стрељачки спортови).³⁷

2. Поред самог такмичења, и тренинзи могу представљати спортску приредбу, уколико за њих постоји јавни интерес. Посебно је реч о приредби уколико се неком тренингу може присуствовати само уз новчану надокнаду.³⁸ Добро су познати случајеви када се након прелазног рока на тренинг клуба у који је дошла позната "звезда" скупиле више гледалаца него на некој редовној лигашкој утакмници.

36 Исто, стр. 22.

37 Исто, стр. 23; Стрељачки спортови су интересантни за гледаоце само ако они могу да прате путању лета зрна (стреле), или ако се стреља на покретне циљеве.

38 Востнер, исто.

Е. СУБЈЕКТИ КОЈИ УЧЕСТВУЈУ У СПОРТСКОЈ ПРИРЕДБИ

1. Свака спортска приредба нужно подразумева организаторе и спортисте, а, по правилу, и гледаоце. Сем тога, успешно одржавање приредбе све више претпоставља ангажовање и других лица која посредно доприносе њеној припреми и спровођењу (тренери, инструктори, лекари, судије, делегати ...). Шта више, према прописима спортских савеза, спортска приредба се и не може одржати без присуства неких од њих. На пример, свако такмичење мора да има судију.

2. Под "организатором приредбе" треба разумети оно физичко или правно лице које на сопствену одговорност одлучује о спровођењу спортске активности, њу организује и води, или на неки други начин својим поступцима ствара битне претпоставке за њено одржавање.³⁹ Као организатор се, по правилу, јавља спортско удружење (клуб) или спортски савез, али нису ретки ни случајеви да то буде и неко лице ван спорта (нпр. часопис, одбор за прославу празника, синдикална организација, школа, познати појединац).⁴⁰ Битно својство организатора јесте у томе да он управља (руководи) спортском активношћу.⁴¹ Savatier томе додаје и намеру да се приредба спроведе.⁴²

3. Организација данашњих спортских приредби све више представља "заједнички рад" неколико лица, па се поставља питање ко је од њих организатор.⁴³ Овде, пре свега, мислимо на случај када спортски савез путем својих правила даје шира упутства за организацију приредбе и својом одлуком одређује време и место њеног одржавања, а њему потчињено спортско удружење се појављује као непосредни организатор (припрема терен, руководи и надзире такмичење, стара се о безбедности учесника и гледалаца, итд.). Исто је и у случају када се једно лице појављује као организатор укупне приредбе, али за сваку појединачну фазу постоји посебан непосредни организатор (нпр. код бициклистичких уличних трка). У обадва случаја, организатором треба сматрати оно лице које има непосредни утицај на припрему и ток приредбе. Међутим, ако два или више спортских удружења равноправно организују приредбу, сви

39 Видети Wladimir Rabinowitch, *Les Sports de Montagne et le Droit*, Paris, 1980, стр. 181; Reichert, исто, стр. 75; Костић, исто, стр. 91-92.

40 На пример, француски Кантонални суд у Coireu је у једном случају као организатора означио лице које је у циљу снимања филма ангажовало више врхунских скијаша (Rabinowitch, исто, стр. 182).

41 Видети Eichenberger, исто, стр. 11; Reichert, исто, стр. 75; Felix Kubll, *Haftungsverhältnisse bei Sportveranstaltungen*, Diss., Zuerich, 1952, стр. 23.

42 Rene Savatier, *Traite de la Responsabilite civile en droit francais*, Paris, 1951, 2. издање, маргинални број 859.

43 Ово питање се посебно поставља у смислу правила о одговорности за штету.

ће се сматрати организатором и солидарно ће одговарати за проузроковану штету. Друкчије је ако једно удружење позове друго "као госта" на такмичење,⁴⁴ или уколико се према правилима спортског савеза једно од удружења појављује као "домаћин" приредбе. У обадва случаја, домаћин приредбе се сматра њеним организатором. Изузетак постоји једино у случају када неко удружење своје терене за игру ставља на располагање само у смислу "неутралног места".⁴⁵

4. Нема ниједне спортске приредбе без "спортиста". Они су њен "conditio sine qua non". Спортисти учествују претежно у својству чланова неког спортског удружења или као представници националних спортских савеза. Међутим, у великом броју случајева они наступају и као појединци. Наравно, у преносном смислу, јер и ту њих прати читав тим разних лица. Самостално учешће је нарочито изражено у професионалном спорту, и то поготово у појединим његовим врстама. Бокс, тенис и голф су ту најбољи примери.

5. Присуство "гледалаца" је уобичајена појава на свакој спортској приредби. Поставља се, међутим, питање да ли је свако лице које присуствује приредби гледалац. Извесни правни писци сматрају да је гледалац онај ко свесно и вољно присуствује приредби, али не и онај ко случајно наиђе поред ње и застане да посматра такмичење.⁴⁶ Други су, опет, мишљења да је гледалац свако онај ко свесно присуствује спортској приредби, без обзира на то кад је његова воља за посматрање такмичења формирана.⁴⁷ Сматрамо ово друго гледиште исправнијим. Практично је немогуће одредити када је код неког лица створена намера да посматра извесну приредбу, да ли је то било пре него што се свесно упутило ка терену на коме се приредба одвија, или се то десило тек када је приредбу уочило.

6. Учесници спортске приредбе нису само они који се активно баве спортом, него и друга помоћна лица без којих често нема ни саме приредбе. Њих ангажује или сам организатор или спортска удружења која се такмиче (тренери, лекари). С друге стране, извесна лица "именује" надређени спортски савез и не могу се слободно бирати. То је, по правилу, случај са судијама и делегатима који воде рачуна о регуларности одвијања приредбе.

44 Пресуда Апелационог суда у Паризу, од 27.4. 1956, *Racnel Dalloz*, jurisprudence, бр. 30/1956, стр. 551-552.

45 Reichert, исто, стр. 76.

46 Kubli, исто, стр. 24.

47 Eichenberger, исто, стр. 13.

Глава друга

ОБАВЕЗЕ ОРГАНИЗАТОРА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ

А. УТВРЂИВАЊЕ ОБАВЕЗА ОРГАНИЗАТОРА

1. Свака спортска приредба изазива повећани ризик настанка штете за учеснике, гледаоце и трећа лица. Организатор је тај ко те ризике "ствара", организујући спортску приредбу. А онај ко изванредан ризик за друге ствара или га одржава, обавезан је да предузме одговарајуће мере да би га држао под контролом и, по могућству, спречио његово реализовање (тзв. обавеза да се осигура безбедно међусобно саобраћање људи).¹ Правни институт "обавеза обезбеђења сигурности у саобраћају" има своје корене у немачкој судској пракси. Наш Закон о облигационим односима га не познаје, као што га, уосталом, не познаје ни немачки Грађански законик. Реч је, међутим, о нужном правном институту за конкретизацију опште деликтне обавезе *peninam ledere*, пре свега у случајевима пропуштања предузимања сигурносних мера. Обавеза обезбеђења сигурности у саобраћају има карактер генералне клаузуле.² Њу организатор спортске приредбе може повредити намерно или услед тога што скривљено није знао, односно погрешно је проценио које сигурносне мере треба да предузме.³

Обавеза предузимања сигурносних мера, према општеприхваћеном мишљењу, не ограничава се само на просторно подручје унутар кога се конкретан међусобни саобраћај људи одвија, већ обухвата обезбеђење сигурности тог саобраћаја од извора ризика свих врста. Сходно томе, организатор спортске приредбе мора да се брине о предузимање мера сигурности учесника, гледалаца и трећих лица. Постоји ли могућност да из приредбе произађу ризици за друге, организатор треба да предузме примерене радње, у очекивим границама, којима ће те ризике држати под

1 Видети Erwin Deutsch, *Unauthorised Handlungen und Schadensersatz*, Koeln, 1987, стр. 130; Willy Padrutty, „Grenzen der Sicherungspflicht fuer Skipisten“, *Schweizerische Zeitschrift fuer Strafrecht*, бр. 4/1986, стр. 385.

2 Deutsch, исто, стр. 130.

3 Hans Wiethaup, „Zur Straf- und Zivilrechtlichen Seite von Ungluecksfaellen auf Tribuenen in ueberfullten Fussballstadien“, *VersR*, бр. 1/1971, стр. 17.

контролом. Општа обавеза обезбеђења сигурности саобраћаја захтева од организатора предузимање мера сигурности за заштиту свих лица чија се правна добра могу повредити услед стварања ризичне ситуације. То се односи и на ризике који могу настати тек недопуштеним и скривљеним поступањем трећег лица. Услов за то је да се могућност повреде правних добара трећег могла, при објективном и стручном посматрању, предвидети и да се реализовање ризика могло избећи путем одговарајућих мера.⁴

I. Спортска правила као помоћни елеменат за утврђивање обавеза

1. Сваки спорт има своја одређена правила. Може се чак рећи да правни поредак допушта само ону спортску активност која се одвија према утврђеним правилима. Што је неки спорт опаснији, а нарочито ако је у питању нова спортска грана, правила за њу су прецизнија. Са овим је већином повезано и оснивање удружења за конкретан спорт. Тиме се јемчи да спорт неће бити употребљен као накнадни "покривач" за криминалне радње, него да ће се одвијати у општерегулисаним оквирима.⁵

Утврђивање правила лежи у самом бићу спорта. Он је, као и свака друга игра, по својој суштини посебно занимање, брижљиво издвојено од осталог живота, које се одвија у јасно дефинисаном времену и посебно одређеном простору (стадион, писта, ринг, идт.). "У том ограниченом простору и одређеном времену конфузне и заплетене законе обичног живота замењују прецизна, измишљена и неопозива правила, која се морају прихватити таква каква су и која диктирају правилан ток партије. Варалица, уколико крши та правила, барем се претвара да их поштује. ... Варалица не доводи у питање правило него злоупотребљава лојалност осталих играча. Прави рушитељ игре је онај који је негира износећи апсурдност правила, њихову чисто конвенционалну природу и који одбија да учествује у игри јер она за њега нема никаквог смисла. Његови аргументи су необориви. Игра нема другог смисла осим себе саме. Због тога су, уосталом, њена правила безусловна и неограничена, ван било какве дискусије. Не постоји никакав разлог да она буду онаква каква су а не другачија. Ко их не прихвата са таквим карактером, мора их сматрати за очигледну глупост. ... Правила су неодвојива од игре чим она стекне

4 Пресуда аустријског Врховног суда од 30. 11. 1987, *Juristische Blätter*, бр. 5/1988, стр. 318.

5 Wolfgang Schild, „Das Strafrechtliche Problem der Sportverletzung (vorwiegend im Fussballkampfspiel)“, *Jura*, бр. 11/1982, стр. 587.

институционално постојање. Од тог тренутка она су део њене природе. Она је управо и претварају у плодан и пресудан елеменат културе.”⁶

Признавање спорта као простора препуштеног аутономном регулисању од стране спортских организација (савеза, удружења) даје спортским правилима посебан значај. Посматрано са становишта правних прописа, спортска правила представљају норме којима се уврћују правила понашања, са циљем конкретизовања заштите правних добара.⁷ За одговорност организатора спортске приредбе од значаја су, пре свега, она правила која треба да обезбеде сигурност гледалаца, спортиста и трећих лица, тј. која имају заштитни карактер.

2. Појам ”спортска правила” врховни је појам за све норме утврђене од стране спортских удружења. Често се поред појма ”спортска правила” употребљава и појам ”правила игре”. Разлика између ове две групе правила није правне, него чињеничне природе. Наиме, појам ”правила игре” употребљава се када се утврђује одговорност за удес при извесној одређеној врсти спортске активности.⁸

а) *Правна природа спортских правила*

О правној природи спортских правила не постоји јединствен став у правној литератури. Према једном становишту, спортска правила имају нормативни карактер, те организатор спортске приредбе који се њих придржава поступа ”социјално адекватно” (сходно праву).⁹ И судија је приликом утврђивања одговорности дужан да се држи спортских правила. Полазећи од начела да је ”све допуштено што није забрањено државним правним нормама”, извесни правници су закључили да организатор, односно спортиста који не прекрши ниједну правну норму, самим тим поступа ”сходно праву”. Ако се они при том придржавају и правила за смањење ризика које је утврдило спортско удружење, њихово се понашање мора третирати као правно допуштено.¹⁰ Насупрот овом гледишту, већина правних писаца сматра да спортска правила немају нормативни значај, а не могу прерасти ни у обичајно право.¹¹ Она,

6 Роже Кајоа, *Игре и људи*, Београд, 1979, стр. 35. и 55.

7 Erwin Deutsch, „Die Mitspielverletzung im Sport”, VersR, бр. 41/1974, стр. 1045; Christian Bar, *Verkehrspflichten - Richterliche Gefahsteuerungsgebote im Deutschen Deliktsrecht*, Koeln, 1980, стр. 61; Marburger, исто, стр. 302.

8 Видети Krache, исто, стр. 203; Wolfgang Grunsky, „Zur Haftung bei Sportunfaellen”, JZ, стр. 109.

9 Видети Fritzweiller, исто, стр. 51-52.

10 H. L. Nipperdey, „Rechtswidrigkeit, Sozialadaequanz, Fahrlaessigkeit, Schuld im Zivilrecht”, NJW, бр. 48/1957, стр. 1777-1778.

11 Видети Deutsch, исто, стр. 1048; Meiners, исто, стр. 74; Paul Friedrich, „Die Haftung des Sportlers aus S 823 Abs. 1 BGB”, NJW, бр. 17/1966, стр. 755-756; Peter Kleppe, „Skiregeln und ihre Bedeutung fuer die Schadenshaftung”, VersR, бр. 5/1968, стр. 127.

додуше, обавезују организатора спортске приредбе, али судија при процени противправности понашања није њима апсолутно везан. Ми сматрамо да је такво становиште исправно. Нормативни карактер недржавних правила може се темељити само на изричитој државној делегацији овлашћења за стварање права. Заштита правних добара од проузроковања штете осигурана је Законом о облигационим односима и другим правним прописима, те правила донета од стране спортских удружења не могу да је услове.

б) Врсте спортских правила

Спортска правила се могу поделити на она која се тичу организације спортског такмичења и на она која се односе на начин и услове одвијања самог тока такмичења. Прва група правила одређује ко се и под којим условима и околностима може бавити конкретном спортском активношћу; начин обезбеђења учесника, гледалаца и трећих лица, као и уређење спортског терена. Без придржавања ових правила није могуће одржати регуларно спортско такмичење. Другом групом правила се утврђује начин и ток такмичења, као и поступци које учесници требају, односно не смеју да предузимају. Њима се, практично, одређена врста спорта индивидуализује у односу на друге спортске дисциплине.¹² Наравно, поред ове постоје и друге поделе спортских правила.

ц) Значај спортских правила за утврђивање недопуштеног понашања организатора

1. Које мере организатор треба да предузме, зависи од околности конкретног случаја, односно од врсте спортске приредбе (врсте спорта, степена такмичења, места одржавања, итд.). Спортска правила конкретизују, у начелу, организаторову дужност да осигура безбедно саобраћање. Већ и летимичан поглед у правила било којег спорта открива одредбе које прописују одређене начине понашања за ризичне ситуације, у којима могу настати повреде правних добара. Истовремено се, међутим, показује да се те одредбе тичу различитих ризичних ситуација. Код неборилачких спортова опште начело "neminem laeder" конкретизује се тако што се за ситуације у којима постоје типични спортски ризици утврђују конкретне одредбе уперене на смањење ризика.¹³ У ситуацијама у којима ризици потичу од спортских уређаја (нпр. у ауто и мото спорту), утврђују се и допунске мере заштите. Насупрот томе, борилачки спортови

¹² Видети Костић, исто, стр. 13-15.

¹³ Код ових спортова, у начелу, и не постоји битно различите ризичне ситуације у поређењу са општим саобраћајем

су сами по себи различни. Правила о тим спортовима опасне начине понашања делимично ограничавају, а делимично изричито забрањују, само за посебно ризичне околности. Типични ризици се, међутим, не елиминишу у потпуности посебним правилима, него се само смањују. Код борилачких спортова повреде правних добара могу наступити и у случају кад се спортска правила поштују.

2. С обзиром на недореченост спортских правила, поставља се питање може ли се према њима ценити која су понашања у спорту допуштена ("социјално адекватна"), а која противправна. Извесни правници су мишљења да су општа начела имовинске одговорности садржана и конкретизована у спортским правилима, тако да организатор, односно спортиста који се њих придржава поступа на дозвољен начин.¹⁴ Врховни суд Словеније је такво становиште изразио следећим речима: "Правила спортске игре представљају и границу између дозвољеног и недозвољеног поступања. Опасности које произилазе из активности ван тих граница недопустиве су и представљају у области права накнаде штете поступање чија је последица одговорност по основу штете лица које је штету проузроковало."¹⁵ Оно је прихваћено и на саветовању грађанских и грађанско-привредних одељења Савезног суда, Врховног војног суда и врховних судова република и аутономних покрајина, одржаног 15. и 16. маја 1985. године у Савезном суду у Београду.¹⁶ Већина правника, међутим, сматра да спортска правила немају апсолутну важност за утврђивање противправности неког понашања, већ да њихово поштовање или кршење има само значај индиције.¹⁷ Она су једно од битних, али необавезујућих доказних средстава.¹⁸ Судија не сме да се држи правила која су, према његовом уверењу, неподобна, непримерена, недовољна, непотпуна, застарела или чак опасна.¹⁹

Ми сматрамо такво гледиште исправним. Спортска правила су, пре свега, пуна празнина. Она важе само за део међусобних односа људи (односе у спорту) и, начелно, воде рачуна само о оном току дешавања које се, према искуству, сматра особито опасним. Посебно правило понашања говори једино у прилог томе да његово кршење води уобичајено ка

14 Видети Marburger, исто, стр 307; Клерке, исто, стр. 32.

15 Пресуда Инс 423/83, од 31. 5. 1984, Збирка судских одлука, књ. 9, св. 2, стр. 102.

16 Видети образложење закључка бр. 1, у: Примена неких правила материјалног и процесног грађанског права, свеска III, Београд, 1985, стр. 89-90.

17 Видети Fritzweiler, исто, стр. 53; Gode, исто, стр. 55-56; Court of Appeal, Condon v Basi (Sir John Donaldson MR), 30. 4. 1985, All England Law Reports, од 14. 6. 1985, стр. 454; Wolfgang Grunsky, Haftungsrechtliche Probleme der Sportregeln, Heidelberg, 1979, стр. 30-31.

18 Wladimir Rabinovitch, „La responsabilité de L'organisateur“, u: Le probleme juridique der Sport, Université de Nice, 1979, стр. 199.

19 Видети Hans-Joachim Mertens, u: Muenchener Kommentar Buergerliches Gesetzbuch, Band 3: Schuldrecht - Besonderer Teil, 2. Halbband, Muenchen, 1980, стр. 1252.

повреди или угрожавању неког правног добра. Као и у свим другим подручјима одговорности за кршење дужности да се осигура безбедно саобраћање, тако је и у овом случају дужност суда да утврди конкретне и за дату ситуацију важеће "обавезе у спорту". Спортска правила се морају увек користити заједно са општим правним прописима, чији је задатак да штите одређена правна добра. Ти се прописи, додуше, у одређеној мери "повлаче" из сфере спорта, уколико аутономна спортска правила преузму њихове задатке. У том смислу спортска правила заиста представљају конкретизацију заштите правних добара. Она, међутим, нису "заокружени систем норми" да би могла бити искључиво средство за оцену противправности нечијег понашања.

Погледају ли се правила појединих спортова, видеће се да је сврха многих одредби искључиво у томе да осигурају нормалан ток "игре" (нпр. одредбе о величини терена, голова, итд.). Наравно, постоје и правила која забрањују, односно наређују одређена понашања, и њих, несумњиво, треба схватити као заштитне норме. Међутим, њихов циљ је првенствено да регулишу такмичење као такво, а тек у другом плану осигурање неповредивости туђих правних добара. На пример, опасна игра је, у првом реду, забрањена због тога што "нападачу" омогућује неспортску предност, а не зато што се њоме други угрожава. Циљ је, дакле, да се играчима осигурају "једнаке шансе". Због тога је, уосталом, забрањено и самоповређивање. Покуша ли фудбалер да "ниску" лопту удари главом, иако противнички играч хоће да је шутне ногом, тада он чини прекршај, јер противник који не жели да га удари мора да повуче ногу, чиме је спречен у равноправном такмичењу.²⁰ Треба, такође, водити рачуна и о томе да спортска правила прописују различите обавезе у зависности од тога о којој врсти и степену такмичења је реч. На пример: нису исте обавезе организатора утакмице прве савезне лиге и општинске лиге, иако су ризици у оба случаја, мање више, исти. Пракса чак показује да су они много већи у нижим степенима такмичења, јер таква такмичења прати мањи број редара, слаба или никаква ограда око терена, мање обучени учесници, итд. Парадоксално је што спортска правила утврђују мање обавезе за организаторе нижег ранга такмичења, па зато тим правилима не треба придавати одлучујући значај. Међутим, далеко смо од тога да порицемо њихову изузетну правну вредност. Сматрамо да у погледу радње којом се крше спортска правила и наноси штета другоме треба да важи релативна претпоставка противправности. Али, то не значи да понашање којим се не крше никаква спортска правила није противправно. Већ смо раније указали на то да само "спорту својствене" повреде треба сматрати "спортским повредама", које, у начелу, спадају у "простор за који

не важи државно право". У подручју које превазилази спорт као такав, важе "нормална" правила "државног" права.

3. Које све обавезе има организатор извесног такмичења, зависи не само од врсте спорта и степена такмичења, него и од околности конкретног случаја. Није ни свака утакмица прве лиге исте важности и не изазива исто интересовање гледалаца. Мере које организатор мора предузети зависе од временских услова, стања терена, тока игре, реакције гледалаца, понашања судија, и сличних околности. Членица да организатор поседује, на пример, административно одобрење за организовање извесне приредбе (нпр. бициклическе трке на јавном путу) не ослобађа га дужности да предузме све сигурносне мере које су неопходне сходно приликама, чак и ако то излази из оквира правила о њеном организовању.²¹ Правни поредак мора живот и здравље човека сматрати вреднијим од права на слободно вршење спортске активности.²²

4. Спортска правила имају значај и за разлучивање типичних од атипичних ризика на спортским теренима. У правној литератури је општеусвојено становиште да организатор нема посебне обавезе у односу на ризик који је типичан за дотичну врсту спорта и спортског терена.²³ Са становишта правног поретка, све врсте спортова имају се сматрати допуштеним, те није ствар организатора да спречава ризике који су нераздвајиво повезани са бављењем спортом и са спортским тереном као таквим.²⁴

II. Остали помоћни елементи за утврђивање обавеза

1. Савремени развој спорта карактерише стална тежња ка што бољим резултатима, велики интерес јавности за спортска такмичења, и огромна количина новца која све то прати. Ово је натерало државне органе да се све више мешају у организацију спортских приредби. Оснивају се чак и посебна министарства за спорт, која доносе одговарајуће

21 Rabinovitch, исто, стр. 200.

22 Alfred Storch, „Nochmals: Rechtliche Behandlung von Sportverletzungen beim Golfspiel“, VersR, бр. 7/1990, стр. 253.

23 Видети Krache, исто, стр. 238; Karl Schaefer, u: J. von Staudinger, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einföhrungsgesetz und Nebengesetzen, Zwites Buch - Recht der Schuldverhältnisse (SS 823-832), 12. Auflage, Berlin, 1986, стр. 292-293.

24 Као пример за правилима условљеним, и тиме за спортске терене типичним, изворима ризика може се навести фудбалско правило да се у средини крајних страна терена постављају голови. Стативе голова представљају опасност за фудбалере, а пре свега за голмане. Оне су, међутим, истовремено и "циљне тачке" игре. Без њих утакмице и нема, па тиме ни приредбе. Претпоставка је, додуше, да стативе својим својствима одговарају обавези обезбеђења сигурности у саобраћају (Видети Boerner, исто, стр. 247).

правилнике којима се организаторима, односно спортским организацијама налажу или забрањују извесне радње (на пример, да спрече уношење на трибине петарди, ракета, алкохолног пића, итд.),²⁵ или се утврђују услови за организовање приредби у одређеном спорту.²⁶

2. Организатору спортских приредби налаже се предузимање одређених радњи и преко техничких норматива и стандарда за спортске терене.²⁷ Стандарди и технички нормативи су првенствено намењени власницима спортских терена и произвођачима спортских уређаја и реквизита. Они, међутим, имају велики значај и за организаторе спортских приредби, не само зато што су ови често и власници терена него и због тога што они не смеју организовати приредбу на терену који не одговара утврђеним стандардима, односно не смеју дозволити употребу уређаја и реквизита који не одговарају стандардима и техничким нормативима.

Стандарди садрже минимум мера које гарантују сигурност спортског терена, односно уређаја. Немачки стандард (ДИН норми) број 18035, који носи назив "Спортски терени - планирање и мере" гласи: "Приликом планирања спортског терена треба водити рачуна да ни на њему ни на суседном земљишту и саобраћајним путевима услед спортске активности не дође до штете на стварима и личностима. Треба поштовати прописе о спречавању несрећа и одговарајуће прописе о грађењу, као и прописе о сигурности утврђене од националних и међународних спортских удружења. То важи пре свега за бацачке дисциплине лаке атлетике и за неколико игара са лоптом, посебно за фудбал. Висина мреже, која је потребна за заштиту суседног земљишта и путева од прелетелих лопти, зависи од величине размака између простора за игру и угроженог простора. Осим тога, није неважно ни да ли се са угроженом површином граничи бочна или дужа страна. За терене који леже непосредно поред угрожене површине, као ослонац могу послужити следеће висине: висина на бочној страни најмање шест метара, а на дужој страни најмање четири метра".²⁸ Наше право нема овакав стандард, нити сличне мере

25 Видети Правилник о облику и начину обезбеђивања хитне медицинске помоћи на спортским такмичењима и другим приредбама (Службени лист САП Војводине, бр. 13/1979, стр. 771); Правилник о здравственој заштити лица која организовано учествују у физичком вежбању и спортском такмичењу и санитарно хигијенском надзору над објектима за физичку културу (Службени лист САП Војводине, бр. 13/1979, стр. 770).

26 Видети Правилник о ближим условима за обављање делатности у области физичке културе, Службени Гласник СР Србије, бр. 2/1984, стр. 110. Према чл. 4. овог Правилника: "сматра се да је покретна или уграђена опрема одговарајућа, ако омогућава безбедно извођење спортске или рекреативне активности, односно ако испуњава услове који се траже стандардима за опрему".

27 Видети Правилник о техничким нормативима за ски-лифтове (Службени лист СФРЈ, бр. 2/1985, стр. 13)

предвиђа Правилник о ближим условима за обављање делатности у области физичке културе Србије. Изгледа да наши правни прописи о спорту имају првенствено за циљ обезбеђење "услова" за такмичење, а тек посредно заштиту свих потенцијално угрожених лица.

Стандарди и технички нормативи подлежу чешћим променама, које изискује ниво техничких сазнања. Због тога њихово поштовање не значи увек одсуство кршења обавезе да се осигура безбедно саобраћање. Суд мора увек проверити није ли у конкретном случају било потребно предузети, поред мера сигурности утврђених стандардом, и друге мере за контролу, односно отклањање ризика. Техничке норме не могу никад обухватити све посебности појединачног случаја. Оне регулишу апстрактно, типично техничко чињенично стање, те увек треба проверити применљивост норме на конкретни случај.²⁹ Ако у конкретном случају постоји посебно ризична ситуација, о којој није вођено рачуна приликом доношења стандарда, тада он не може бити искључиво мерило. С друге стране, чињеница да одређени стандард (техничко решење) није поштован, не значи још и кршење обавеза што их намеће међусобни саобраћај људи, мада ће то најчешће бити случај. По правилу, стандарди и технички нормативи утврђују само "један" начин исправног поступања, поред кога су могућа и друга техничка решења која гарантују исту сигурност, само на други начин. Да ли је организатор, и поред одступања од сигурносних мера утврђених техничком нормом, испунио ипак своју обавезу да осигура безбедно саобраћање, зависи од тога да ли изабрано решење гарантује нижи, исти, или чак виши степен сигурности.³⁰ Ако изабрано решење не обезбеђује макар исти ниво сигурности као и оно утврђено стандардом, односно техничким нормативом, одступање од тих норми представља кршење обавезе што их намеће међусобни саобраћај људи. У сваком случају, за радњу којом се одступа од прописаног стандарда и техничког норматива важи релативна претпоставка противправности.

3. Знатан број правних писаца сматра да и правила осигуравајућих друштава о мерама за спречавање несрећа представљају "стручне" норме за отклањање, односно смањење ризика, и да, као такве, могу бити узета у обзир као шири извор сазнања обавеза организатора.³¹

4. Под утицајем трагичних Хејселских догађаја Европски савет је донео "Европску конвенцију о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским

28 Наведено према Boerner, исто, стр. 224.

29 Marburger, исто, стр. 459.

30 Исто, стр. 470.

31 Видети Mertens, исто, стр. 1191. и 1247; Bar, исто, стр. 60.

утакмицама". Том Конвенцијом су утврђене одређене мере које при организацији спортских приредби треба предузети да би се спречило и сузбило насиље и недолично понашање гледалаца. Како је наша земља ову Конвенцију ратификовала,³² и њу треба узети у обзир као извор спознаје обавеза организатора.

Б. ВРСТЕ ОБАВЕЗА ОРГАНИЗАТОРА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ

І. Обавезе које омогућују предупређење ризика

а) Општи поглед

1. Реч је о обавезама које не захтевају од организатора да непосредно делује на "извор" угрожавања (ризика), већ траже од њега да омогући потенцијално угроженим лицима одговоран однос према опасностима које прате спортску приредбу. Да би могло уопште бити речи о овој врсти обавеза, претпоставка је да организатор већ није неком забрањеном радњом створио прекомерно ризично стање. Недопуштени и прекомерни ризици се не смеју "препуштати" угроженом лицу.³³ При том, већ само организовање извесне спортске приредбе може представљати недопуштено повећање ризика и тиме повреду обавеза у саобраћају, независно од тога да ли је организатор активним чињењем створио неко опасно стање.

2. Европска конвенција о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, утврдила је одређене мере које превентивно треба предузети у циљу спречавања насиља и недоличног понашања гледалаца. Те мере посебно обухватају: обезбеђење употребе адекватних средстава јавног реда против избијања нереда и недоличног понашања, како у непосредној близини и унутар стадиона, тако и на прилазним путевима које користе гледаоци; обезбеђење такве архитектуре и физичких карактеристика стадиона које осигуравају безбедност гледалаца, онемогућавају лако избијање нереда међу гледаоцима, обезбеђују ефикасно контролисање масе, садрже одговарајуће препреке или ограду и омогућавају деловање снага безбедности и полиције; ефикасно одвајање група противничких

32 Закон о ратификацији Европске конвенције о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, Службени лист СФРЈ, међународни уговори, бр. 9/1990, стр. 15.

33 Видети Bar, исто, стр. 84.

навијача, намењивањем посебних трибина групама навијача у гостима, када они имају приступ; обезбеђење одвајања навијача строгим контролисањем продаје улазница и предузимањем посебних мера предострожности непосредно пред утакмицу; искључивање или забрану приступа утакмици и стадиону, у мери у којој то закон омогућава, познатим или потенцијалним изгредницима или оним лицима која су под утицајем алкохола или дроге; опремање стадиона ефикасним системом јавног разгласа и обезбеђење његовог пуног коришћења, као и програма утакмице и других средстава публицитета ради подстицања гледалаца на коректно понашање; забрану уношења алкохолних пића на стадионе, ограничавање, а пожељно је и забрану продаје и сваке дистрибуције алкохолних пића на стадионима, као и обезбеђење да сва расположива пића буду у безбедним контејнерима; обезбеђење контроле да гледаоци на стадионе не уносе предмете који се могу употребити у насилним поступцима, петарде и сличне напаве.³⁴

б) Упозорење на ризике својствене спортске приредби

1. Велики број организатора покушава, у циљу смањења трошкова, да своју обавезу осигурања безбедног саобраћања испуни истицањем упозорења на ризике својствене спортске приредби. На пример, упозоравају се гледаоци да у сопственом интересу задрже безбедно растојање од простора за такмичење. Упозорење, међутим, није довољна сигурносна мера, поготово када је реч о трећим лицима која се налазе изван спортског објекта. Оно може само изузетно бити довољно, и то у граничном подручју између атипичних и типичних ризика везаних за извесну спортску приредбу.³⁵ На очигледне и типичне ризике, као и на ризике који се при обичној пажљивости могу сазнати, не треба упозоравати.³⁶ Могућност спознаје ризика не врши се са становишта општег животног искуства просечног човека, јер би се у том случају одговорност организатора могла скоро увек порећи. Битно је да ли је оштећено лице било у стању да спозна ризике који су били узрок повреде у конкретном случају, и да ли су се они могли лако избећи. Када су у питању непосредни учесници приредбе, утврђивање се не врши према знању, способности и увежбаности искусног спортисте, него према понашању које се може очекивати од најслабије групе спортиста. То произилази из општег начела да се обавезе у саобраћају, по правилу, одређују према лицима којима је потребна највећа заштита.³⁷ У сваком случају, разграничење

34 Видети чл. 3.

35 Видети Boegner, исто, стр. 253.

36 Видети Schaefer, исто, стр. 292.

37 Видети Boegner, исто, стр. 257.

између ризика који су типични, и на које се не мора упозоравати, од атипичних ризика, који подлежу обавези упозоравања, као и између дужности упозоравања и обавезе "деловања на жариште ризика", мора се увек вршити у зависности од околности конкретног случаја. Интензитет ризика је, при том, један од битних критерија за процену.

2. Упозорења морају бити дата на такав начин да не изазову неспоразуме. Она треба да буду уперена на конкретан ризик, јасно и енергично изнета, тако да свако пажљиво лице буде у стању да ризик избегне, односно да се према њему опходи са посебним опрезом. За упозоравање се могу користити табле са натписима, или опште познати симболи за опасност са текстуалним додатком који указује на конкретан извор ризика. Табла са натписом "поступање на сопствени ризик" није довољна.³⁸ Упозорења морају бити постављена на уочљивим местима и у довољном броју, да би их сва потенцијално угрожена лица могла опазити. И означавање којој категорији спортских терена у погледу тежине припада конкретан спортски објект, може, такође, имати карактер упозорења угрожених лица. Упозорења су могућа и помоћу заставица, акустичних сигнала, путем разгласа, гласом, или на било који други подесан начин. Посебно треба водити рачуна да упозорење дато симболима или сигнаlima има значај само ако угрожено лице може схватити његов смисао. Организатор се може позвати на то да је датим упозорењем испунио обавезу да осигура безбедно саобраћање само ако непосредно дејство на извор угрожавања није могуће. На пример, једриличар који се налази на отвореном мору може се, за време регате, једино правремено упозорити на долазећу олују. Међутим, ако је организатор могао деловати на извор ризика, дато упозорење није довољно за ослобођење од одговорности. У сумњи важи начело: утицај на извор ризика има предност у односу на упозорење.

3. Дужност упозоравања подразумева и тзв. обавезу маркирања (обележавања) стазе, односно терена за такмичење. Највећи практични значај ова обавеза има код ски стаза. Под појмом "маркирање" подразумева се означавање стазе штаповима, таблама, знацима и бојама, на начин да је она идентификована као сасвим "одређена" стаза.³⁹ Обележавање има за циљ, пре свега, да омогући оријентацију и заштиту учесника, али посредно доприноси и безбедности трећих лица. Оно помаже такмичару да увек зна какве је тежине поједини део стазе, а у случају лошег времена - да може безбедно стићи до циља. Ознаке морају бити добро распознатљиве и тако поређане да се након проласка једне већ види друга. На ски

38 Hans Stoll, *Handel auf eigenen Gefar*, Berlin, 1961, стр. 273.

39 Видети Hans - Kaspar Stiffler, *Schweizerisches Skirecht*, Derendingen-Solothurn, 1978, стр. 149; Hagenbucher, исто, стр. 111.

стазама постављеним на висинама изнад шумског појаса, где магла и дифузно светло могу јако да смање видљивост, знаци се морају допунити флуоресцентном фолијом или наранџастом бојом за дневно светло.⁴⁰

ц) *Забране*

1. Забрањивање је радња уперена према лицима којима прети опасност. Док упозорење упућује на опрезно опхођење с ризиком, забрана треба да спречи приближавање ризичном подручју или одређеном извору ризика.⁴¹ Забране се морају тицати конкретног ризика. Уопштене забране, попут "приступ терену забрањен", не омогућују адресатима да се одреде према одређеним атипичним ризицима спортске приредбе, тј. да одлуче да одређену радњу треба да пропусти у интересу сопствене сигурности или из неког другог разлога. Адресати у таквим случајевима, по правилу, сматрају да забрана и није усмерена на ризике, него да служи неком другом циљу (нпр. обезбеђењу плаћања улазнице). Код уопштених забрана реч је пре о ограничењу саобраћаја, него о мерама везаним за спречавање наступање повреда правних добара услед реализовања извесног ризика.⁴² За одговорност организатора спортске приредбе значајне су само оне забране којима он жели да утиче на лица која се већ налазе на "стадиону" или се спремају да ступе на њега. Наспрам трећих лица, забране се не могу истицати, јер према њима се морају предузети обухватније мере заштите. На пример, организатор голф такмичења не може трећим лицима забранити коришћење граничног јавног пута. У циљу њихове безбедности, он мора поставити заштитне ограде.⁴³

2. Забрана треба да буде истакнута тако да њеним адресатима буду потпуно очигледни ризици чија се реализација жели спречити. Да би се удовољило том захтеву, забране морају пратити појашњења у виду допунских натписа. Текст који указује на узроке или трајање забране требало би, у начелу, поставити у облику додатка, непосредно испод табле са забраном. Из забране приступа спортском борилишту, упућене гледаоцима и трећим лицима, мора прозилазити од које врсте спортске активности ризици прете. То нарочито важи за терене чије постојање или просторно пружање (нпр. голф терени) није несумњиво сазнатљиво за трећа лица. Забрана може бити учињена не само у облику текста него и одређеним знацима (нпр. заставицама одређене боје). Али је претпоставка за "нетекстуалне" забране да њихово значење адресатима буде

40 Видети Steffler, исто, стр. 150.

41 Видети Mertens, исто, стр. 1198.

42 Boerner, исто, стр. 262.

43 Видети Ulrich Liecke, „Zur Haftung fuer die Verletzung eines anderen Golfspielers“, VersR, бр. 16/1990, стр. 598-599.

познато. У пракси се заставице и слични знаци користе као средство забрањивања скоро искључиво према учесницима такмичења. На пример, истицање заставице одређене боје за време ауто-мото трке значи да учесници прекину трку због опасности која се појавила на стази. За испуњење обавеза у саобраћају путем забрана битно је, дакле, да се ризици који се желе избећи учине јасно сазнатљивим. То, разуме се, претпоставља да су забране истакнуте на видљивим местима, тако да се могу благовремено уочити од угрожених лица.⁴⁴ Ако постоји било каква сумња у делотворност забране, њу треба допунити додатним упозорењима. Са таквом "објашњеном" забраном може се испунити како обавеза забрањивања тако и дужност упозоравања. У сваком случају, обе обавезе треба процењивати у узајамној вези. Гледано с практичне стране, дејство извесне забране је једва нешто веће од апелујућег дејства упозорења. Уколико су у питању пролазни ризици, табле са забранама се морају благовремено уклањати и поново постављати.

3. Ако пре наступања повреде правног добра организатор није нити упозорио на ризике нити забранио додир са њима, његово је противправно понашање несумњиво. Међутим, уколико је томе удовољено, резултат провере испуњености обавезе обезбеђења сигурности у саобраћају зависи од тога да ли су у конкретном случају биле потребне и друге заштитне мере. Увек се мора испитати да ли противправност проистиче већ из самог забрањеног повећања ризика. Организатор који се за такмичење користи рђаво конструисаним или прекомерно опасним спортским уређајима и реквизитима, не може се ослободити одговорности тврдећи да је забранио извођење одређене спортске радње.⁴⁵ Противправност његовог понашања произилази из чињенице да је активним чињењем (постављањем рђавих уређаја и реквизита) створио повећане атипичне ризике. Но и кад му се не може пребацити недопуштено повећање ризика, истицање забрана је довољна мера само ако он може рачунати да ће те мере бити поштоване. Уколико се, сходно искуству, у конкретном случају може очекивати да одређена лица (нпр. деца) неће схватити значај забране и претећих ризика, организатор мора предузети и допунске мере. Оне могу бити потребне услед недовољне конкретности забране, као и због чињенице да се извесна забрана "стално"

44 Ако је реч о затварању ски стазе, најмање што је потребно је истицање забране на стартној тачки писте. Исправно затварање стазе подразумева и постављање уочљивих упућујућих натписа са забранама на станицама жичара (лифтова) које воде ка старту угрожене стазе. (Видети Peter Kleppe, Die Haftung bei Skiunfällen in den Alpenländern, München, 1967, стр. 247)

45 Dieter Schwab, „Die deliktische Haftung bei widerrechtlichem Verweilen des Verletzten im Gefährdungshaftung“, JZ, 6p. 1/1967, стр. 19.

не поштује. У односу на гледаоце спортске приредбе, додатне мере заштите потребне су увек.⁴⁶

д) Давање обавештења и упутстава

1. Забране и упозорења нису увек довољна да би омогућиле угроженим лицима одговоран однос према ризицима. Недовољност најчешће постоји у случајевима када су забране и упозорења учињене помоћу одређених знакова. Тада се, наиме, поимање значења знакова упозорења и забрана од стране угрожених лица не може увек препоставити, па се организатор приредбе не сме поуздати у своје веровање да су атипични ризици учињени сазнатљивим. Други узрок недовољности забрана и упозорења може произићи из околности да је за исправну употребу одређених спортских уређаја и реквизита, или за исправно вршење спортске активности, потребан одређен ниво способности учесника спортске приредбе. Уколико организатор, на основу околности конкретног случаја, може рачунати с тим да ће спортиста себе или другог нехотично повреди погрешним коришћењем уређаја, или поступцима који су у нескладу са спортским правилима, дужан је да му, пре почетка приредбе, да потребна упутства и обавештења.⁴⁷ Он не сме допустити да се неискусни спортисти изложе типичним ризицима опасних спортова, односно спортских уређаја, те на тај начин сами створе атипичне ризике.⁴⁸

2. Обавеза давања упутстава и обавештења испуњава своју сврху само у случају кад спортски терен, односно спортски уређај има "одговарајућа" својства. Ако има мане, организатор спортске приредбе није испунио дужност осигурања безбедног саобраћања само давањем упутстава и обавештења. Потребно је да делује и на извор ризика. Посебне инструкције су потребне ако безопасна употреба извесне ствари није загарантована упркос исправној конструкцији и изради.⁴⁹ То, међутим, не спречава организатора спортске приредбе да упутства и обавештења користи и као упозорења, односно забране за случај наступања ризика. На пример: у обавештењу се упозорава на то да у случају кише површина спортског терена постаје врло клизава.

46 Видети Bar, исто, стр. 57; Georg Gaisbauer, „Verkehrssicherungspflicht bei Kinderspielplätzen“, VersR, бр. 21(A)/1977, стр. 500.

47 То је најчешће случај код "пригодних" спортских приредби и такмичења у којима учествују почетници.

48 Видети Bar, исто, стр. 98; Voergew, исто, стр. 271; Према становишту француских правника, обавеза обавештавања учесника спортске приредбе се протеже и на податак да ли су осигурани (Bonassies - Collomb, „La responsabilité de l'association sportive“, исто, стр. 119).

49 Mertens, исто, стр. 1239.

3. Утврђивању да ли је организатор био обавезан да угрожена лица, путем инструкција и обавештења, упутити на прописно понашање, приступа се тек пошто се установи да он није повредио ниједну другу обавезу у саобраћају. Када су у питању учесници приредбе, то ће бити само изузетно случај. Већина активних спортиста зна како се треба понашати и која правила треба поштовати. Прописно понашање за време такмичења, односно прописно руковање са уређајима и реквизитима, начелно је ствар учесника. Обавезу подучавања организатор може имати само ако се потребно знање у "разумног" просечног учесника приредбе не може претпоставити, а реч је о спорту кога прате знатни ризици (нпр. скијање, голф, ауто трке, и сл.).⁵⁰ Инструкције могу бити дате не само у текстуалном облику него и путем одређених знакова или симбола, под претпоставком да је њихов смисао познат просечног учеснику и гледаоцу.

е) Осветљавање спортског терена

1. Општа дужност осветљавања спортског терена, у начелу, не постоји. Међутим, ако се организатор реши да организује приредбу у условима смањене видљивости (нпр., мрак или недовољна дневна светлост), он мора осветлити терен тако да угрожена лица буду у стању да правовремено и потпуно уоче све атипичне ризике.⁵¹ То подразумева да довољним осветљењем мора бити обухваћен не само спортски објект, него и непосредни прилази њему, како би се обезбедила сигурност гледалаца при уласку и изласку са стадиона.⁵²

2. Захтеви у погледу квалитета и јачине осветљења су различити и зависе од природе спорта и врсте спортског објекта. Ако на терену постоје посебне природне неравнине тла, препреке или неко атипично ризично место, они морају бити јасно осветљени. Исто важи и када су у питању табле са упозорењима и забранама. У судском процесу питање довољности осветљења увек изискује стручно мишљење вештака. Према становишту француских судова, организатор је дужан обезбедити непрекидно осветљење и за случај квара на електричној мрежи, исто онако као што се то ради у болницама.⁵³

50 Видети Kleppe, исто, стр. 190.

51 Према Пропозицијама такмичења за првенство прве Савезне лиге у фудбалу "првенствене утакмице могу се играти и под квалитетним електричним осветљењем (као ноћне) о чему одлучује клуб-домаћин". Иначе, према истим Пропозицијама, клуб који игра на домаћем терену је организатор утакмице.

52 Видети пресуду немачког BGH, од 21. 11. 1989, Deutsches Autorecht, бр. 3/1990, стр. 99.

53 Видети Bouassies - Collomb, исто, стр. 117.

II. Обавезе којима се утиче на повећане и атипичне ризике

а) Разграничење од других врста обавеза

Циљ обавеза које се тичу повећаних и атипичних ризика јесте да спрече "промену нагоре" правних добара одређених лица. Оне препостављају два услова. Прво, организатор не сме створити претеране ризике помоћу забрањене радње. Друго, потребно је да постоје повећани, прекомерни и атипични ризици, које угрожена лица не могу сама у пуној мери спознати нити их без туђе помоћи могу избећи. Уколико су испуњени ти услови, организатор је дужан да одклони све неуобичајене и нетипичне ризике спортске приредбе. Он није обавезан да непосредно делује на извор ризика само ако дужност осигурања безбедног саобраћања може испунити како ваља давањем упозорења, упутстава или забрана. Разуме се, организатор може утицати на ризике само ако су му познате све околности из којих они проистичу. Али је на њему да до таквих сазнања дође. Које све радње треба да предузме да би на одговарајући начин утицао на повећане и атипичне ризике спортске приредбе, то зависи увек од околности конкретног случаја (конкретног ризичног стања).

б) Контрола и отклањање ризика који потичу од спортског терена и спортске опреме

1. Основна обавеза организатора спортске приредбе јесте да одржава спортски објекат укључујући и прилазе њему у безбедном стању, и да учини све што је потребно да се инсталисана опрема, уређаји (посебно противпожарни) и реквизити могу употребити у сврхе за које су намењени.⁵⁴ Својства спортских терена, уређаја и реквизита су такве природе да изискују сталан надзор. Организатор се не сме поуздати у то да је терен исправно изграђен, односно да су уређаји и реквизити произведени без грешке, него мора стално вршити проверу да ли се они налазе у употребљивом стању. Ако сам не располаже потребним знањима за такав надзор, дужан је да се користи услугама стручњака. Контрола се не сме ограничити на истрошеност, похабаност и замор материјала, који постоје код сваке ствари, него се мора протегнути и на радње трећих лица

54 Према становишту француских правника, организатор скијашких приредби је дужан да обезбеди одговарајући "квалитет" снега само на делу стазе на коме се такмичење одвија. Он не одговара за оштећења која такмичер претрпни ван стазе за такмичење, услед лоших својстава снега, осим ако простор ван стазе чини са њом нераздвојну целину. (Видети, Костин, исто, стр. 99)

(нпр. кидање заштитне оградe). Сталан надзор је изузетно значајан и због чињенице да су терени, односно уређаји и реквизити за време такмичења изложени знатним оптерећењима. Томе треба додати и околност да су "отворени" спортски објекти изложени неумитним атмосферским утицајима.

Организатор се не сме поуздати у то да је у неком ранијем времену, на истом терену и са истим уређајима, већ организовао спортске приредбе. Он мора преконтролисати да ли терен и уређаји још увек одговарају важећим спортским правилима и општепризнатом стању сигурносне технике.⁵⁵ У конкретном случају може се показати потребним да се првобитно исправно стање прилагоди новим сигурносно-техничким сазнањима.⁵⁶ Уколико се реално може очекивати повећање ризика, организатор је дужан да повећа интензитет надзора. Критеријум за процену може бити број учесника приредбе и број очекиваних посетилаца, њихове способности и знања, као и "природна" ризичност дотичног спортског објекта (на пример, стрелишта изискују изузетно висок ниво надзора), односно уређаја (на пример, болиди формуле један). Ако постоји опасност да се за време приредбе промени "стање" спортског терена, контролу треба предузимати у краћим временским размацима, и то од почетка до краја такмичења. На пример: стање ски стазе може се врло брзо изменити услед промене временских прилика, тј. мека стаза може постати залеђена. У тим је случајевима, по правилу, потребно имати посебну надзорну службу. Када се ради о опасности од изненадних временских непогода, контролу треба вршити тако пажљиво, стручно, утемељено и делотворно да је према људским мерилима реализовање ризика искључено.⁵⁷

2. Уколико приликом контроле пронађе неки недостатак, организатор је обавезан да га пре почетка приредбе неодложно отклони (на пример, да поправи уређај, да закрпи рупу у оградџи, да на стази постави неколико капија више уколико је она пребрза с обзиром на способности такмичара).⁵⁸ То важи и кад је приредба у току. Недостаци који се не дају одмах отклонити, морају се, што је могуће пре, "неутралисати". Колико

55 За време бокса мећа који је одржан у Француској, један од боксера је, услед удараца, пао и лупио главом о под ринга. Због повреда које је при том претрпео наступила је смрт. Суд је утврдио да је под био покривен гуменим, уместо, како је било исправно, вуленим прекривачем, па су зато настале теже повреде од уобичајених. Организатор је проглашен одговорним јер није обезбедио да спортско борилиште има потребна својства. (Видети Костух, исто, стр. 100)

56 Видети Boerner, исто, стр. 283.

57 Видети Fritzweiller, исто, стр. 124; Willz Padrutt, „Probleme des Skirechts aus schweizerischer Sicht“, u: F. C. Schroeder - H. Kaufmann, Sport und Recht, Berlin, 1972, стр. 112.

58 Према правилима Међународне скијашке федерације просечна брзина спуст трке за мушкарце не сме прелазити 90 - 96 км/х, а за жене 80 - 87 км/х. (Stiffler, исто, стр. 307)

се времена може оставити организатору у ту сврху, зависи, пре свега, од степена ризика. У начелу, он има на располагању "кратко" време. Хитност постоји нарочито у случају кад помоћне мере нису могуће, односно кад се оне не могу благовремено предузети, или ако постоје знатни ризици да до удеса дође. У таквим случајевима, организатор мора одмах уклонити рђаве уређаје, затворити приступ терену, а по потреби и прекинути приредбу.⁵⁹ Уколико је реч о недостатку на опреми спортисте, њему се мора забранити даље такмичење све док недостатак не буде отклоњен. Код неких приредби (на пример, спуст скијање, трке формуле један и сл.) организатор је обавезан да терен припреми за такмичење још на неколико дана пре почетка званичног такмичења, да би се учесницима омогућили тренинзи, у циљу упознавања стазе.⁶⁰

3. Када су у питању спортисти, за безбедно одвијање спортске приредбе нарочити значај има потпуна, квалитетна, прописна и добро скројена опрема. Нема дела опреме у порту а да на неки начин нема и функцију заштите спортисте од повређивања. Због тога, организатор мора стално да води рачуна да ли се током приредбе користе прописана опрема.

Колика је важност опреме може се најбоље видети на примеру опреме која се користи на бокс мечевима.⁶¹ Боксер носи у устима заштитник преко зуба, направљен од специјалне гуме и изливен по мери (mouthpiece), који штити зубе и, донекле, доњу вилицу од прелома, као и језик од уједа. Он завија шаке специјалним еластичним завојем и преко тога ставља боксерске рукавице пре свега да би заштитио своје шаке од повреда и прелома услед удараца. Од униформе, он носи гаћице са широким и шареним појасом, како би јасно означио где је појас и висина до које сме противник да га удари. Те гаћице имају са стране исто тако шарену траку (линију), која треба противнику да укаже докле сме са стране да удари, с обзиром да ударац у бубрег може бити веома опасан. скочни зглоб се штити посебне патикама са специјалним ђоном који га штити од клизања. Ринг у коме се борба одвија поставља се тепихом од дебелог филца и превучен добро затегнутим шаторским платном, како би могао да заштити боксера и његову главу ако накаутираи лупи при паду

59 Видети Boerner, исто, стр. 72; Rabinovitch, исто, стр. 172; Према стаповишту Врховног суда Словеније, зелени унутрашњи појас на стази за мото трке је намењен првенствено такмичарима, те се на њему не смеју налазити никакви објекти или ствари. Ако је ипак, изузетно, нужно да они буду на том месту, организатор их мора поставити на примереној удаљености од руба стазе за такмичење и одговарајуће причврстити (Видети пресуду Пж 269/76, од 7. 4. 1976, Збирка судских одлука, 1977, књ. 2, свеска трећа, стр. 257).

60 Према правилима Међународне скијашке федерације, такмичари морају да учествују на таквим тренинзима (Süßler, исто, стр. 311).

61 Пример је узет од: Војин Смолака, Спортске повреде испортска оштећења, 2. издање, Београд, 1985, стр. 20.

главом о под. Конопци око ринга се такође обавијају специјалним тракама да би заштитили кожу боксера када се он у току борбе ослони или огребе о конопце. Коначно стубови у угловима ринга се облажу нарочитим заштитницима, како би се ублажио ударац када боксер налети на њих.

ц) Контрола и отклањање ризика који потичу од спортске активности

1. Обавеза вршења надзора обухвата и саму спортску активност. Организатор приредбе мора стално пазити да ли се игра одвија у складу да спортским правилима и у дозвољеним оквирима, односно да ли је обезбеђена потребна сигурност учесника приредбе.⁶² На пример: код такмичења у бацању кугле, диска, кладива, и сл., правац бацања се мора затворити, на боб тркама се мора обезбедити исправно време поласка, на ауто-мото тркама мора се стаза тако блокирати да нити закаснили учесник нити треће лице не може на њу ступити, итд.⁶³

У случају да до повреде правних добара ипак дође, организатор је обавезан да предузме одговарајуће мере да се оне не погоршају. У том циљу, он је дужан да обезбеди постојање здравствене службе за време приредбе, а код одређених спортова (нпр. ауто-мото трке) потребно је и присуство ватрогасних кола.⁶⁴ То подразумева обавештавање надлежне здравствене организације о времену одржавања спортске приредбе ради обезбеђења хитне медицинске помоћи. Осим тога, споретски објекти на којима се одржавају спортска такмичења морају располагати са комплетима за указивање хитне медицинске помоћи.⁶⁵ Спортста се може поуздати у то да је организатор предузео све потребне мере за његову заштиту, као и за заштиту трећих лица од његове активности.⁶⁶

62 Видети Guenter Schlegelmilch, Der Haftpflichtprozess, 20. Auflage, Muenchen, 1990, стр. 348; Према Пропозицијама такмичења за првенство југословенске Прве савезне лиге у фудбалу "клуб домаћин је дужан да предузме све потребне мере за обезбеђење личности делегата, судија, и чланова гостујуће екипе за време одржавања утакмице, све до напуштања стадиона одговарајућим превозним средствима".

63 Један суд САД је пресудио да је организатор повредио обавезу да пази на стази, када је штета наступила тако што се коњ једног такмичара приликом старта сударио са коњем који је долазио из супротног смера. Суд је сматрао да је организатор био дужан да опази коња који се приближава и да га заустави (видети пресуду у случају Fairmount Union Joint Stock Agri. Asso. v. Downey, 1897, American Law Reports, Annotated, second Series, 2d/1949, стр. 711).

64 Према Пропозицијама за такмичење првенства југословенске Прве савезне лиге у фудбалу, организатор је дужан да на свим утакмицама обезбеди лекарску службу и кола за хитне лекарске интервенције, која морају да буду на стадиону пола сата пре почетка утакмице. Уколико кола нису присутна, утакмица се не може одиграти.

65 Чл. 4 и 5. Правилника о обиму и начину обезбеђења хитне медицинске помоћи на споретским такмичењима и другим приредбама, Службени лист САП Војводине, бр. 13/1979.

66 Скијаш се, на пример, сме поуздати у то да је стаза сигурна за вожињу, у истој мери у којој возач сме рачунати с тим да је пут сигуран за саобраћај (Josef Fichler, „Besteht

То га, међутим, не ослобађа обавезе да и сам буде опрезан и да рачуна са околностима које организатор није могао предвидети. Сигурност гледалаца и трећих лица мора бити и његова брига, те чим примети да су они угрожени, дужан је да поступа опрезно.⁶⁷

2. Организатор је дужан да од ризика спортске активности заштити не само спортисте него и гледаоце и трећа лица. За то је небитно да ли је гледалац платио улазницу или не, чак и кад је био дужан да је плати.⁶⁸ Треба, међутим, водити рачуна да се обавеза организатора да заштити "неучеснике" не ограничава на ризике везане за дотични спорт. У том погледу је интересантан случај који је пресудио немачки Reichsgericht, још 1938. године.⁶⁹ На бициклистичкој спортој приредби више гледалаца је прескочило преко оградe терена, својевољно узело бицикле из боксова и возили се на њима више кругова. При том је дошло до судара са једним другим неучесником, који је смртно повређен. Суд је потврдио одговорност организатора приредбе, констатујући да се обавеза предузимања мера "изолације" гледалаца не ограничава само на спортску активност.

3. Када су у питању повреде трећих лица тешко је, уопште, и говорити о "спортским несрећама". У правној литератури постоји јединствен став да је одговорност организатора за повреду обавезе да осигура безбедно саобраћање неспорна у случајевима када за време приредбе, услед недостатка оградe, спортски реквизит (фудбал, голф лоптица, и сл.) излети ван стадиона и повреди нечије правно добро.⁷⁰ Основни разлог потребе посебне заштите трећих лица лежи у чињеници да она, по правилу, не очекују "летеће предмете", те их не могу ни избећи. Заштитне мере се, првенствено, састоје у просторном раздвајању и ограђивању терена за такмичење (стадиона) од суседног земљишта. Код одређених спортских приредби, као што су, на пример, ауто и бициклистичке трке на јавним путевима, потребно је и присуство довољног броја правилно постављених и прописно обучених редара.⁷¹ Према становишту немачког Савезног суда мрежа око фудбалског стадиона мора бити тако постављена да искључи свако излетање лопте на

еине Ресхтспфлихт зур Сичхерунг дер Скипистен?", Сичхензерисцхе Јуристензеитунг, бр. 19/1968, стр. 285)

67 Wilhem Weimar, „Rennfahrerhaftung gegenueber Zuschauern auf geschlossenen Rennbahnen., Monatsschrift fuer Deutsches Recht, бр. 4/1969, стр. 277.

68 Видети Jan Schroeder, „Verkehrssicherungspflicht gegenueber Unbefugten., Archiv fuer die civilistische Praxis, Band 179, 1979, стр. 567.

69 Видети пресуду од 10. 8. 1938, Juristische Wochenschrift, бр. 43-44/1938, стр. 2737.

70 Видети John Charlesworth - R. A. Percy, On Negligence, seventh Edition, London, 1983, стр. 629; Fritzweiller, исто, стр. 99.

71 Видети пресуду OLG Stuttgart, од 29. 6. 1983, VersR, бр. 44/1984, стр. 1098.

суседну улицу.⁷² Посебно велики захтеви у погледу заштите трећих лица постоје на стрелиштима.

Док узроци угрожавања учесника спортске приредбе могу бити веома разноврсни, разлози повреда гледалаца, изузму ли се удеси настали услед "нереда" на трибинама, скоро да су увек исти: недовољан размак између њих и места за такмичење, и непостојање, односно мањкавост оградe између њих. Из ове околности произилази и главна обавеза организатора у погледу заштите гледалаца. Трибине и места за гледаоце треба удаљити од борилишта на безбедно растојање и поставити заштитне ограде. Сходно искуству, организатор има две могућности да испуни ову обавезу. Прво, најједноставније је да размак између гледалаца и спортиста изабере тако да угрожавање од дотичне врсте спорта буде, у начелу, искључено. Додуше, ако се определи за ово решење, он мора помоћу препрека или службе обезбеђења осигурати да гледаоци не могу прићи у непосредну близину спортског дешавања. Други начин на који се може предупредити угрожавање гледалаца се састоји у томе да се ограђивање терена изведе тако што се гледаоци не штите "дистанцом" од спортског дешавања, него помоћу ограда, које истовремено постају и одбранбени штит. Разуме се, у овом случају, ограда мора бити тако урађена да може издржати претећа оптерећења, јер се гледалац може поуздати у њену стабилност.

4. Што је неко такмичење опасније, то су већи и захтеви који се постављају пред организатора у припреми заштите гледалаца. Он мора стално проверавати да ли су предузете мере сигурности довољне. Код спортова и приредби на којима се развијају велике брзине (скијање, аутомото трке и сл.) ризици тешких повреда гледалаца су толики да њихова заштита има примарни значај за делатност организатора, тим пре што он не може чврсто контролисати понашање спортиста.⁷³ Интересовање гледалаца да "из близине" уживају у вештини спортиста (владање техником и сл.) не ослобађа организатора обавезе да их држи изван ризичног подручја. Нарочито код ски скокова, организатор мора рачунати с тим да спортисти, из различитих разлога, може лет не поћи за руком, те да постоји опасност да се при паду судари са гледаоцима и повреди их.⁷⁴

5. Што се тиче обавезе организатора приредбе да гледаоце заштити од "летећих" спортских реквизита или излетања учесника са стазе, правни писци немају јединствен став о томе докле сежу њене границе.

⁷² Видети пресуду од 6. 11. 1959, NJW, бр. 6/1960, стр. 252.

⁷³ Видети пресуду BGH од 19. 10. 1959, VersR, бр. 1/1960, стр. 22.

⁷⁴ Видети Erich Kuennell, „Verkehrssicherungspflicht auf Skipisten und Tourenabfahrten“, Oesterreichisches Juristen Zeitung, бр. 1/1983, стр. 11.

Разлике постоје нарочито између европских и англо-америчких правника. Европски правници сматрају да се гледалац, у начелу, може поуздати у то да је заштићен од ризика који уобичајено прате спортску активност.⁷⁵ Које мере конкретно треба предузети, зависи од околности у којима се приредба одржава и од врсте спорта, а пре свега од интензитета и учесталости ризика који прете гледаоцима, али и од финансијске "оптеретљивости" организатора.⁷⁶

Спортска правила и техничке норме које се тичу израде ограда око терена, представљају значајан извор сазнања како ограђивање треба да буде изведено, али немају и апсолутну вредност.⁷⁷ Она нису поуздано мерило нарочито у случајевима кад прописују различите захтеве за приредбе на националном и међународном новоу. У једном случају који се збио у СР Немачкој, гледалац хокојашке утакмице повређен је паком који је излетео преко оgrade у гледалиште на дужој страни игралишта. Савезни суд је одлучио да је организатор одговоран због кршења обавезе обезбеђења сигурности што је намеће међусобни саобраћај људи, иако је заштитну ограду поставио у складу са правилима Хокејашког савеза СР Немачке.⁷⁸

Англо-амерички правници постављају организатору блаже затеве у погледу заштите гледалаца од летећих спортских реквизита. У једном случају који чињеничним стањем одговара оном који је решавао немачки Савезни суд, канадски Supreme Court у Онтарију је пресудио да организатор није одговоран за проузроковану штету јер је гледалац, избравши да седи у првом реду, на дужој страни терена, преузео ризике повређивања, пошто се сигурносна окна на хокејашким теренима постављају само на бочним странама.⁷⁹ Исти суд је, у једном другом

75 Видети пресуду BGH, од 26. 11. 1974, NJW, бр. 12/1975, стр. 533.

76 На пример, ризик повреде гледаоца од стране "палог" скијаша много је мањи код слалом трка него код спуста. При брзинама од око 120 км/х, које на данашњим спуст тркама нису више никаква реткост, веома је велики ризик да скијаш (или скије) "излети" ван стазе и "улети" у гледаоце. Организатор не сме, због тога, дозволити присуство гледалаца на опасним кривинама, а на другим местима их мора држати на довољном растојању од стазе и иза растегнуте мреже. Он мора рачунати с тим да гледалац под утицајем масовне сугестије прекорачи простор који је за њега одређен, уколико није одговарајућим мерама у томе спречен. (Видети Ruch, исто, стр. 110)

77 Marburger, исто, стр. 441.

78 Суд је констатовао да се гледалац због малог обима пака и веома велике брзине којом он може излетети у гледалиште не може заштитити од њега, те је обавеза организатора да га штити од ових ризика. (Видети пресуду од 29. 11. 1983, NJW, бр. 14/1984, стр. 801); Немачки правници имају нешто друкчији став од овога када су у питању фудбалске утакмице. По њиховом мишљењу, организатор фудбалског меча није обавезан да предузима посебне мере заштите гледалаца од лопти које могу излетети у публику (Видети H. W. Schmidt, „Anmerkung zum Beschluss des LG Trier vom 14. 7. 1960.", VersR, бр. 4/1965, стр. 97; пресуду OLG Karlsruhe, од 26. 2. 1981, VersR, бр. 39/1981, стр. 962)

79 Видети пресуду у спору Elliott v. Amphitheatre Ltd., у: Allen M. Linden, Canadian Tort Law,

случају, ослободио одговорности организатора за штету коју је гледалац хокејашке утакмице претрпео тако што је добио ударац палицом за време туче играча. Суд је сматрао да "организатор није могао очекивати тако неуобичајено понашање играча".⁸⁰ Амерички правници су мишљења да организатор није "гарант" за сигурност гледалаца приредбе. Од ризика који прете, на пример, од бачених и ударених лопти или "летећих" палица (безбол), организатор треба постављањем провидних ограда да штити, само оне гледаоце који желе такву заштиту и који се налазе у непосредној близини спортског борилишта. Заштита осталих гледалаца није обавезна, будући да многи посматрачи више желе да седе тамо где њиховом погледу не смета ограда.⁸¹ Шта више, према становишту неких судова, организатор није дужан да постави "заштићена седишта" ни за све гледаоце који то желе. Његова дужност престаје када на тај начин заштити онај број гледалаца за које би било разумно очекивати да ће тражити таква седишта, на обичан дан и при разумној посети.⁸²

6. Обавеза заштите гледалаца траје не само за време такмичења него и за све време од отварања стадиона до његовог затварања. Предузимање посебних мера заштите нарочито је потребно ако су и гледаоци и спортисти упућени на исти прилаз, односно излаз стадиона. Као илустрација за то може послужити пример из немачке судске праксе. На коњичком тренингу отвореном за посетиоце, након његовог завршетка, били су упућени на исти излаз и гледаоци и кокеји с коњима. Током излажења један од коња се ритнуо и тешко повредио дечака који се налазио у његовој близини. Суд је пресудио да је организатор трке био дужан да води рачуна о томе да се гледаоци не угрозе од стране коња. Он је требало, пре свега, да користи засебан излаз за кокеје и коње, а када се већ одлучио да користи исти излаз за све, тада је био обавезан да предузме посебне мере за заштиту гледалаца. По мишљењу суда, сусрет коња и човека на уском простору ствара увек повећану опасност да се коњ ритне, пропне или уједе, нарочито када иза себе има напоран тренинг. Та опасност није ни непредвидљива ни неотклоњива, и зато њу организатор мора увек узети у обзир при планирању мера заштите гледалаца.⁸³

7. Организатор мора да предузме посебне мере обезбеђења сигурности за учеснике, гледаоце и трећа лица када у поводу спортске приредбе организује бакљаде и ватромете или уопште користи пиротехничка средства, с обзиром на повећане ризике који такву

Тхирд Едитион, Торонто, 1982, стр. 491.

80 Видети пресуду у спору Payne and Payne v. Maple Leaf Gardens, Stewart and Marucci, u: Linden, исто, стр. 491 - 492.

81 Видети American Jurisprudence, second edition, volume 4, 1962, стр. 193.

82 Исто.

83 Видети пресуду BGN, од 29. 10. 1974, VersR, бп. 6/1975, стр. 133-134.

активност прате. Организатор спортске приредбе мора, сходно Закону о јавном реду и миру Републике Србије, организовање бакљаде, ватромета или коришћење неког пиротехничког средства да пријави надлежном држаном органу, најкасније осам дана пре почетка приредбе.⁸⁴ У пријави организатор треба да наведе врсту и број бакљи, односно врсту и количину пиротехничких средстава које ће употребити, као и мере обезбеђења које ће предузети.⁸⁵ Уколико на основу пријаве процени да ће бити угрожена безбедност учесника, гледалаца или трећих лица, односно имовине, надлежни државни орган ће забранити приређивање пријављене активности. Уколико неовлашћено организује, бакљаду, ватромете или користи пиротехничка средства, организатор спортске приредбе чини прекршај, за који му, као правном лицу, прети новчана казна. Одговорно лице организатора може поред новчане казне бити кажњено за учињени прекршај и затвором до 60 дана.⁸⁶ Одговорност одговорног лица постоји ако је до извршења прекршаја дошло његовом радњом или његовим пропуштањем. Одговорним лицем сматра се оно лице коме су у правном лицу које се појављује као организатор спортске приредбе поверени одређени послови који се односе на "управљање, пословање или процес рада".⁸⁷ Одговорност одговорног лица за прекршај не постоји ако је оно поступало на основу наређења другог одговорног лица или органа управљања организатора спортске приредбе и ако је предузело све радње које је било дужно да предузме да би спречило извршење прекршаја.

д) Избор способних спортиста и утицај на њихово понашање

1. Успешно бављење појединим спортским дисциплинама претпоставља одређене психофизичке способности спортиста. Савремени развој спорта и сложеност вежби, захвата, покрета и сл., ову претпоставку посебно потенцирају. Потреба правилног избора такмичара наглашена је не само у појединачним него и у екипним спортовима. Нестручно руковање спортским уређајима и реквизитима, односно невестито извођење појединих "задатах" покрета доводи до посредног повећања ризика. То обавезује организатора да избором способних спортиста и утицајем на њихово понашање те ризике отклони. Испуњење ове дужности омогућује да се само довољно "способни" спортисти изложе ризицима спортског терена и спортске активности, односно да се

84 Члан 5, ст. 1. (Службени гласник, бр. 51/1992)

85 Члан 5, ст. 2.

86 Члан 19. Закона о јавном реду и миру

87 Члан 18. Закона о прекршајима, Службени гласник СР Србије, бр. 44/1989.

његовим "неодговарајућим" (неспретним) понашањем претерано не угрозе ни он сам ни гледаоци или трећа лица.

При избору такмичара организатор мора стално водити рачуна да ли су они "дорасли" условима такмичења. На пример, организатор скијашке спуст трке не сме дозволити старт такмичару ако тежина стазе знатно превазилази његове способности. Постоји, наравно, и друга могућност, да се стаза додавањем "успоравајућих" капија прилагоди лошијим скијашима, али се тиме ранг и квалитет приредбе умногоме смањују. Код појединих спортова, организатор мора пазити и да ли је спортиста "дорастао" свом противнику. На пример, не може се допустити бокс меч између боксера лаке и тешке категорије, поготову ако је боксер ниже категорије почетник. Такав меч не само да ствара велики ризик тешких повреда слабијег противника него и са спортског становишта губи сваки смисао. Свака спортска приредба подразумева неизванредан крај. "Приликом спортских сусрета снаге противника треба да буду уједначене како би свака страна могла да брани своје изгледе до завршетка партије. Свака игра вештине, по дефиницији, садржи за играча ризик да промаши, претњу да буде поражен. Без тога би игра изгубила сваки интерес. У ствари, онај који, сувише занет или сувише вешт, добија без напора и непогрешиво, престаје да побуђује интересовање."⁸⁸

2. Спортска правила свих спортова садрже одредбе које треба да обезбеде да у такмичењу учествују само способни спортисти. Њима се утврђују: доња старосна граница од које одређена лица могу да се такмиче и горња старосна граница када морају да престану са активним такмичењем; периодични лекарски прегледи и контрола психофизичких способности; такмичење клубова са најбољим тимовима;⁸⁹ једнака телесна тежина спортиста, и сл.

3. Организатор је, у начелу, испунио своју обавезу ако се држао спортских правила која одређују мерила за процену способности одређеног лица да се бави извесном спортском активношћу и учествује на такмичењу. Он неће одговарати ни у случају кад је спортским правилима прописано да избор чланова екипе припада клубовима учесницима, јер тада одговорност за избор пада на њих. Организатор се може поуздати у то да су клубови своје чланове расподелили и одабрали према способности и да ће им дати само оне спортске задатке којима су дорасли.⁹⁰ То важи и кад је реч о професионалним спортистима. Међутим,

⁸⁸ Кајао, исто, стр. 35.

⁸⁹ Према Пропозицијама такмичења за првенство југословенске Прве савезне лиге у фудбалу "сваки клуб учесник у такмичењу дужан је да утакмицу игра са својим најбољим тимом". Ова одредба, додуше, циља првенствено на обезбеђење регуларности такмичења, али посредно има значај и за отклањање ризика који прате сусрете два "неравноправна" тима.

спортска правила не могу бити искључиви критеријум за процену. У осталом, за одређене ситуације она и не постоје. Ако постоји очигледна опасност да би недовољно способан спортиста могао довести до знатних и неотклоњивих ризика штете, организатор му не сме дозволити такмичење. Не може се, на пример, допустити коришћење ски-скакаонице или вештачке боб стазе немајуће врхунском такмичарском спорту лицу које не поседује довољне спортске способности. Неувежбана лица не само што прекомерно угрожавају себе него представљају велику опасност и за трећа лица. Организатор се не може поуздати у то да је такмичење под вођством судија, јер они нису субјекти обавезе да осигурају безбедно саобраћање, него обавезе да регулишу ток игре. Обавеза правилног избора учесника спортске приредбе и подешавања спортске активности њиховим способностима, постоји нарочито код тренинга у опасним спортовима. То је последица чињенице да међу његовим учесницима постоји посебан однос поверења, те да је за спортисту "вођа тренинга" (тренер) човек од ауторитета, као и сваки учитељ и зналац.⁹¹

4. Да би испунио своју обавезу избора способних учесника приредбе, организатор их мора, пре почетка такмичења, подвргнути лекарском прегледу. Сем тога и спортиста који за време приредбе претрпи удес (на пример, тежи пад при скијашком скоку) подлеже такође лекарској контроли, у циљу утврђивања способности за даље такмичење. Ако постоји оправдана сумња да спортиста има неки физички недостатак, лекарски преглед треба да изврши специјалиста одређене медицинске струке. Најпосле, уколико спортска правила налажу да се обавља повремено лекарски преглед спортиста, након кога се издаје сертификат о здравственом стању сваког појединца, организатор не сме дозволити такмичење лицу које не поседује тај сертификат.

Ц. ПАЖЊА КОЈА СЕ ОЧЕКУЈЕ ОД ОРГАНИЗАТОРА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ У ИСПУЊЕЊУ СВОЈИХ ОБАВЕЗА

І. Мерило за утврђивање потребне пажње

1. Организујући извесну спортску приредбу организатор "ствара" повећане ризике за учеснике, гледаоце и трећа лица. Онај, пак, ко ствара или одржава одређене ризике за друга лица, дужан је да покаже одговарајућу пажњу при предузимању организационих мера не би ли те

90 Видети Fritzweiller, исто, стр. 104.

91 Видети Kleppe, исто, стр. 122; Fritzweiller, исто, стр. 111.

ризике држао под контролом, и, по могућство, спречио њихово реализовање. Која је то пажња, зависи од околности конкретног случаја. Начелно се, међутим, може рећи да је то она пажљивост која је у међусобном саобраћању људи, поводом конкретне спортске приредбе, потребна. Тешкоћа лежи у томе да се разјасни шта се у оквирима спортских приредби и спортских активности подразумева под "пажњом коју намеће међусобни саобраћај људи". Полазећи од објективног мерила, непажљиво поступа организатор који занемари пажњу која се може очекивати од опрезног и савесног организатора спортске приредбе.⁹² Разумљиво, то је тешко утврдити. Због великог броја могућих ризика који прате спортска такмичења није могуће прецизно утврдити које мере за заштиту учесника, гледалаца и трећих лица сваки организатор мора предузети. Због тога се његове радње морају процењивати у зависности од околности конкретног случаја, врсте спортског такмичења, величине ризика, као и од тога да ли је реч о "пригодном" организатору или лицу коме организовање спортских приредби спада у редовну делатност. Његове личне могућности и сазнања не узимају се у обзир. Виши земаљски суд у Цириху (Швајцарска) ово је изразио следећим речима: "Организатор је одговоран за сигурно и исправно одвијање трке, у шта спада и предузимање мера које одговарају најновијем стању технике. То важи и кад организатор евентуално није располагао знањима која поседује организатор међународних боб трка".⁹³ Међутим, према становишту енглеских правника, лице које у ванредним ситуацијама (нужди, жестини спортског такмичења, итд.) услед узбуђења, погрешно процени тренутно стање и предузме неадекватне мере, ослобођено је одговорности за непажљиво поступање.⁹⁴

2. Предмет пажње коју организатор треба да покаже није посве исти у односу на учеснике спортског такмичења и у односу на гледаоце. Према учесницима, организатор је првенствено одговоран за тачност датих инструкција, координацију и вођење самог такмичења, припрему спортског објекта на начин који спречава несреће, исправност спортских реквизита, као и за допуштање учешћа у приредби лицу које није дорасло захтевима конкретног такмичења.⁹⁵ Он, на пример, може бити сматран одговорним за повреде које претрпи јахач или возач уколико оне произилазе из непажње у управљању стазом или трком, или из непажње у погледу

92 Paul Friedrich, "Die Haftung des Sportlers aus § 823 Abs. 1 BGB.", NJW, бр. 17/1966, стр. 755; Erwin Deutsch, "Die Mitspielverletzung im Sport", VersR, бр. 41/1974, стр. 74; Fritzweiler, исто, стр. 41.

93 Наведено према Eichenberger, исто, стр. 74.

94 John F. Clerk & William H. B. Lindsell, On Torts, fifteenth Edition, London, 1982, стр. 418.

95 Видети пресуду Врховног суда Војводине, Рев. бр. 940/87 од 11. 11. 1987, Право (теорија и пракса), бр. 1/1988, стр. 118.

чистоће стазе.⁹⁶ На једној хокејашкој утакмици у Швајцарској, повређен је судија од бачене флаше на терен. Кантонални суд у Wallisu је пресудио (а Савезни суд потврдио) да је организатор одговоран зато што је требало да рачуна на могућност да фанатични гледаоци бацају предмете на лед, те их је морао контролисати на улазу и утврдити да ли они са собом носе флаше или сличне ствари.⁹⁷ Међутим, кад је реч о заштити учесника, треба водити рачуна да се од организатора не може захтевати предузимање свих оних мера које би, гледано уназад, могле спречити несрећу. Тако на пример, не може се тражити да се обезбеди апсолутна раздвојеност између учесника и гледалаца, која би, с једне стране, штитила учеснике од прекорачења гледалаца а, с друге стране, бранила гледаоце од ризика спорта.⁹⁸ Извесне мере заштите учесника он не може предузети чак и кад би хтео. Наиме, спортска правила, на пример, препуштају одлуку о прекиду такмичења услед неодговарајућих временских услова искључиво главном судији (евентуално уз консултацију са делегатом спортског савеза). Апсолутна заштита није могућа ни када је реч о гледаоцима. Најрадикалнија мера заштите гледалаца је затварање једног дела спортског терена за њихов приступ. Пропуштање те мере може повући одговорност организатора само уколико је једино она, с обзиром на грађевинско стање објекта и природу спортског такмичења, могла осигурати потребну заштиту.⁹⁹ Према становишту америчких судова, организатор није гарант безбедности посетилаца спортске приредбе, него је дужан само да покаже разумну пажњу у погледу одржавања својих просторија у безбедном стању, као и у односу на заштиту гледалаца од опасности које се дешавају приликом такмичења.¹⁰⁰ На хокеју се, на пример, мора обратити пажња на заштиту гледалаца од летећих пакова, а на рвачком мечу - да се рвање задржи на рингу. У сваком случају, захтеви који се постављају у погледу пажљивости организатора су високи, и то како с обзиром на повећане ризике који прате сваку спортску приредбу, тако и због чињенице да организатор својом делатношћу стиче, по правилу, материјалне користи.¹⁰¹

II. Правила понашања у спорту и потребна пажња

1. Утицај правила понашања на потребну пажњу јесте општи проблем који се увек јавља када се постави питање да ли је одређено лице

96 Видети *American Jurisprudence*, исто, стр. 204.

97 Видети *Eichenberger*, исто, стр. 74.

98 Исто.

99 Исто, стр. 77.

100 *American Jurisprudence*, исто, стр. 202.

101 *Eichenberger*, исто, стр. 73.

предузело потребне мере које су могле да спрече повређивање другог. Његова се суштина своди на питање да ли је приговор непажљивог (нехатног) понашања искључен самим тим што су поштована утврђена правила понашања. Извор тих правила може бити различит. У обзир долазе: закони и друге правне норме; управни акти; судске одлуке; правила умешности, науке и технике; споразуми унутар већег броја заинтересованих чији интереси нису истоветни; обичаји; правила утврђена од стране трећег овлашћеног лица (нпр. спортска правила извесног спортског удружења); једнострана правила донета на основу својинског или државинског положаја; споразум између страна (нпр. специјално уговорена правила игре).¹⁰²

2. Проблематика односа правила понашања и непажње има посебан значај за спорт, јер су већина питања везаних за организацију спортске приредбе регулисана аутономним **спортским правилима**. Судови бивше СФРЈ су били јединствени у томе да спортска правила представљају основу за утврђивање постојања непажљивог (нехатног) понашања, и да одговорност организатора претпоставља повреду спортских правила.¹⁰³ Такво становиште заступају и извесни европски правни писци.¹⁰⁴ Поставља се, међутим, питање да ли је оно исправно. Ми сматрамо да није. Тачно је да спортска правила ближе одређују објективно потребну пажњу која се може очекивати од опрезног и савесног организатора, те да представљају за њега линију водиљу које се он треба држати; али из тога не произилази закључак да између повреде спортских правила и непажње организатора треба ставити знак једнакости. Већ смо приликом разматрања значаја спортских правила за утврђивање обавеза организатора спортске приредбе указали на то да су она пуна празнина, те да не могу имати апсолутну вредност. Исти проблем се поставља и овде. Он је начелне природе и актуелан је увек тамо где се тежи да се путем одређених правила ризици који су типични за извесно стање ствари ограниче на социјално примерену меру. Свако правило понашања (норма) односи се на сасвим одређену типизирану повреду или угрожавање правног добра. Као израз начелног (генералног) требања, оно је сувише уопштено формулисано да би адресату могло рећи како се он

102 **Deutsch**, Fahrlässigkeit und erforderliche Sorgfalt, исто, стр. 162.

103 Видети решење Врховног суда Македоније, Рев 934/86, од 4. 9. 1986, Судска пракса, бр. 1/1987, стр. 44; склеп Врховног судишча СР Словеније Ипс 34/81, од 12. 3. 1981, Збирка судских одлука, књ. 6, св. 1, стр. 86; одба Врховног судишча СР Словеније Ипс 423/83 од 31. 5. 1984, Збирка судских одлука, књ. 9, св. 2, стр. 102; закључак са Саветовања грађанских и грађанско-правних оделена Савезног суда, Врховног војног суда и врховних судова република и аутономних покрајина, одржаног 15. и 16. маја 1985. године у Београду, исто.

104 **Fritzweiller**, исто, стр. 58; **Wladimir Rabinovitch**, Les sports de montagne et le droit, Paris, 1980, стр. 87.

мора понашати у конкретној ризичној ситуацији. Због тога, кршење одређеног правила само по себи још не значи да је конкретно лице повредило обавезу да поступа пажљиво. Потребно је уз то да се оно понашало друкчије него што се од "разумног" лица, у истом положају и улози могло очекивати. Како свака норма полази од извесне "нормалне" ситуације, то је за оцену понашања сваког адресата потребно увек водити рачуна о околностима конкретног случаја. Свака норма циља да одреди прописно понашање за одређено лице. То, међутим, не значи да поступање супротно утврђеном правилу не може, у атипичном конкретном случају, бити адекватно, односно да понашање према норми не може, у атипичној ситуацији, представљати одступање од објективно потребне пажње. Дакле, нити фактичко одступање од правила понашање може имати прејудицијалан значај за утврђивање непажње, нити се из поступања сходно правилу може са сигурношћу закључити да се ради о пажњи која је у конкретном случају потребна.¹⁰⁵ Поштовање или непоштовање одређеног правила може једино бити индиција да дотично лице јесте, односно да није поступало са потребном пажњом.¹⁰⁶

Свако правило понашања има свој коректив у налогу пажљивости који произилази из начела „*neminem laedere*„ (забране наношења штете другом). Спортска правила нису никакав изузетак у том погледу. При том треба разликовати обична организациона правила од заштитних спортских правила. Основни циљ заштитних правила јесте да спрече реализовање ризика и настанак повреда. У случају кад нису у стању да остваре тај циљ, зато што је ток дешавања одступио од предвиђене нормалне ситуације, она нису поуздано мерило исправног понашања. Према томе, придржавање спортског правила у посебној ситуацији која одступа од замишљеног нормалног тока дешавања, не говори да је организатор поступао пажљиво. И обрнуто, непридржавање спортског правила у атипичној ситуацији, само по себи не значи још нехатно понашање. Спортска правила нису светиња и њихово чисто механичко поштовање не ослобађа од самоодговорног промишљања.¹⁰⁷ То важи особито онда кад правило не обухвата исцрпно сваку ситуацију. Колики значај треба придати одређеном спортском правилу зависи, пре свега, од његовог садржаја, односно од његове конкретности и степена заштитне функције. Уколико оно детаљно описује извесну ситуацију и извесно опасно понашање, тада се сигурно може рећи да је његовим кршењем уједно прекршена и потребна пажња. Знатно је, међутим, теже утврдити

105 Berr, исто, стр. 93.

106 Deutsch, „Die Fahrlässigkeit als Ausserachtlassung der ausseren und der inneren Sorgfalt“, исто, стр. 993.

107 Arno Surminski, „Haftung fuer die Verletzung von Sportlern“, Zeitschrift fuer Versicherungswesen, бр. 7/1974, стр. 181.

индицијско дејство код правила која садрже само општу забрану опасног понашања, као што је то, на пример, случај са правилом о *fair play* поступању у спорту. Та се правила морају увек процењивати према околностима конкретног случаја.¹⁰⁸

3. Обавезе на одређено понашање могу за организатора проистећи не само из спортских правила него и из законских прописа, управних аката, техничких норми, стандарда, итд. Прекрши ли организатор неко од тих правила, то ће, такође, бити индиција да је он поступио непажљиво. Ни тврдња организатора да за прекршено правило није знао нити је морао знати, или да је, на основу компетентног мишљења стручњака, могао сматрати да је изабраним техничким решењем осигурано одговарајуће предупређење ризика, не узима се у обзир, осим у атипичним случајевима.¹⁰⁹ Организатор се не може позвати ни на околност да је употребљене спортске реквизите произвела и испоручила општепризната специјализована фирма. Најпосле, од обавезе да поступа пажљиво не може га ослободити ни одобрења спортске приредбе које је дао државн орган, нити чињеница да надлежне власти нису ставиле приговор приликом прегледа спортског објекта.¹¹⁰ Уколико организатор употреби спортске реквизите, односно уређаје за чије је коришћење, односно постављање и одржавање нужно нарочито стручно знање, дужан је да за то ангажује стручна лица. Свако ко организује спортске приредбе, дугује гаранцију за придржавање свих техничких правила и норми.¹¹¹

4. Организатор спортске приредбе мора посебно пажљиво да поступа када је у питању заштита својине лица која не учествују у приредби (суседна земљишта). Он њихову имовину мора да штити и од предвидљивих ризика који могу настати тек услед намерног и недопуштеног понашања учесника приредбе. Придржавање сигурносних мера које је наложио државни орган, не ослобађа организатора уколико је на основу сопствене пажљиве провере морао увидети да те мере нису довољне.¹¹²

108 Видети Berr, исто, стр. 100.

109 Marburger, исто, стр. 446.

110 Rabinovitch, „Sport“, u: Dalloz Encyclopedie Juridique, исто, стр. 6.

111 Boerner, исто, стр. 354.

112 Пресуда аустријског Врховног суда од 30. 11. 1987, *Juristische Blätter*, бр. 5/1988, стр. 318.

Глава трећа

ПОВРЕДЕ НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА

А. ВРСТЕ ПОВРЕДА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА

1. Повреде правних добара које настају на спортским приредбама углавном су последица прикрађивања нечијег права личности, а много ређе резултат повреде нечије ствари. Правни писци такве повреде везују, по правилу, за тзв. "спортске удесе". Како, међутим, није реч о појму разумљивом самом по себи, потребно је његово прецизније разјашњење.

Појам "спортски удес" није дефинисан у неком законском тексту, него је творевина правне теорије. Њиме се, у ствари, жели ближе одредити област живота у коме се неки удес десио.¹ Као синоним овом појму, у правној литератури се користи и појам "спортска несрећа". Извесни аутори користе појам спортска несрећа без ближег објашњења.² Већина правника покушава, међутим, да га прецизније одреди. Ту се могу разликовати два схватања. По једнима, појам спортска несрећа обухвата "све повреде при спортској активности, осим оних које проузрокују гледаоци и трећа лица".³ Да би се неки догађај могао оквалификовати као спортска несрећа, потребно је да је у њему учествовао "активни" спортиста. Трећа лица могу се појавити једино у улози сапроузроковача.⁴ Према другом, владајућем, становишту, спортска несрећа постоји увек када повреда спортисте стоји у непосредној временској и месној вези са његовом спортском активношћу.⁵ Битно је да несрећа мора бити повезана са типичним ризицима одређене спортске активности. Стога, није реч о

1 Joachim Boerner, Sportstaetten - Haftungsrecht, Berlin, 1985, стр. 25.

2 Видети Bernhard Reichert, Grundriss des Sportsrechts und des Sporthaftungsrechts, Berlin, 1968, стр. 151; Ulrich Weismann, Sport, Spiel und Recht, Muenchen, 1983, стр. 25; Richard Eichenberger, Zivilrechtliche Haftung des Veranstalters sportlicher Wettkampfe, Diss., Zuerich, 1973, стр. 14-15.

3 Wilhelm Kneffel, Die Haftung bei Sportverletzungen, Diss., Jena, 1937, стр. 15 (наведено према: Boerner, исто).

4 Jochen Fritzweiler, Haftung bei Sportunfaellen, Muenchen, 1978, стр. 7.

5 Видети Franck Meiners, Die Haftung des organisierten Mannschaftssportlers fuer Wettkampfverletzungen, Diss., Goettingen, 1977, стр. 3; Karl-Heinz Hagenbucher, Die Verletzung von Verkehrssicherungspflichten als Ursache von Ski- und Bergunfaellen, Muenchen, 1984, стр. 38; Helmut Berr, Sport und Strafrecht, Diss., Saarbruecken, 1973, стр. 28.

спортској несрећи кад, на пример, хокејаш, у гневу, удари другог хокејаша штапом по глави и нанесе му повреде, јер у том случају нису реализовани типични ризици који су својствени хокеју.

Све се спортске повреде у ширем смислу могу сврстати у четири групе: 1) самоповреде играча; 2) повреде које један спортиста нанесе другом учеснику у спортској активности;⁶ 3) повреде које учесници у спортској активности нанесу лицима која у тој активности учествују само посредно (на пример, ауто у току трке излети са стазе и удари у гледаоце); 4) повреде спортиста које су последица понашања лица што само посредно учествују у спортској активности или немају у њој никаквог удела (на пример, до повреде је дошло услед манљивих својстава спортског терена кога надгледа организатор).⁷ У ужем смислу, у појам "спортске повреде" улазе само прве две групе. Уколико се оне упореде са повредама које се дешавају у обичном животу (у кући, на послу, на улици, у саобраћају) видеће се да су оне више од 95% идентичне међу собом. Додуше, у неким спортовима се дешава да се неке "обичне" повреде нарочито често дешавају. Правих спортских повреда које се дешавају само у спортовима, мало и ретко има. У те специфичне спортске повреде улазе "рвачко уво", "копљашки лакат", "тениски лакат", "боксерски нос и лице", "смучарско колено" итд.⁸

Гледано са становишта дијагнозе, све спортске повреде се могу поделити на осам великих група: ране, контузије (удари), потреси, озледе мишића, дисторзије (извинућа), ишчашења, преломи и остало. Статистика је показала да у погледу делова тела највише страдају ноге, мање руке, још мање труп, а најмање глава. Готово 2/3 свих по повреда долази на доње екстремитете.⁹

Из наведених дефиниција појма "спортски удес" јасно се види да су њиме обухваћене само одређене повреде, односно да без учешћа спортисте у њиховом проузроковању нема ни "спортског удеса". Сходно томе, "спортски удес" није појам који се може генерално користити да би се њиме обухватиле све повреде правних добара које прате спортске приредбе. Ван његове садржине остају оштећења која су последица радњи

6 У правној литератури се поставило питање да ли и судије спадају у ову групу. Извесни правници мисле да су и судије непосредни учесници у спортској активности (Wilhelm Knefel, исто, стр.15), док неки други то поричу (Stefan Nuerck, Sport und Recht, Berlin, 1936, стр. 278). Нама изгледа исправно оно гледиште које које одговор на постављено питање даје у зависности од врсте спорта. Тако, на пример, судије код хокеја и бокса спадају у непосредне учеснике, док бодовне судије код уметничког клизања немају то својство. (Видети Вегг, стр. 28)

7 Видети Вегг, исто, стр. 28-29.

8 Војин Смодлака, Спортске повреде и спортска оштећења, 2. издање, Београд, 1985, стр. 15; Ми ћемо у даљем тексту појам "спортске повреде" користити у ширем смислу.

9 Исто, стр. 16. и 18.

гледалаца и трећих лица, као и повреде које проузрокује сам организатор, односно његови радници. Како њихов број није нимало мали, исправније је уместо о "спортском удесу" говорити о "повредама поводом спортске приредбе", као ширем појму.

2. Најчешћи начин прикрађивања права личности, који се дешава на спортским приредбама, састоји се из телесне повреде или оштећења здравља неког лица. Случајеви усмрћења су, према укупном броју повреда, ретки. Доминантне су телесне повреде. Под њима се, у смислу грађанског права, подразумева свако нарушавање телесног или психичког интегритета човека, које је имало за последицу неку штету. Повреде које се догађају приликом одвијање спортске активности морају бити одређене тежине, да би имале правни значај. Полазећи од начела: "*de minimus non curat lex*", мале огреботине, маснице, и незнатна истегнућа мишића, уколико не утичу на даљи ток игре и не проузрокују бол, не треба вредновати као телесне повреде.¹⁰ С друге стране, за телесне повреде или оштећења здравља меродавно је искључиво објективно нарушавање телесног интегритета. Довољно је чак и повећање већ постојеће болести.

3. У старијој правној литератури дуго је заступано становиште да повреде у спорту и нису праве телесне повреде, те да их треба изједначити са захватима које врши лекар у телесни интегритет пацијента. Основни аргумент за то гледиште била је чињеница да спорт служи здрављу и одржавању тела.¹¹ Међутим, у новијој правној литератури ово становиште је у потпуности одбачено. Њему се пребацује да не води рачуна о три околности: 1) медицински захвати се обављају ради заштите здравља и излечења, што код спортских повреда није случај; 2) док лекар мора да изврши захват у телесни интегритет пацијентов, да би се његово здравље побољшало, дотле такав захват над другим учесником у спортој активности или трећим лицем није безусловно нужан, да би се постигла победа; 3) спорт служи одржавању здравља, али не тако што би се утицало на тело саиграча или другог лица, већ путем сталног кретања и телесног напрезања, у циљу побољшања телесне кондиције.¹² У већини случајева телесна повреда се своди на непосредно или посредно механичко деловање, које у телу изазива анатомске промена, али она може бити резултат и немеханичког утицаја.

10 Christian Kraehe, Die zivilrechtlichen Schadenersatzansprüche von Amateur- und Berufssportlern fuer Verletzungen beim Fussballspiel, Bern, 1981, стр 147; Bernd Schiffer, Die strafrechtliche Behandlung der Sportverletzung, Diss., Mannheim, 1977, стр. 1.

11 Видети Meiners, исто, стр. 21.

12 Видети Kraehe, исто, стр. 53-54; Fritzweiler, исто, стр. 26.

Б. ОСОБЕНОСТИ ПОВРЕДА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА

1. Повреде које проузрокују спортисти

1. Најчешће жртве неправилног понашања спортиста јесу противнички играчи, а знатно ређе остала лица (судије или гледаоци). Начин наношења повреде противнику у многome је одређен врстом спорта. Подела на борилачке и неборилачке спортове ту има посебан значај. До оштећења противника долази, по правилу, као последица забрањене или ризичне игре. Додуше, до повреде може понекад довести и понашање које је начелно допуштено. На пример, уклизавање у противника код фудбала је допуштено, осим ако се то чини са циљем да се противник онеспособи за даљу игру, или да му се нанесе бол. Посебно је опасна употреба непрописне спортске опреме (на пример, заштиљен мач, уски крампони на копчакама, штитници за ноге са оштрим ивицама). Од наведених повреда треба разликовати оне које су последица "насиља". Такве повреде не спадају у тзв. "спортска оштећења", јер са спортском активношћу имају заједничко само што се догађају поводом ње. Виновник најчешће поступа хладно и прорачунато, мада нису ретки ни случајеви кад је његово понашање реакција на неспортско поступање противничког играча. У случајевима опште туче на терену, често је тешко утврдити ко је жртва а ко виновник. Насиље се, по правилу, састоји из ударања, гажења, напуцавања лопте, и сличних радњи.

2. Спортисти ређе наносе повреде судијама и гледаоцима. Напад на судије води, по правилу, ка драконским спортским казнама, те спортисти избегавају да то чине. Од тога се нарочито уздржавају професионалци, јер њих сваки напад на судије може коштати много новца, због дуготрајнијег "паузирања". Повреде судија најчешће су резултат великих узбуђења, која су условљена уверењем неких спортиста да је суђење по њих неправично. С друге стране, гледаоци су заштићени од радњи спортиста, пре свега, просторном раздвојеношћу, односно заштитном оградом. Сукоб између спортиста и гледалаца најчешће се своди на узајамне вербалне увреде или непристојне (скарадне) гестове према публици.¹³ Повреде гледалаца од стране спортиста могуће су уколико је укинута нормално просторно растојање између спортског терена и трибина, а то се дешава, углавном, пре или након спортске борбе.

13 Bertram Schmitt, Koerperverletzungen bei Fussballspielen, Luebeck, 1985, стр. 44.

II. Повреде које проузрокују гледаоци

1. Број повреда које проузрокују гледаоци, последњих година, знатно је нарастао. Погледају ли се новински спортски извештаји, може се видети: приведено толико и толико навијача, испражњени делови трибина, утакмица прекинута извесно време због убачених предмета на терен, итд. Трагични Хејселски догађаји су показали да на спортским трибинама ни живот више није сигуран. Најчешћи узрок настанку оштећења је међусобно насиље гледалаца. Оно се дешава или на трибинама или у околини стадиона. Ту су посебно значајне међусобне туче група навијача. Агресивно навијање, увредљиви узвици, ниподаштавање "противничког спортског и навијачког табора", јак су извор конфликтне ситуације, нарочито ако се има у виду идентификација навијача са "својим" клубом, односно миљеником. Већ само груписање навијача на стадионима "у таборе" говори не само о идентификацији са клубом, већ представља и изазивање навијача противничког тима. Агресивно навијање и узвици, који почињу још дуго пре почетка игре, тај ефекат само повећавају. Данас се, ипак, у врхунском спорту ретко дешавају туче између гледалаца на самом стадиону, јер се супарнички табори просторно раздвајају, али је зато ближа и даља околина стадиона често право "ратно поприште". Најлакши облик насиља састоји се из ударању ногама и песницама. Искуство, међутим, показује да се то, по правилу, чини са посебном бруталношћу, а да код масовних туча води чак и ка смртоносним повредама.¹⁴ Овај облик насиља има, по правилу, за навијача посебан значај јер му повећава статус и ранг признавања у групи. Тежи облик насиља бива уз употребу разних оруђа (мотки, металних шипки, итд.) приликом туче. Највиши ступањ насиља праћен је употребом оружја (ножева и пиштоља), мада се то догађа ретко јер се редари и полицајци посебно труде да гледаоцима не допусте уношење на стадион таквих предмета. Коначно, чест узрочник повреда су и бачени предмети (flashe, запаљиве ракете, димне бомбе, петарде, каменице). "Неутрални" гледаоци су много ређи предмет напада. До њиховог повређивања долази нарочито у ситуацијама када се ставе у заштиту жртава насиља, или када у групи навијача испоље позитиван став према противничком тиму.¹⁵ Битно је уочити да код свих наведених облика насиља није реч о појави специфично везаној за спорт, већ је у питању обична криминогена појава.

14 Исто, стр. 46.

15 Исто, стр. 49.

2. Већ дуже времена насиље гледалаца се нарочито испољава на међународним спортским приредбама и уопште на приредбама на којима учествују клубови, односно спортске селекције различитих националности. Иако би се могло, с обзиром на изворни смисао спорта, очекивати да је управо обрнуто, савремена интернационална такмичења не ретко доводе до оргија мржње и сукоба који представљају отворено опонашање ратовања.¹⁶ Томе се не треба чудити. Модерни култ спорта појавио се у 19. веку и у тесној је вези са растом национализма - са навиком човека да се идентификује са заједницом и да све посматра у релацијама такмичарског престижа. Такво стање је повезано са растом урбаних средина (градова) и недостатком кретања. Када се, пак, у великом граду желите ослободити физичке енергије или садистичких импулса, морате се приклонити групним делатностима. У сваком случају, што је више изражен национализам у једној заједници то су и жешће страсти које прате спортске приредбе. Ту играње према правилима долази у други план. Публика жели да буде тринаести играч (ометање противника навијањем, до физичке интервенције), заборављајући да победа, са становишта спорта, има мало смисла када се до ње дошло варањем или уплитањем трећих лица.

Готово све данашње спортске приредбе су такмичарске приредбе. Игра се да се победи, и игра има мало смисла уколико се не даје све од себе да се победи. А чим се постави питање престижа, поготову ако се сматра да ће нека заједница бити осрамоћена ако њен тим изгуби, јављају се најдивљији борбени инстинкти. Чим се појави јако осећање супарништва, увек се губи представа о игри као сврси самој по себи. Ту је све мање значајно понашање играча, већ много више однос гледалаца према игри, а преко њих и целе нације која, макар и за кратко време, верује да је резултат такмичења (утакмице) проба националних врлина.

3. Агресивно понашање гледалаца није уперено само према другим посматрачима, него и према другим лицима која у било ком облику учествују у спортској приредби. Предмет напада су, по правилу, спортисти и тренери, али није ретко насиље и према судијама. У врхунском, а нарочито професионалном спорту ово се не дешава често, јер то спречавају јаке мере обезбеђења и просторна раздвојеност гледалаца и непосредних учесника у спортској утакмици. Супротно је у аматерском спорту, нарочито у нижим ранговима такмичења.

16 "Увек се изненадим када чујем људе да говоре како спорт ствара разумевање међу нацијама и кад би се обични људи света могли сусрести на фудбалу или крикету не би имали потребу да се сусрећу на бојном пољу. Чак и ако не знате конкретне примере (рецимо Олимпијске игре 1936) како интернационална такмичења доводе до оргија мржње, то можете закључити из општих принципа." (Džordž Orvel, „Sportski duh“, u: *Zašto pišem i drugi eseji*, Zagreb, 1977, str. 154.

Непостојање ограда или њихова неадекватност, као и мали број редара, нису никаква брана пред "незадовољним" гледаоцима. Дешава се да управо "снаге реда" извуку дебљи крај покушавајући да спрече насиље. Осим учесника у спортској активности, жртве насиља гледалаца могу бити и лица која нису имала никакве везе са спортском приредбом (на пример, случајни пролазници). То се, по правилу, дешава приликом насиља ван стадиона, након завршетка спортске приредбе.¹⁷

III. Повреде које проузрокује организатор и остали учесници спортске приредбе

1. Код ове врсте повреда реч је, пре свега, о оштећењима која наносе лица која у ширем смислу учествују у спортској активности (тренери, манџери, функционери, спортски лекари, редари, итд.). Тренери су ту посебно интересантни.¹⁸ Они врло ретко врше директно насиље над "сопственим" спортистом или другим лицем (на пример, судијом), јер такву активност прате изузетно високе спортске казне. Много је значајније психичко-вербално подстрекивање играча од стране тренера да нанесу повреде противничком спортисти. То подстрекивање бива путем налагања да се "праве фаулови", или чак перфидним навођењем играча на "грубу" игру (тзв. психолошке припреме).¹⁹ Искуство показује да је у многим случајевима тренер битно утицао на изазивање повреда. Сличан утицај на играче врше манџери и функционери клуба. Та лица релативно често испољавају насилничко понашање према судијама, нарочито у нижим степенима такмичења. Наношење повреда дешава се, по правилу, након завршетка игре. Агресивно поступање је редовно последица "окривљавања" судије за изгубљен меч.

17 Исто, стр. 50-51.

18 Положај тренера ће можда најбоље илустровати цитат из књиге нашег познатог кошаркаша Љубодрага Симоновића, Побуна робота, Београд, 1981: "У постојећим условима тренер не може бити ништа друго него 'гонич робова'. Прикљештен између управе клуба (од које му зависи egzистенција), потребе за афирмацијом (коју може остварити једино резултатом) и потребе играча као људи, тренер се, по правилу, одређује за егзистенцијално-афирмативне разлоге...И тада постаје сасвим 'морално' и 'спортски' довести играча с температуром од 39,5Ц на утакмицу да би 'помогао' друговима; постаје спортски терати играча с повређеном ногом да стисне зубе и да трчи, скаче, без обзира на последице..." (стр. 32)

19 "Потребно је, у ствари, створити психозу пред утакмицу, мобилисати играче да 'живе за утакмицу', да би на њој 'гинули до краја'. Треба их довести у неку врсту трансa, одвојити их од свакодневнице, довести их у стање грча...Ако ситуација на табели не обећава ништа добро, онда се на победу иде 'по сваку цену'. Када је у питању опстанак у лиги, онда 'нема ни за кога пардона'. 'Ма да ти је рођени бурзер, имаш све зубе да му избијеш'. Запамтите момци: у животу можете бити са њима пријатељи - на терену сте непријатељи. Данас морамо да добијемо. Ово је, бре, наш леб људи. Зато морате да гинете..." (Симоновић, исто, стр. 39-40)

Код повреда што их узрокује организатор, односно његов "радник" (на пример, редар) ситуација је готово парадоксална, јер је управо његов задатак да спречи такве догађаје. Због тога, радници организатора који свесно нису вршили своју дужност, поступају у ствари с намером.²⁰ С друге стране, дешава се да у покушају да спрече неред, "снаге реда" погрешно реагују, или прекораче своја овлашћења, и тиме нанесу повреде.

Глава четврта

ПРАВНИ ОДНОСИ ИЗМЕЂУ ОРГАНИЗАТОРА, УЧЕСНИКА И ГЛЕДАЛАЦА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ

А. ПРАВНИ ОДНОС ИЗМЕЂУ ОРГАНИЗАТОРА И ГЛЕДАЛАЦА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ

1. Правна природа односа

1. Посетилац спортске приредбе, купујући улазницу, ступа са организатором у уговорни однос. О томе постоји јединствен став у правној литератури и судској пракси. Питање је, међутим, каква је правна природа тог односа. Огромна већина правника сматра да је реч о уговору о делу, односно о посебној подврсти уговора о делу - тзв. уговору о приказивању (*Schaustellungsvertrag*).¹ Тим уговором се организатор обавезује да омогући посетиоцу да са одређеног места (нумерисаног седишта) или простора за стајање, по властитом избору, унутар спортског стадиона, безбедно посматра спортску приредбу. Гледалац мора, као надокнаду, платити уговорени износ новца. У односу на гледаоце, спортисти имају својство помоћника организатора у испуњењу обавеза из уговора.² Ми сматрамо такво гледиште исправним.

2. Извесни правници сматрају да између организатора и гледалаца спортске приредбе постоји посебан, *sui generis* уговор, који се не може, у потпуности, уврстити ни и једну другу врсту уговора.³ По њима, на

1 Видети Hans Wiethaup, „Zur straf- und zivilrechtlichen Seite von Ungluecksfaellen auf Tribuenen in ueberfuellten Fussballstadien“, VersR, бр. 1а/1971, стр. 16; Georg Galsbauer, „Zur Haftung des Veranstalters eines Autorennens gegenueber Zuschauern“, VersR, бр. 21/1955, стр. 501; Felix Kubli, Haftungsverhaeltnisse bei Sportveranstaltungen, Diss., Zuerich, 1952, стр. 41; Bernhard Reichert, Grundriss des Sportrechts und des Sporthaftungsrechts, Berlin, 1968, стр. 226.

2 Видети H. W. Schmidt, „Anmerkungen zum Beschluss des LG Trier von 14. 7. 1960“, VersR, бр. 4/1965, стр. 97.

3 Richard Eichenberger, Zivilrechtliche Haftung des Veranstalters sportlicher Wettkaemfe, Diss., Zuerich, 1973, стр. 109.

пример, између спортске приредбе и позоришне представе постоји знатна разлика. Она се састоји, пре свега, у томе што се код спортске приредбе не може дати никаква прогноза о њеном "исходу", а код неких спортова ни о њеном временском трајању. За разлику од осталих, спортска приредба не представља јединствен резултат рада који би се могао одредити и описати. Сем тога, спортско такмичење се не организује по наруџбини гледалаца (што би изискивао уговор о делу), него се приређује без обзира на то ко ће сачињавати публику. Сем тога, како је код спортске приредбе могућа само субјективна оцена квалитета такмичења, гледалац не може тражити снижење цене улазнице зато што није задовољан квалитетом приредбе.

Томе становишту могуће је упутити неколико приговора. Прво, милиони људи који сваке недеље играју "спортску прогнозу", најбоље демантују мишљење да код спортских приредби није могуће дати никакву прогнозу о њеном исходу. Друго, оно очигледно полази од става да је битна претпоставка уговора о делу постојање "резултата рада". Међутим, уговор о делу је пуноважан и кад се посленикова обавеза састоји једино у извршењу одређеног посла.⁴ Може се чак рећи да само одржавање приредбе представља одређени резултат рада. Уосталом, модерне спортске приредбе подразумевају управо огроман рад и труд организатора. Треће, организатор се обавезује да посетиоцу омогући посматрање неког такмичења. Он је своју обавезу испунио и кад је такмичење трајало само неколико секунди. Посетиоци извесних спортских приредби и прижељкују да се оне окончају баш пре "званичног краја". Не може се, на пример, рећи да је гледалац бокс-меча незадовољан што је овај завршен нокаутуом у десетој секунди прве рунде, иако је требало да траје дванаест рунди по три минута. Четврто, тачно је да гледалац не може тражити снижење цене улазнице због лошег квалитета такмичења пошто је у том погледу увек реч о субјективној процени, али он зато може захтевати повраћај дела новца којим је платио улазницу, уколико је, уместо да седи, био принуђен на стајање.

II. Уговорне обавезе организатора

1. Основна обавеза организатора јесте да "осигура" одржавање спортске приредбе и да гледаоцу стави на располагање одређено место са којег може посматрати такмичење. Сем тога, он је дужан да предузме потребне мере којима се обезбеђује сигурност гледалаца. За преузимање

4 Видети Слободан Перовић, *Облигационо право*, Београд, 1981, стр. 711; Богдан Лоза, *Облигационо право, посебни део*, Сарајево, 1977, стр. 15; Борислав Благојевић, *Посебни део облигационог права*, Београд, 1939, стр. 167.

такве обавезе није потребан изричит споразум са посетиоцем приредбе, већ се она сматра прећутно уговореном.⁵

2. Организатор се мора бринути о томе да посетилац може ући у спортски објектат неповређен. Ако рачуна са већим бројем гледалаца, дужан је да улазак регулише помоћу редара. Међутим, уколико они нису у стању да обезбеде ред при уласку, дужан је правовремено позвати милицију да му помогне у одржавању реда.

3. Значајнија је обавеза организатора да предузме оне радње којима се потпуно отклања могућност угрожавања гледалаца из спортског боришта или да се она сведе на најмању могућу меру. То, међутим, не значи да се свака замислива могућност угрожавања мора искључити. Које мере заштите гледалаца организатор треба да предузме одређује се према врсти спортске приредбе и броју посетилаца и учесника. Ту се, у начелу, може поставити следеће правило: што су већи ризици, то су већи захтеви за одбрану од њих.⁶ Околност да потребне мере изискују знатне трошкове, не отклања обавезу њиховог предузимања.⁷ Организатор мора стално водити рачуна о томе да гледалац који је платио улазницу, по правилу, верује да су предузете све потребне сигурносне мере. Његово се поверење темељи на чињеници да једино организатор поседује тачна знања о својствима спортског објекта јер он има искуство у организовању таквих врста приредби. При предузимању заштитних мера, организатор мора узети у обзир и могућност да гледалац, за време такмичења, под утицајем повећаног нестрпљења и масовне сугестије, напусти место које је за њега одређено и ступи у "ризични" простор. Његова је дужност да, помоћу редара и постављених ограда, спречи такве поступке посетилаца. Разуме се, то не искључује процену понашања повређеног гледаоца са становишта кривице оштећеног.

4. У обавезу организатора спада и праћење "стања" у гледалишту. Сваки гледалац мора имати довољно места, добру видљивост и слободу покрета. То подразумева спречавање уласка на стадион већег броја посетилаца него што допушта величина самог објекта. Према становишту немачког OLG Nuernberg, на 1 qm може се сместити да стоје четири лица, са довољном удобношћу и слободом покрета.⁸ Саставни део ове обавезе је и обезбеђење реда међу гледаоцима на трибинама, осим ако њихов незнатан број не чини такву меру излишном.⁹ Претпоставка за испуњење те дужности јесте присуство одређеног броја обучених редара. Организ-

5 Видети пресуду BGH, од 6. 10. 1954, VersR, бп. 1/1955, стр. 21.

6 Reichert, исто, стр. 228.

7 Видети Galsbauer, исто, стр. 501; пресуду OLG Karlsruhe, 13. 1. 1954, VersR, бп. 21/1954, стр. 463.

8 Видети пресуду од 3. 3. 1955, VersR, бп. 21/1955, стр. 444.

9 Reichert, исто, стр. 227.

атор је дужан да пре почетка приредбе, путем штих пробе, провери да ли су редари "дорасли" своме задатку. Ако се укаже потреба, из гледалишта треба удаљити оне посетиоце који праве неред.

Б. ПРАВНИ ОДНОС ИЗМЕЋУ ОРГАНИЗАТОРА И СПОРТИСТЕ

1. Правна природа односа

1. Најпре ваља поставити питање да ли између организатора спортске приредбе и учесника постоји уопште уговорни однос, а потом, ако постоји, каква је његова правна природа. Оба ова питања су спорна. Неслагања у мишљењу проистичу делом из разликовања спортиста аматера и спортиста професионалаца, а делом из чињенице да се на свим лигашким клупским такмичењима организатор (одређени клуб) појављује само у улози домаћина "утакмице", без могућности да бира противничке играче.

2. Правни писци нису јединствени у ставу да ли постоји уговор између организатора и учесника спортске приредбе. О томе постоје три становишта. По једноме, уколико на такмичењу учествују "чисти" аматери, између њих и организатора не настаје уговорни однос, без обзира на то да ли добијају надокнаду за учествовања или не, јер њихов однос не прати воља за правно обавезивање (*animus obligandi*). Ако се, пак, приредба организује са професионалним спортистима и тзв. "државним аматерима", ¹⁰ однос између њих и организатора темељи се на уговору о служби или уговору о раду.¹¹ По другом гледишту, посебан уговорни однос између организатора и учесника спортске приредбе постоји само у случају изричитог уговарања учешћа одређеног спортисте у такмичењу.¹² Трећа група правника сматра да треба правити разлику између случајева кад спортиста добије новац да би уопште пристао да учествује у неком такмичењу, и случајева када у спортској приредби учествује без икакве надокнаде. У обадва случаја постоји уговорни однос између организатора и спортисте, само је његова правна природа различита. Однос између организатора и спортисте који се такмичи "бесплатно" јесте облигациони однос *sui generis*, који се не може подвести ни под који други именовани уговор.¹³ Насупрот томе, спортиста који за

10 Мисли се на врхунске спортисте социјалистичких земаља (Кина, Куба)

11 Fritzweiler, исто, стр. 23.

12 Драган Костић, Грађанскоправна одговорност спортиста и спортских организација, Београд, 1976, стр. 27.

13 Видети Eichenberger, исто, стр. 103; Thomas Sutter, Rechtsfragen des organisierten Sports

учешће добија новац закључује или уговор о раду, или уговор о делу, или темељи своје потраживање на уговору о налогу. Уговор о раду постоји у случају када се као организатор извесне приредбе појављује клуб или фирма чији "професионални спортисти" учествују у такмичењу.¹⁴ Уговор о делу је карактеристичан за случајеве када спортска приредба има не само такмичарски карактер него и својства "представе".¹⁵ У свим осталим случајевима постоји уговор о налогу.¹⁶

3. Ми сматрамо да треба правити разлику да ли је реч о приредби која се организује у испуњавању обавеза из чланства у одређеном спортском савезу или о потпуно самосталној спорској приредби (тзв. "пригодне" спортске приредбе), као и да ли учесник за такмичење добија новац или не.

4. Код спортских приредби које настају у оквиру "активности спортског савеза" не постоји никакав посебан правни однос између организатора и учесника. Спортиста, члан конкретног клуба и спортског савеза, учествујући у приредби (такмичењу) испуњава своју обавезу из чланства. Спортска активност се подвргава аутономним правилима (праву) спортског савеза. За своје учешће спортиста не добија од организатора никакву посебну надокнаду.¹⁷

5. Много веће тешкоће изазива правна квалификација односа који постоји између "самосталног" организатора спортске приредбе и спортисте који за учешће добија извесну новчану надокнаду. Да ли је реч о уговору о раду, уговору о делу или неком *sui generis* уговору? Да у подручју спорта могу постојати уговори о раду, нема никакве сумње. На пример, професионални фудбалер може закључити уговор о раду са клубом коме припада, спортски аутомобилиста може бити у радном односу са фирмом за коју ће возити ауто на тркама (трке формуле један) и сл. Међутим, у односу на проблем који нас интересује ти односи немају значај, јер се не тичу односа организатора и непосредног учесника спортске приредбе. Уговор о раду између организатора и спортисте може постојати тада када је организатор већ послодавац спортисти у претходно наведеном смислу, тако да се међу њима не закључује никакав посебан уговор о учествовању у приредби. Спортиста је на учествовање обавезан већ на основу тог уговора о раду. Много чешћи су случајеви у којима је закључен посебан уговор између спортисте и организатора (нпр. на

unter besonderer Berücksichtigung des Einzelarbeitsvertrages, Bern, 1984, стр. 18.

14 Видети Elchenberger, исто, стр. 99; Kubli, исто, стр. 34.

15 Видети Elchenberger, исто, стр. 101; Kubli, исто, стр. 36.

16 Sutter, исто, стр. 14; Elchenberger, исто, стр. 102.

17 Новац који спортиста добије од свог клуба за учешће у такмичењу, ствар је њиховог међусобног односа, и не тиче се организатора.

атлетичарским митинзима). Како не ретко "делатност" спортисте доноси организатору и економске користи, и тиме на одређен начин представља "рад" у његовој служби, поставља се питање да ли такав "уговор о учествовању" има и остала обележја уговора о раду. Ми сматрамо да нема. Пре свега, уговор о учествовању се закључује за "одређено" такмичење, независно од ефективног времена трајања, тако да код њега недостаје битан елеменат уговора о раду - "ангажовање за одређен период времена". Поред тога, уговор о учествовању не доводи између организатора и спортисте до односа зависности какав карактерише уговор о раду.

Можемо, дакле, констатовати да се уговор закључен између организатора и непосредног учесника приредбе само у сасвим ретким случајевима може подвести под правна правила о уговору о раду.¹⁸ Остаје да размотримо да ли се могу применити правила о уговору о делу или правила уговора о налогу. Мишљења смо да наш Закон о облигационим односима не пружа могућности да се "уговор о учествовању" оквалификује као уговор о налогу. Битна карактеристика уговора о налогу је да се њиме налогопримац обавезује према налогодавцу да за његов рачун предузме одређене послове (чл. 749, ст. 1. 300) и да ће налог изврши према примљеним упутствима, остајући у границама налога и у свему пазећи на интересе налогодавца и њима се руководећи (чл. 751, ст. 1. 300). Уговорни однос између организатора и спортисте нема те карактеристике. Нити спортиста учествује у приредби само за рачун организатора нити природа спортске активности допушта спортисти да се искључиво руководи интересима организатора. Могу се, додуше, замислити случајеви да се учесник искључиво руководи "наложима" организатора (на пример, постојање тзв. "зеца" на атлетским митинзима), питање је само да ли је ту више уопште реч о "спортском" такмичењу.

Према члану 600. Закона о облигационим односима уговором о делу посленик се обавезује да обави одређени посао, а наручилац се обавезује да му за то плати накнаду. Наручилац има право надзора над обављањем посла и да даје упутства само када то одговара природи посла (чл. 603. 300). Посленик је дужан извршити дело како је уговорено и по правилима посла (чл. 607, ст. 1. 300). Он је дужан извршити га за одређено време, а ако оно није одређено, онда за време које је разумно потребно за такве послове (чл. 607, ст. 2. 300). Све док наручени посао није довршен наручилац може раскинути уговор кад год хоће, али је у том случају дужан исплатити посленику уговорену накнаду, умањену за износ трошкова које овај није учинио, а које би био дужан учинити да уговор није раскинут, као и за износ зараде коју је остварио на другој страни или коју

је намерно пропустио да оствари (чл. 629. ЗОО). Нама се чини да се ова правила могу применити на "уговор о учествовању" закључен између организатора спортске приредбе и непосредних учесника (спортиста). Она су довољно широка, у смислу да воде рачуна о "природи посла", односно о томе да је у питању уговарање спортске активности. Већ смо раније рекли да постојање "резултата рада" није битна претпоставка уговора о делу. Он је пуноважан и кад се посленикова обавеза састоји једино у извршењу одређеног посла, што је и случај код спортских приредби.

6. На крају треба размотрити природу уговорног односа између "самосталног" организатора и спортисте који се обавезује да учествује у одређеној приредби, али без новчане надокнаде. Сматрамо да се тај уговор не може подвести ни под један други именовани уговор, него да је реч о *sui generis* уговору. Уговор о налогу који би једини могао доћи у обзир због могућности и бесплатног обављања посла, не може се применити из разлога који смо већ навели.

7. У правној литератури, нарочито немачкој, поставило се питање да ли закључени уговор између организатора спортске приредбе и спортисте има правни učinak на међусобни однос спортиста учесника, са становишта уговора који ствара обавезу заштите трећег. Реч је о уговору којим се дужник не обавезује на чинидбу према трећем, већ једино према свом саговорнику, с тим да је дужан да се при испуњењу чинидбе понаша са пажњом која искључује могућност оштећења и одређених трећих лица, поред повериоца. Према тим лицима дужник нема обавезу на чинидбу у примарном виду, већ једино обавезу пажљивог поступања или, тачније, обавезу заштите.¹⁹ Уколико дужник прекрши обавезу заштите и причини штету лицима која се налазе у нарочитом односу са повериоцем, он ће бити обавезан на накнаду непосредно њима, и то по правилима уговорне одговорности.

Према владајућем мишљењу у правној литератури, директан захтев трећег према дужнику, на основу уговора који ствара обавезу заштите трећег, прихватиће се така када се трећи налази поред повериоца у непосредној близини чинидбе (и у истој мери је изложен ризицима њеног рђавог испуњења), када поверилац има нарочите интересе за заштиту трећег (на пример, када ће он у случају оштећења бити обавезан на надокнаду) и, коначно, када су обе ове околности биле за дужника сазнатљиве.²⁰ Ако се има то у виду, нужно се намеће закључак да се уговорни однос између организатора и спортисте не може схватити као

¹⁹ Радинић, исто, стр. 137.

²⁰ Fritzweiller, исто, стр. 21.

уговор који твори обавезу заштите других спортиста учесника. Прво, недостаје претпоставка "близине чинидбе". Спортиста додуше испуњава одређену обавезу према организатору (на пример, професионални боксер обавезу да одбоксује меч) учествујући у приредби; испуни ли, међутим, он своју уговорну обавезу рђаво (на пример, "прљаво" се бори) и тиме створи ризик за противника, организатор тим ризицима није изложен. Друго, осим у веома ретким случајевима, организатор се у случају спортског удеса некад не повређује. То је, пак, супротно основној поставци "заштитног дејства уговора" да се трећи излаже ризицима који су повезани са чинидбом у устој мери као и поверилац. Коначно, организатор нема увек (у потпуности) посебан интерес за заштиту свих спортиста учесника. Такав интерес не постоји посебно тада када је у питању врста спорта код кога, према правилима игре и такмичења, оштећења нису искључена. "Интерес заштите" не постоји ни у случају кршења спортских правила, пошто организатор не може преузети на себе заштиту спортиста од ризика својствених дотичном спорту. Посебно кад се има у виду да организатор, по правилу, нема никакав утицај на сам ток спортског дешавања, што сваки спортиста зна. Дакле, спортисти међусобно немају никакве правне обавезе које би произилазиле из њихових уговора са организатором.²¹

8. Као што не закључују међусобно уговорне односе, него са организатором спортске приредбе, спортисти исто тако не заснивају ни уговорне односе са главним и линијским судијама, односно другим "помоћницима". Посебан уговорни однос не постоји ни кад је у питању однос спортисте и гледаоца. Плаћајући улазницу гледалац закључује уговор искључиво са организатором спортске приредбе. Поставља се, међутим, питање да ли уговор између спортисте и организатора ствара обавезе са заштитним дејством за друге учеснике приредбе (ван круга спортиста). Одговор је нешто сложенији него када је било речи о међусобном односу спортиста. Проблем је у томе што се може поћи од тога да организатор има посебан интерес за заштиту гледалаца, судија и других учесника приредбе, пошто они стоје са њим у уговорном односу. Он је, према томе, већином и одговоран за штету коју они претрпе због неког спортског удеса. То, ипак, није довољно да би се прихватило да уговор између спортисте и организатора ствара правну обавезу заштите трећег. Ни однос спортисте и гледалаца, односно судија, не карактерише истоветност ризика, односно близина чинидбе. Као што се спортиста у односу на организатора налази у другој сфери, тако се и гледаоци, односно судије (и други учесници) налазе у другој равни него организатор. Спортиста не може да повреди организатора (осим ретких

21 Исто, стр. 22.

изузетака) јер са њим не долази у додир. Пошто организатору, са којим је уговор закључен, не прете ризици рђаве чинидбе спортисте, не постоји ослонац за проширење "обавезе заштите" на гледаоце, судије, помоћнике и друге учеснике приредбе.²²

II. Уговорне обавезе организатора

1. Из уговора између организатора и спортисте за организатора, поред плаћања накнаде уколико је уговорена, настају две основне обавезе. Прва је да припреми спортски објекат, уређаје и реквизите за такмичење. Том дужношћу обухваћене су и мере обезбеђења сигурности учесника (на пример, одржавање реда на стадиону, спречавање утицаја гледалаца итд.). Између те обавезе и дужности које има организатор било које дуге спортске приредбе истог типа, на основу обавеза што их намеће међусобни саобраћај људи, нема у начелу битне разлике. Она се може појавити само ако је изричито уговорено предузимање неке посебне радње организатора. На пример: да се, уместо са рукавицама уобичајене величине за бокс-меч одређене категорије, боксује у рукавицама већег обима. Друга обавеза организатора састоји се у надзиравању приредбе и пружању, када је то потребно, додатних инструкција.²³ Насупрот обавеза организатора, основна обавеза учесника приредбе је да учествује у спортској активности која се организује и да се при том придржава спортских правила дотичне врсте спорта, односно посебних правила која су утврђена за конкретну спортску приредбу.

2. Модерне спортске приредбе често прати појава да организатор обећа извесну суму новца оном учеснику који победи, освоји неко од првих места или постигне одређени резултат (на пример, обори светски рекорд).²⁴ Извесни правници сматрају да на те случајеве треба применити правна правила о игри и опклади, као алеаторним уговорима.²⁵ Ми сматрамо да је такво становиште погрешно. Уговори о игри и опклади нужно подразумевају губитника и добитника, односно код њих је тежиште на узајамном односу између примаоца и дужника "награде". Однос између организатора спортске приредбе, који је обећао награду, и спортисте учесника нема те карактеристике. Такмичење одлучује само о томе ко ће бити прималац награде, чиме недостаје битан елеменат уговора о игри и опклади да сваки учесник може постати како победник тако и губитник. Сем тога, *ratio legis* правила да уговори о игри

²² Исто, стр. 24.

²³ Elchenberger, исто, стр. 106.

²⁴ Тениски турнири и атлетски митинзи су најбољи пример за то.

²⁵ Видети Elchenberger, исто, стр. 97.

и опклади рађају само природне облигације лежи у жељи друштва да се дистанцира од послова којима недостаје морални циљ или економско оправдање. Данас је више него јасно да такво дистанцирање није потребно када је у питању спортска активност. Дакле, уколико је награда изричито уговорена, учесник има на њу право када испуни уговорене услове. У случају неиспуњења обећања, он има право не само на надокнаду штете него и да тражи исплату награде. Поставља се, међутим, питање каква је правна ситуација у случајевима када спортску активност не прати уговор између организатора и спортиста. Сматрамо да се на те случајеве могу применити правна правила о јавном обећању награде. Потребно је, међутим, да су испуњени ови услови: 1) да је неко физичко или правно лице, у својству организатора извесне спортске приредбе, обећало награду учеснику који постигне одређени резултат; б) да је обећање награде учињено тако да за њега сазнају учесници приредбе; ц) обећање треба да је упућено неодређеном броју учесника, а не појединачно одређеном спортисти; д) потребно је да буде одређен резултат (успех) чије постизање претпоставља исплату награде.²⁶ Спортиста који први постигне успех за који је награда обећана (на пример, први стигне на циљ) стиче право да тражи награду од обећаоца. Ако је више спортиста постигло истовремено успех, они деле награду на једнаке делове, уколико правичност не захтева друкчију поделу.²⁷

26 Видети члан 229. ЗОО; Радишић, исто, стр. 318.

27 Члан 231. ЗОО

Глава пета

РАЗЛОЗИ, УСЛОВИ И ВРСТА ИМОВИНСКЕ ОДГОВОРНОСТИ ОРГАНИЗАТОРА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ

A. ОСНОВИ И УСЛОВИ ОДГОВОРНОСТИ ОРГАНИЗАТОРА ЗА ШТЕТУ

I. Разлози или основи одговорности

1. Свака штета која се проузрокује у току или поводом одређене спортске приредбе изазива питање да ли њу треба да сноси сам оштећени или он може захтевати од организатора да му надомести или барем ублажи штетне последице. Призна ли се оштећеном право на надокнаду од организатора, тиме се за њега успоставља пређашње стање, али по цену умањења имовине организатора. Да би се издаци које организатор мора да учини у циљу намирања оштећеног могли са становишта целог друштва оправдати, потребно је да за то постоје "нарочити разлози". Ти разлози постоје само уколико се организатор може за проузроковану штету учинити *одговорним*.

2. Два су у пракси могућа разлога (основа) имовинске одговорности организатора спортске приредбе: *кривица* и *створени ризик*.¹ Они не противрече један другоме, јер сваки има подручје свога важења, али нису ни строго одвојени. Одговорност организатора не мора се у сваком конкретном случају објаснити само једним од њих, већ се они могу кумулирати.

3. Најјачи разлог имовинске одговорности организатора спортске приредбе јесте његова кривица (субјективна одговорност). Кривица као разлог одговорности организатора темељи се на личном укору, зато што се у датој ситуацији није понашао онако како је требало. У највећем броју земаља сматра се да оштећени треба да докаже да је организатор крив за

1. Правичност као трећи општи разлог имовинске одговорности не може се применити на делатност организатора спортских приредби.

насталу штету, ако је реч о неуговорној противправној радењи. Наше право не следи такво становиште. Полазећи од тога да је доказивање кривице доста тешко, оно утврђује претпоставку кривице како за уговорну тако и за неуговорну противправну радњу. За организатора спортске приредбе који другоме проузрокује штету претпоставља се да је крив.² Међутим, та претпоставка се може побијати. Претпоставка кривице важи само за обичну непажњу, док се умишљај и груби нехат морају увек доказати.³

4. Савремени развој спорта довео је до тога да кривица више не може да послужи као једини основ имовинске одговорности организатора спортских приредби. Разноврсност спортских приредби и ризика који их прате изискују признавање могућности да одговорност у одређеним случајевима наступи само на темељу објективних услова: штете и узрочне везе. У питању је тзв. објективна одговорност. Њена суштина није у томе што организатор спортске приредбе одговара без кривице, већ *независно* од кривице. Он је, додуше, најчешће и крив за насталу штету, али оштећени своје право на надокнаду не мора објашњавати тиме, већ обавезом организатора да сноси ризик штете. Организатор се не може ослободити одговорности тиме што ће доказати да није крив за проузроковану штету. Пошто је он тај ко ризик штете ствари, мора за њега и да јемчи. Није битно што се ризик ствара на правно допуштен начин и што, начелно, од његове делатности корист има и цело друштво. Стварање ризика штете јесте правно допуштено, али реализовање ризика није.

Одговорност организатора спортске приредбе по основу кривице представља правило у савременом праву, док објективна одговорност чини изузетак. Подручје њеног важења у нашем праву везано је за тзв. опасне ствари и опасну делатност, као и случај неконтролисаног деловања окупљене масе људи.

II. Услови одговорности

Од основно (разлога) имовинске одговорности организатора спортске приредбе треба разликовати услове одговорности. Основ је оно због чега организатор одговара, док су услови претпоставке његове одговорности. Под условима треба разумети одређене чињенице које треба да се стекну да би организатор био подвргнут грађанскоправној одговорности. Они нису увек исти, већ зависе од врсте одговорности. У

² Члан 154, ст. 1. 300

³ Начелни став 14. заједничке седнице Савезног суда, Врховног војног суда и врховних судова република и покрајина (Збирка судских одлука, књ. 5, св. 1, стр. 18).

сталне услове улазе: штета и узрочна веза између ње и радње организатора, а у повремене: кривица организатора и противправност његове радње. Ако је у питању субјективна одговорност организатора, потребно је да се испуне обе врсте услова. Кривица организатора је у овом случају и основ и услов његове одговорности. Насупрот томе, објективна одговорност не захтева кривицу.

Б. НЕУГОВОРНА И УГОВОРНА ОДГОВОРНОСТ ОРГАНИЗАТОРА

1. Имовинска одговорност организатора спортске приредбе може се разделити на више врста и по различитим критеријумима. Основна је, међутим, подела на неуговорну и уговорну.

2. Неуговорна одговорност организатора настаје услед повреде опште обавезе да су другоме не шкоди (*neminem laedere*). Она настаје без посебног правног односа између организатора и оштећеног пре проузроковања штете. Тек са проузроковањем штете за које је организатор одговоран, међу њима се заснива и посебан облигациони однос, чија је садржина дужност надокнаде штете. Насупрот томе, уговорна одговорност претпоставља кршење обавезе нешкођења другоме која је садржина већ од раније посебног правног односа између организатора и оштећеног. Пошто је правни основ тог односа најчешће уговор, она је и названа "уговорном" одговорношћу.

3. Са практичног становишта организатору уопште није свеједено да ли ће његова одговорност бити третирана као уговорна или неуговорна. Разлога има више, али су следећи најважнији: 1) Одредбе Закона о облигационим односима о неуговорној одговорности имају општи карактер у односу на оне о уговорној одговорности⁴; Према праву највећег броја земаља неуговорна одговорност темељи се на доказаној кривици, док уговорна почива на релативно претпостављеној кривици⁵; Супротно уговорној одговорности, неуговорна је регулисана императивним правним нормама, па се стога не може унапред искључити или ограничити споразумом организатора и оштећеног; Рок застарелости потраживања надокнаде штете различит је код неуговорне и уговорне одговорности; Неуговорна одговорност подразумева потпуну надокнаду штете, тј. и стварне штете и измакле добити (чл. 189, ст. 1. ЗОО), насупрот уговорној која обухвата само предвидљиве штете (чл. 266, ст. 1. ЗОО)

⁴ Видети чл. 269. ЗОО

⁵ Закон о облигационим односима је прихватио јединствено становиште о одговорности по основу претпостављене кривице (члан 154, ст. 1)

I. Неуговорна одговорност

а) Субјективна одговорност и њене претпоставке

1. Штета

1. Савремени грађански законици већином не дефинишу појам штете. Наш Закон о облигационим односима је један од ретких изузетака у том погледу. Међутим, и он, у ствари, одређује врсте штете када у члану 155. прописује: "Штета је умањење друштвених средстава, односно нечије имовине (обична штета) и спречавање њиховог повећања (измакла корист), као и наношење другоме физичког или психичког бола или страха (нематеријална штета)". Дефинисање појма штете остављено је правној теорији и пракси. Наши правни писци сматрају да под штетом у правном смислу ваља разумети "сваки уштрб неког правно заштићеног добра, односно интереса, који настаје мимо воље погођеног лица, и који је неко дужан да надокнади".⁶ При том, треба водити рачуна да штету не представља само прикрађивање одређеног правног добра, већ резултат тог прикрађивања.⁷ Тако, на пример, повреда тела сама по себи није штета, него може бити узрок штете, у виду трошкова лечења, изгубљене зараде услед привремене неспособности за рад, неимовинске штете, итд.

2. Штете које настају на спортским приредбама углавном су последица прикрађивања нечијег права личности, а много ређе резултат повреде нечије ствари. Правни писци такве повреде везују, по правилу, за тзв. "спортске удесе". Покушај да се појам штете одреди помоћу појма "спортска несрећа" не даје задовољавајуће резултате, бар када је реч о одговорности организатора спортске приредбе. Разлог томе лежи у чињеници да појам "спортска несрећа", као што смо већ раније истакли, не обухвата случајеве повреда у чијем проузроковању нису учествовали спортисти. Како број и тежина тих повреда нису занемарљиви, оне не могу бити изостављене приликом разматрања одговорности организатора спортске приредбе. Мишљења смо да за такво разматрање није ни потребно посебно одређивање појма "спортска несрећа". Основни задатак имовинске одговорности састоји се у утврђивању везе између радње лица које треба да одговара за извесну повреду туђег правног добра и настале штете.⁸ Одговорност организатора спортске приредбе не

6 Јаков Радишић, Облигационо право, општи део, 3. издање, Београд, 1988, стр. 196.

7 Исто, стр. 197.

зависи од тога да ли је штета последица "спортске" или неке друге несреће. Битно је установити да ли се штета може њему приписати, тј. да ли је она последица предузимања, односно пропуштања извесне радње коју је он био дужан да предузме. Под штетом треба разумети сваки уштрб туђег правно заштићеног добра, односно интереса, који настаје мимо воље погођеног лица, и који је организатор спортске приредбе дужан да надокнади.

2. Противправност радње

1. Одговорност организатора спортске приредбе претпоставља, по правилу, противправност његовог понашања, којим је штета проузрокована. Закон о облигационим односима не захтева изричито противправност оштећујуће радње као услов имовинске одговорности, али је такво њено својство разумљиво само по себи. Јер, питање кривице организатора спортске приредбе може се поставити тек онда пошто се утврди да се он понашао противправно.

Појам противправности оштећујуће радње има шире и уже значење. У ширем смислу он означава негацију права. Уже, пак, значење подразумева кршење одређених правних забрана или заповести, које, директно или индиректно, треба да спрече наношење штете другоме. Противправност је само објективно противљење норми, независно од кривице организатора спортске приредбе.⁹ Њено се постојање не утврђује са становишта његових личних својстава, већ једино у односу на правни поредак одређене државе.¹⁰

За имовинску одговорност организатора спортске приредбе је довољно ако је прекршена правна норма којом се штите имовински интереси учесника приредбе, гледалаца и трећих лица, или чак и неимовински интереси који се штите имовинском санкцијом. Није нужно да правне забране или заповести буду исказане директно, већ могу произићи из општих начела и смисла појединих правних прописа.¹¹

8 Erwin Deutsch, *Haftungsrecht*, Erster Teil: Allgemeine Lehren, Koeln, 1976, стр. 3.
9 Reinhart Gelgel, *Der Haftpflichtprozess*, 19. Auflage, Muenchen, 1986, стр. 26.

10 Према схватању француских правника, извесно понашање је противправно ако се њиме крше правне норме садржане у законима и уредбама, правила понашања садржана у добрим обичајима, правилима умешности одређеног позива или моралним нормама, а тиме се, уједно, одступа од понашања које се може очекивати од човека просечне пажње и способности увиђања, у истом положају. (Видети Murad Ferid - Hans Juergen Sonnenberger, *Das Franzoesische Zivilrecht*, Band II^v (Schuldrecht - Sachenrecht), 2. Auflage, Heidelberg, 1986, стр. 462; Andreas Heldrich, *Die Allgemeinen Rechtsgrundsaeetze der ausservortraglichen Schadenshaftung im Bereich der Europaischen Wirtschaftsgemeinschaft*, Frankfurt am Main, 1961, стр. 27)

11 Према становишту швајцарских правника, телесни интегритет је правно добро које

Осим тога, противправним се сматра и понашање којим се повређују добри обичаји у организовању спортских приредби, као и "спортска правила". Додуше између ове две групе норми тешко је повући јасну границу, јер су бројни обичаји специфични за делатност организатора спортских приредби данас писмено утврђени у правилима спортских савеза ("спортска правила").¹² Непоштовање спортских правила је противправно нарочито тада када води ка повећању ризика који су својствени дотичном спорту.¹³ Уколико је прикрађено нечије апсолутно право, односно право личности, противправност постоји сама по себи.

Према владајућем мишљењу у немачкој правној литератури, спортиста и организатор спортске приредбе који током спортске активности повреди живот или здравље неког учесника или гледаоца самим тим поступа противправно.¹⁴ Таквом становишту су извесни правници, мислимо с правом, приговорили да не води рачуна о томе да је предмет противправности увек човеково понашање, а не његов резултат. Телесна повреда сама по себи није противправна, него је противправно понашање (чињење или пропуштање) које ју је проузроковало.¹⁵ О противправности не одлучује повреда правног добра или права, него правна норма или друго правило понашања утврђено за заштиту тог добра. Организатор, односно спортиста који поступајући *lege artis* повреди тело неког лица не ради противправно. Организатор чини противправну радњу и неиспуњењем, односно рђавим или неблаговременим испуњењем својих уговорних обавеза према учесницима спортске приредбе и гледаоцима. У сваком случају, за радњу којом се проузрокује штета постоји релативна претпоставка да је противправна. Та претпоставка исходи из начела "*neminem laedere*", кога одређује члан 16. ЗОО.

2. Организатор, по правилу, ангажује друга лица (помоћнике) да "раде" уместо њега или заједно с њим. Противправне радње које изврше ови помоћници урачунавају се организатору, односно сматрају се као његове властите радње. Између организатора и помоћника не мора чак ни постојати посебан правни однос. Довољно је фактичко коришћење помоћника. Својство помоћника имају и лица која је ангажовао сам

је заштићено путем писаних и неписаних заповести и забрана правног поретка. Ко њега повреди, радећи супротно таквим забранама и заповестима, поступа противправно (Видети Richard Elchenberger, *Zivilrechtliche Haftung des Veranstalters sportlicher Wettkämpfe*, Diss., Zuerich, 1973, стр. 22).

12 Када је реч о "спортским правилима", она спадају у групу тзв. правила умешности одређеног позива.

13 Пресуда аустријског Врховног суда од 29. 3. 1989, *Juristische Bleter*, бр. 7/1989, стр. 450.

14 Видети Fritzweiller, исто, стр. 33; Paul Friedrich, „Haftung des Sportlers aus 823 Abs. 1 BGB.", *NJW*, бр. 17/1966, стр. 755.

15 Erwin Deutsch, *Unerlaubte Handlung und Schadensersatz*, Koeln, 1987, стр. 43.

помоћник (помоћникови помоћници) уколико се с тим, макар и прећутно, сагласио организатор. Међутим, да би организатор био одговоран, потребно је да је помоћник проузроковао штету противправном радњом испуњавајући обавезу организатора према оштећеном лицу или у вези са тим. Није од значаја да ли је штета резултат уговорне или неугговорне противправне радње помоћникове. У односу на гледаоце спортске приредбе и трећа лица, учесници приредбе имају, по правилу, својство помоћника организатора. То значи да ће он одговарати за њихове радње по правилима о одговорности господара посла за помоћнике у обављању посла. У питању је одговорност за кршење опште обавезе да се осигура безбедо саобраћање.¹⁶ Организатор ће одговарати уколико није показао потребну пажњу при избору или надзирању учесника, или при давању њима одговарајућих упустава и опреме. Одговорност организатора не искључује могућност да и помоћник одговара паралелно са њим.

3. Нешто је друкчија ситуација уколико штету проузрокује лице које има својство радника организатора спортске приредбе. За те штете одговара организатор приредбе. Претпоставка је да је противправна радња учињена у функцији рада. Организатор не одговара за штету коју радник проузрокује радњом која није предузета у циљу извршења обавеза које за њега произилазе из његовог радног односа. Довољно је, међутим, да је та радња у вези са делокругом његових радних задатака. Организатор одговара и за своју и за кривицу свога радника. Он се може ослободити одговорности само "ако докаже да је радник у датим околностима поступао онако како је требало",¹⁷ али не и доказујући да није погрешно у избору радника, у надзору над њим, у давању инструкција, или у организовању посла.

4. У правној литератури се поставило питање да ли пропуштање одређене радње коју изискују спортска правила, може водити ка имовинској одговорности у случају проузроковања телесне повреде. Ту се мисли, пре свега, на ситуације у којима судија не дозволи прекид игре иако на земљи лежи играч који је ударен, па тако дође до погоршања здравља у већој мери него што би дошло да му је помоћ указана благовремено. Иста проблематика постоји и кад судија не прекине такмичење у немогућим временским и месним околностима, или ако се повређеном лицу не укаже благовремено лекарска помоћ. По мишљењу

16 На пример, организатор такмичења у подводном рођењу мора имати приликом сваког рођења припремљен план евакуације, односно спашавања спортиста ронилаца. Тај план нужно мора предвидети присуство стручног лица за спашавање на броду и постојање средстава за прву помоћ, укључујући апарат са кисеоником (Pierre Bonassies - Pierre Collomb, „Le responsabilité de l'association sportive“, u: Les problèmes juridiques du sport, Paris, 1984, стр. 117.

17 Члан 170, ст.1. ЗОО

извесних правника, у овим случајевима може постојати имовинска одговорност због ускраћивање неопходне помоћи, уколико су испуњени за то потребни услови.¹⁸ Ми делимо то мишљење, јер оно има ослонац у нашем позитивном праву. Тако, Закон о облигационим односима прописује да онај ко ускрати помоћ лицу чији су живот или здравље очигледно угрожени одговара за штету која је због тога настала (чл 182). За то се, међутим, морају стећи неколико услова: 1) лицу које се налази у опасности треба да буду угрожени живот или здравље; 2) спасилац не сме бити сам угрожен указивањем помоћи другоме; 3) наступање штете мора бити предвидљиво за лице које је помоћ ускратило. Али, лице које је ускратило помоћ суд може ослободити одговорности за штету или му обавезу умањити, уколико нађе да разлози правичности на то упућују (чл. 182, ст. 2. 300).

3. Узрочна веза

1. Да би неко био одговоран за штету, између његове радње и штете треба да постоји узрочна веза. Другим речима, штета треба да буде последица понашања лица коме се она приписује. То у случају одговорности организатора спортске приредбе значи да штета треба да буде резултат његовог понашања. Међутим, како штета може бити и врло удаљена последица радње организатора спортске приредбе, поставља се питање да ли он треба да одговора и у тим случајевима. Одговор на ово питање зависи од тога како се схвата појам узрочне везе. Да је реч о веома сложеном питању показује и велика разноликост схватања правних писаца, испољена у бројним теоријама о узрочној вези: теорији услова (еквиваленције); теорији непосредног и посредног проузроковања; теорији адекватне узрочности; теорији о циљу норме.

2. Поједини правни системи прихватају различите учења о узрочности. Гледиште теорије непосредног и посредног проузроковања прихваћено је у романским правним системима.¹⁹ По њему, из низа догађаја који су претходили штети ваља издвојити оне који су јој временски ближи, и њих сматрати њеним правно релевантним узроцима.²⁰ Немачки правници комбинују теорију услова и теорију адекватности. Они, наиме, разликују каузалитет који заснива одговорност (тзв. *haftungsbegründende Kausalität*), од каузалитета који ограничава ("испуњава") одговорност (тзв. *haftungsausfüllende Kausalität*). Први се

18 Krache, исто, стр. 142; Hartmut Schoentag, *Rechtliche Probleme um den Sportschiedsrichter*, Diss., Augsburg, 1975, стр. 218.

19 Видети, на пример, чл. 1151. Code civil

20 Видети Радишић, исто, стр. 205.

састоји у томе да је радња извесног лица проузроковала повреду правног добра, а суштина другог је у томе да је повреда правног добра водила ка настанку штете.²¹ Разлика између ова два односа каузалитета је знатна. Код првог се поставља питања да ли штетник уопште одговара, а код другог, у ком обиму он мора надокнадити штету.²² Каузалитет који "заснива одговорност" спада, заједно са кривицом и противправношћу, у услов одговорности, и процењује се према теорији еквиваленције. У суштини је реч о примени правила природних наука о узрочној вези, без утврђивања њене адекватности.²³ Насупрот овоме, каузалитет који ограничава одговорност није њен услов. Његова је једина сврха да одреди до које се мере од проузроковача повреде правног добра може правично очекивати да одговара за штете које су из те повреде настале. Одговор на то питање даје теорија адекватности.

Према теорији адекватности, узрочна веза је адекватна ако је радња била уопште подесна да изазове штетну последицу, али не и у случају кад је она то могла учинити благодарећи једино специфичним и потпуно неочекиваним околностима о којима се, по редовном току ствари, не води рачуна.²⁴ Судија је тај који, ослањајући се на своје животно искуство, одређује да ли је узрочна веза адекватна. Он узрочну везу процењује *ex post*, уз познавање настале последице и свих околности случаја.²⁵

Теорија адекватне узрочности је прихваћена и у нашој правној теорији и пракси. За разлику од немачких правника, наши правни писци не праве разлику између каузалитета који "заснива одговорност" и узрочности која "ограничава одговорност". То, међутим, не значи да постоје битне разлике између наших и немачких правника. Наиме, и наши правници полазе од тога да између две појаве мора постојати узрочна веза у смислу природних наука (теорија услова) да би се уопште могла потврдити узрочност у правном смислу (теорија адекватности).²⁶ Учење о адекватној узрочности прихвата и швајцарско право.²⁷

3. Утврђивање узрочне везе између радње организатора спортске приредбе и настале штете није ништа сложеније него што је и у другим подручјима живота. Већ смо рекли да се у области спорта штета, по правилу, надовезује на телесне повреде. Сходно теорији услова, телесна

21 E. Deutsch, Unerlaubte Handlungen und Schadensersatz, Koeln, 1987, стр. 25.

22 Meiners, исто, стр. 27.

23 Видети Hermann Lange, „Adequanztheorie, Rechtswidrigkeitszusammenhang, Schutzwecklehre und selbststaendige Zurechnungsmomente“, JZ, бр. 7/1976, стр. 200.

24 Реч је о дефиницију немачког Reichsgericht-a коју је прихватио Савезни суд СР Немачке (Видети пресуду BGH од 24. 4. 1952, NJW, бр. 26/1952, стр. 26).

25 Karl Larenz, Lehrbuch des Schuldrechts, Erster Band: Allgemeiner Teil, 11. Auflage, Muenchen, 1976, стр. 355).

26 Видети Радичић, Облигационо право, стр. 204.

27 Видети Eichenberger, исто, стр. 21.

повреда је увек тада последица повређујуће радње организатора спортске приредбе уколико би изостанак такве радње нужно водио ка изостанку повреде. Радња организатора се може састојати како у чињењу тако и у пропуштању чињења. Нечињење има значај узрока под два услова: 1) организатор је био дужан да предузме одговарајућу радњу; 2) организатор је у датим околностима и при објективно потребној пажњи, био у могућности да одговарајућим чињењем повреду спречи или умањи њено штетно дејство. У правној литератури је проблематика нечињења као узрока нарочито расправљана у погледу коришћења допинг средстава. Већина правника сматра да организатор (манеджер, тренер, клуб) одговара због пропуштања своје обавезе уколико зна да спортиста користи допинг средства, а ипак га пусти да се такмичи, па услед тога дође до његовог "самооштећења".²⁸

Међутим, спортске несреће су ретко кад резултат деловања искључиво радње организатора приредбе. Наспрам несреће стоје често више самосталних догађаја који су у стању да буду њени узроци. У питању је, дакле, конкуренција узрока. Овде треба разликовати кумулативне од алтернативних узрока. Кумулативни узроци постоје када је спортска несрећа резултат више узрока, за које је одговорно више лица (на пример, организатор и неко од учесника). Битно је да ниједан од узрока понаособ не би био довољан да изазове укупну штету.²⁹ Уколико се не могу утврдити појединачни удели лица која су учествовала у проузроковању штете, они одговарају солидарно.³⁰ Ако се, пак, удели могу утврдити, свако дугује надокнаду само оне штете која је последица његове радње.³¹ Међутим, за спорт су много значајнији алтернативни узроци. Они постоје у случају кад се штета појављује као резултат понашања организатора и неког другог лица, али је понашање сваког од њих понаособ било у стању да штету у целости проузрокује. Неизвесно је, међутим, који је од потенцијалних узрока несрећу, односно штету, стварно изазвао.³² Према Закону о облигационим односима, сва лица која су учествовала у проузроковању солидарно одговарају.³³

4. Констатовање да је радња организатора приредбе била, у смислу природних наука, узрок повреде извесног правног добра неког од учесника, гледаоца или трећег лица, не значи још да ће он дуговати надокнаду штете која настане на основу те повреде. Између радње и штете мора

28 Weisemann, исто, стр. 30).

29 Радишић, Облигационо право, стр. 209.

30 Члан 206, ст. 3. ЗОО

31 Видети пресуду Врховног суда БиХ, Пж. 41/85 од 28. 3. 1985, Информатор, бр. 3393/1986, стр. 5.

32 Видети Радишић, исто.

33 Члан 206, ст. 4. ЗОО

постојати адекватна каузална веза. У пракси су, међутим, спорни случајеви штета које су посредна последица радње организатора. На пример: извесно лице је, грешком организатора, сломило ногу и морало је лежати дуже времена у болници. При покушају поновног ходања уз помоћ штака оно падне и сломије другу ногу. Или, други пример: извесно лице лечи се у болници због повреда задобијених на спортској приредби, али за време лечења избије пожар у болници и нанесе му тешке опекотине. Сматрамо да у првом случају треба признати "адекватност" узрочне везе, јер наведени стицај околности није неуобичајен. Општем животном искуству одговара закључак да лице које се креће уз помоћ штака не може чинити то на начин као да је здраво, те да је ломљење ноге створило за њега додатан ризик нових повреда. С друге стране, исто то животно искуство говори против признавања "адекватности" узрочне везе у другом случају. Шта више, реч је о сасвим неуобичајеној последици спорске несреће, која објективно није подесна да буде сматрана резултатом радње организатора приредбе. Овде, иначе, треба констатовати да судови земаља у којима је прихваћено учење о адекватној узрочности прилично широко тумаче појам "адекватности".

5. Проблем каузалитета у спорту тесно је повезан са проблемом доказивања. У начелу, оштећени сноси терет доказивања да је организатор штету проузроковао. На њему је да докаже чињенице из којих произилази постојање узрочне везе. Разуме се, то не важи за "адекватност" каузалитета, јер ту нису од значаја чињенице, него правна питања.³⁴

Као и у свим другим областима имовинске одговорности, и у споровима везаним за спортске приредбе проблем доказивања постојања узрочне везе између радње организатора и настале штете води ка посебним правним тешкоћама, јер се једнократни и завршени ток несреће не може никад са сигурношћу реконструисати. Када каузалитет постане проблем доказивања, оштећени стоји већином пред "несавладивим" тешкоћама.³⁵ Пракса је показала да би, упркос кршења неке обавезе коју организатору намеће међусобни саобраћај људи, пуно захтева за надокнаду штете било одбачено уколико би се судови строго држали начела да оштећени мора доказати све чињенице које одговорност заснивају. У многим случајевима такав исход би био неправичан. Због тога, питање терета доказивања има за оштећеног посебан значај.

6. Проблем доказивања узрочне везе у пракси се поставља само у случају када се и излагање оштећеног о каузалној вези и супротна тврдња организатора спортске приредбе могу сматрати довољно утемељеним.

34 Edgar Hofmann, *Haftpflichtrecht fuer die Praxis*, Muenchen, 1989, стр. 35.

35 Peter Marburger, *Die Regeln der Technik im Recht*, Koeln, 1979, стр. 449.

Неутемељена су, на пример, тврђења да је повређено лице несрећу само скривило, или да би се несрећа десила и при поштовању обавеза у међусобном саобраћају, уколико нису поткрепљена чињеницама.³⁶ Организатор често тежи да проблем каузалитета избегне на тај начин што тврди да је његово понашање било у складу са обавезама. У том случају, ако оштећено лице не успе да докаже повреду обавеза што их намеће међусобни саобраћај људи, његова се тужба одбацује као неоснована, а да се каузалитет и не испитује.³⁷ С друге стране, ако му такав доказ не пође за руком, организатор покушава да се одговорности ослободи доказујући да је, додуше, повредио обавезу коју је имао, али да та повреда није било узрок настанку штете, односно да би штета настала и да је поступио како треба. Као пример за то може се навести случај из немачке судске праксе. Сусед извесног спортског терена претрпео је повреду свога правног добра од фудбала који је прелетео заштитну ограду стадиона. Висина ограде износила је четири метра, а сходно ДИН нормама морала је бити најмање шест метара. Суд је констатовао да је тиме организатор повредио своју обавезу. Међутим, организатор утакмице је тврдио да је играч шутнуо лопту најмање осам метара високо, тако да би до повреде дошло и да је висина ограде била шест метара. Исказ који је играч дао пред судом није помогао, јер је он изјавио да не може да процени "висину шута".³⁸ Савезни суд је спор решио тако што је стао на становиште да је, када је реч о заштити трећих лица, обавеза организатора "слична" гаранцији, те да се у случају њене повреде каузалитет неоториво претпоставља.³⁹ У неким другим случајевима, немачки судови су питање узрочне везе решавали тако што су сматрали да је повређена обавеза "слична гаранцији".⁴⁰ Када је, међутим, реч о обавези заштите гледалаца, "сличност" гаранцији је прихватана само уколико је постојао већи ризик настанка штете, условљен употребом опасних спортских реквизита. У осталим ситуацијама оштећени је сносио терет доказивања да узрочна веза постоји.⁴¹

7. Други опет судови покушавају да такве проблеме реше допуштењем оштећеноме да изнесе барем доказ на први поглед (*prima facie* доказ). Код тог доказа реч је искључиво о повезивању противправне радње

36 Boerner, исто, стр. 320.

37 Исто, стр. 318.

38 Исто, стр. 321.

39 Исто, стр. 324. Савезни суд је констатовао да ограда спортског терена мора бити толико висока да ниједна лопта не може прелетити на улицу која се граничи са стадионом.

40 Исто.

41 Ужи домаћај обавезе на заштиту гледалаца у односу на трећа лица немачки правници објашњавају тиме што је гледалац ипак "у току" спортског дешавања, и у стању је да прати лет реквизита (нпр. лопте). Видети Weismann, исто, стр. 47.

са првом штетном последицом, и то у смислу теорије услова. Доказ на први поглед претпоставља тзв. типичан ток дешавања. То значи да постоји искуствен став по коме се сматра: а) или да непрописно понашање организатора спортске приредбе, по правилу, води ка штетној последици; б) или да утврђене узроке штете, чији каузалитет за настале последице је утврђен, треба темељити на понашању туженог организатора приредбе; ц) или да се утврђена штетна последица мора темељити на ма којем понашању организатора противно обавезама.⁴²

За прихватање доказа на први поглед није довољно да оштећени, који сноси терет доказивања, постојање узрочне везе учини само вероватним.⁴³ Напротив, *prima facie* доказ темељи се на уверењу да је, сходно искуству, уобичајени ток ствари присутан и у конкретном случају, те да одлуку треба темељити на томе. Организатор се може ослободити дејства доказа на први поглед уколико докаже озбиљну могућност да се у конкретном случају ради о атипичном току збивања.⁴⁴ Тако, на пример, правило *prima facie* доказу не може се применити ако организатор у спору утврди да несрећа није последица пропуста у његовом понашању, него чењенице што се унесрећени пре свог последњег скока у воду није у довољној мери расхладио, па је због изненадне разлике у температури наступио срчани удар. Доказ на први поглед не помаже ни у случајевима несрећа у спортским халама насталим услед оклизнућа спортисте, јер се оклизнуће не мора, *prima facie*, темељити на превеликој углачаности пода, будући да и грешка самог гимнастичара може бити узрок повреде.⁴⁵ Међутим, код несрећа на стазама за куглање, према доказу на први поглед може се поћи од тога да се оклизнуће темељи на претераној углачаности залетне стазе.⁴⁶

8. У одређеним случајевима, начело правичности и стање нужде оштећеног у погледу доказивања узрочне везе налажу да се њему терет доказивања не само олакша, већ и да се прабаци на туженог (организатора). То значи преваливање терета доказивања. До њега долази само ако се извесна значајна чињеница не може никако да разјасни, упркос исцрпљености свих расположивих доказних средстава. У том случају, неразјашњивост пада на терет оног лица које сноси терет доказивања дотичних околности.⁴⁷ У правној литератури је доста расправљано

42 Видети Hofmann, исто, стр. 36.

43 Пресуда немачког Савезног суда од 26. 9. 1961, NJW, бр. 1/1962, стр. 31.

44 Пресуда BGH од 15. 11. 1963, NJW, бр. 4/1969, стр. 277.

45 Christian Bar, Verkehrspflichten - Richterliche Gefahrsicherungsgebote im Deutschen Deliktsrecht, Koeln, 1980, стр. 309.

46 Видети Peter Trenk-Hinterberger, „Die Garantienhaftung des Vermieters“, Juristische Schulung, 1975, стр. 505.

47 Hofmann, исто, стр. 38.

питање преваљивања терета доказивања на плану каузалитета. Извесни аутори сматрају да тужени треба да сноси ризик "неразјашњивости", уколико је утврђено да узроци штете потичу из његовог подручја ризика.⁴⁸ Други су, опет, мишљења да онај ко је повредио своју одређену обавезу понашања, која је била подесна да изазове одређену штету, треба у случају настанка штете да сноси терет доказивања непостојања узрочне везе.⁴⁹ Коначно, трећа група правних писаца сматра да у случају кад је, услед повреде одређеног правила понашања, повећан ризик штете, штетник треба да докаже да је штета настала независно од те повреде, уколико жели да се ослободи одговорности.⁵⁰ Ми смо мишљења да преваљивање терета доказивања на организатора треба допустити само изузетно, тј. у случају када је он прекршио обавезу отклањања ризика штете по лица и ствари. Правило о преваљивању терета доказивања начелно важи само за непосредно проузроковане штете.⁵¹

4. Кривица

1. Кривица организатора спортске приредбе представља како основ тако и услов његове одговорности. Ако је штета настала као последица радње која се организатору не може уписати у кривицу, оштећени, по правилу, нема право на надокнаду. Организатор поступа скривљено ако себи допушта понашање које је требао да избегне, и које је могао избећи. То понашање подразумева психички однос организатора приредбе, односно лица за које он одговара, према противправној радњи и штети као њеној последици. У зависности од тога да ли организатор поступа са злом или слабом вољом, разликујемо два облика кривице: умишљај и нехат.

2. Умишљај, односно намера је најтежа врста кривице, која постоји у организатора који свесно и вољно причињава штету другоме. Организатор мора, пре свега, да буде свестан да је његова радња противправна и да ће из ње настати штета. Заблуда о чињеничним околностима, као и правна заблуда искључују умишљај.⁵² Терет доказивања заблуде пада на организатора.⁵³ Али, и ако му успе да заблуду докаже, то још не значи да

48 Видети Juergen Proelss, *Beweiserleichterungen im Schadensersatzprozess*, Muenchen, 1966, стр. 72.

49 Видети Uwe Diederichsen, „Zur rechtsnatur und systematische Stellung von Beweislast und Anscheinsbeweis“, *VersR*, 1966, стр. 219.

50 Видети Deutsch, *Haftungsrecht*, стр. 248; Bar, исто, стр. 278.

51 Пресуда немачког Савезног суда од 9. 5. 1978, *VersR*, бр. 9/1978, стр. 764.

52 Palandt/Helmut Heinrichs, *Buergerliches Gesetzbuch*, 47. Auflage, Muenchen, 1988, стр. 318; Karl Larenz, *Lehrbuch des Schuldrechts, I Band: Allgemeine Teil*, 14. Auflage, Muenchen, 1987, стр. 282.

53 Grunsky, u: *Muenchener Kommentar zum Buergerlichen Gesetzbuch*, Band 2:

неће одговарати због постојања нехатног понашања.⁵⁴ Поред свести о противправности радње и њеној штетној последици, умишљај подразумева да их је организатор обухватио и својом вољом.

3. Организатор спортског такмичења ће врло ретко одговарати на основу умишљаја.⁵⁵ Скоро је незамисливо да неко организујући спортску приредбу предузме неку радњу са намером да другоме нанесе штету. Случајеви умишљајне кривице су иначе ретки и код међусобне одговорности спортиста за проузроковану штету. Намерно наношење повреда противничком играчу постоји, по правилу, само када је спортиста имао пуно времена за размишљање о своме поступку. У спорту се, међутим, свесни и вољни покрети тешко разликују од рефлексних, јер се игра углавном брзо одвија. Намерно проузроковање штете најчешће постоји код борилачких спортова. Међутим, ту треба разликовати вољно задавање удараца противнику, као допуштеног и предвиђеног начина одвијања самог такмичења, од "вољног" (намерног) наношења штете противнику. Прво понашање се креће у оквиру правила игре и допуштено је, док је друго недопуштено и кажњиво.

4. Нехат је блажи облик кривице, чија је суштина у томе да је починилац штете занемарио пажњу која се захтева од људи у међусобном саобраћају. Он је већином одлучујућа претпоставка захтева за надокнаду штете, и као такав је предвиђен за изравнавање интереса штетника и оштећеног.⁵⁶ Реч је о релативном појму који се тиче и изазивања штете и противправности радње. Проузроковање штете мора бити предвидљиво, а противправност радње сазнатљива.⁵⁷ По правилу је довољна општа предвидљивост изазивања штете. Није нужно да је организатор предвидео могуће последице свога понашања у свим појединостима, посебно врсту и обим насталих штета.⁵⁸ Заблуда о чињеницама или праву од значаја је и код нехата, осим ако се сама заблуда не темељи на непажњи.

Сихулдрецхт - Аллгеминер Теил, 2. Ауфлаг,е, Муенихен, 1985, стр. 662.

54 Видети Радичић, исто, стр. 214; Dieter Medicus, Schuldrecht I, Allgemeiner Teil, 3. Auflage, Muenchen, 1986, стр. 141.

55 Према становишту француских правника, ако је утврђена намера проузроковања штете, тада није потребно даља доказивати каузалитет или противправност радње. У таквим случајевима, починилац штете мора доказати да каузалитет недостаје или да је његово понашање било исправно (Видети Murad Ferid - Hans Juergen Sonnenberger, Das Franzoesische Zivilrecht, Band II: Schuldrecht - Sachenrecht, 2. Auflage, Heidelberg, 1986, стр. 470).

56 Erwin Deutsch, Unerlaubte Handlung und Schadensersatz, Koln, 1987, стр. 65.

57 Erwin Deutsch, Die Fahrlaessigkeit als Ausserachtlassung der aeuusseren und inneren Sorgfalt., JZ, бр. 21/1988, стр. 995; Радичић, исто, стр. 215.

58 Othmar Jauernig / Max Vollkommer, Buergerliches Gesetzbuch, 4. Auflage, Muenchen, 1987, стр. 249; Према становишту извесних правника, предвидљивост се односи само на непосредне последице противправне радње (непосредну штету), док посредне штете не морају бити обухватене испажњом (Видети Peter Schlechtriem, Schuldrecht, Besonderer Teil, Tuebingen, 1987, стр. 285).

Међутим, како се обавеза пажљивости темељи на строгим захтевима, заблуда која би водила искључењу одговорности може се само изузетно признати.

Други битан елеменат нехата се састоји у томе да је организатор могао и морао избећи изазивање штете.⁵⁹ Реч је о вољном елементу непажње, и у односу на њега нехат може бити свесни и несвесни. Свесни је кад организатор предвиди штету као могућу последицу своје радње, али олако држи да она неће наступити, па стога и не покушава да је избегне. Несупрот томе, нехат је несвесни ако организатор не предвиди да ће његова радња проузроковати штету, али је морао и могао предвидети.⁶⁰

5. О природи и врсти пажње што је ваља уложити да би се избегао приговор нехатне кривице не постоји сагласност. Извесни правници говоре о објективној, а други о индивидуелној пажњи.⁶¹ Поставља се, дакле, питање које мерило усвојити за потребну пажњу. Одговор лежи у самој сврси захтева за пажљивим поступањем. Правило о пажљивом делању је, првенствено, усмерено на отклањање повреда правних добара. Међутим, као и свако друго опште правило ни оно не може садржати конкретизовање потребне пажње за сваки поједини случај. С друге стране, ни свако рискантно понашање није забрањено. Због тога, правило о пажњи указује једино на то шта у конкретном месту и времену изгледа социјално примерено. Пажња се, према томе, одређује сходно границама допуштеног ризика. Она треба да одговара конкретној ситуацији, али се истовремено не утврђује као правило пажње за конкретног штетника, него као безлично правило за конкретан случај и све сличне случајеве.

Код имовинске одговорности не истражује се индивидуална (субјективна) пажња. Објективна (типизирана) пажња је мерило према коме се процењује понашање.⁶² За такво мерило говори и начело поверења. Сваки учесник у међусобном саобраћању људи може да се поузда у то да и други учесник поступа са пажњом која је нормална. Међутим, објективно мерило захтева и ближе конкретизовање "нормалне" (типизиране) пажње. Не постоји пажња потребна у саобраћају сама по себи. За сваки конкретан случај ваља се питати који се захтеви, сходно схватањима у

59 Manfred Wolf/ Th. Soergel - W. Siebert, *Buergerliches Gesetzbuch, Band 2/1: Schuldrecht*, 11. Auflage, Stuttgart, 1986, стр. 760; Dieter Biesalski, *Grundzuge der Deliktshaftung nach Artikel 1382, 1383 des Code civil im französischen Recht*, Diss., Mannheim, 1975, стр. 67.

60 Радичић, исто, стр. 215.

61 Видети Walter Fellmann, „Der Verschuldensbegriff im Deliktsrecht“, *Zeitschrift fuer Schweizerisches Recht*, 3. Heft, Halbband I, 1987, стр. 351-355.

62 Видети Deutsch, *Unerlaubte Handlung und Schadensersatz*, стр. 66; American Jurisprudence, second edition, volume 4, 1962, стр. 203; Радичић, исто, стр. 216; Peter Rummel, *Kommentar zum Allgemeinen buergerlichen Gesetzbuch*, 2. Band, Wien, 1984, стр. 2183.

саобраћају, постављају у погледу знања, способности и разборитости учесника.⁶³ То се ближе одређује према стандардима групе (пословне, старосне, и сл.) којој конкретно лице припада. Ко се креће у одређеном подручју саобраћаја мора се придржавати стандарда пажње који важи у том подручју, уколико не жели да изигра поверење осталих учесника. Нехатно поступа онај ко нема способности које се у том подручју препостављају, или својим понашањем крши утврђене стандарде. Потпуно личне способности, индивидуалне околности или унутрашње стање конкретног штетника не узимају се у обзир. Његово понашање може се у конкретном случају оквалификовати као објективно нехатно, чак и ако му се не може упутити лични прекор. Заштита правног саобраћаја има предност. С друге стране, објективна пажња није исто што и уобичајена пажња. Потребна пажња може бити различита у зависности од места и времена конкретног дешавања. Мерило за пажњу није, на пример, исто када је реч о организацији светског првенства и кад је у питању локално такмичење. Исто тако, понашање које је у прошлости важило као пажљиво може касније бити вредновано као нехатно, јер је у међувремену дошло до напретка у знању и техници. У сваком случају, уколико је извесна делатност повезана са посебним ризицима, тада су повећани и захтеви у погледу пажње.

6. Нехат као врста кривице може се степеновати. Закон о облигационим односима познаје три степена нехата: грубу непажњу, обичну непажњу, и одсуство пажње која се поклања властитим пословима. За неуговорну одговорност организатора спортске приредбе довољан је сваки степен кривице. Одговорност за груби нехат изједначава се са одговорношћу за умишљано изазвану штету. Како је реч о квантитативној разлици, није лако прецизно дефинисати поједине степене нехата. Већина правних писаца решава проблем тако што дефинише груби нехат, констатујући уједно да је обична непажња свака она непажња која није груба. Према становишту немачких судова, извесно понашање је грубо нехатно "ако је потребна пажња, према укупним околностима, повређена у неуобичајено великој мери, и ако није вођено рачуна о ономе што је у датом случају морало бити свакоме јасно".⁶⁴ Наши правници уобичајено кажу да с grubим нехатом поступа онај ко се не понаша ни као иоле пажљив човек. Супротно од тога, лаки нехат подразумева опрезност која је мања од просечне.

63 Manfred Lowisch, u: J. von Staudingers, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einfuehrungsgesetz und Nebengesetzen, zweites Buch: Recht der Schuldverhaeltnisse, Berlin, 1979, стр. 47.

64 E. Deutsch, Fahrlaessigkeit und erforderliche Sorgfalt, Koeln, 1963, стр. 153.

7. Већ смо рекли да нехатно поступа онај ко занемари пажњу која је у међусобном саобраћају људи потребна. То важи и за спорт. Која је то пажња кад је у питању организатор спортске приредбе, већ смо раније истакли у глави другој. Она се мора процењивати према објективном мерилу. Полазећи од њега, нехатно поступа организатор који занемари пажњу која се може очекивати од опрезног и савесног организатора спортске приредбе. Његове личне могућности и сазнања не узимају се у обзир.

8. Према закључку донетом на Саветовању представника грађанских и привредних одељења нашег Савезног суда, Врховног војног суда и Врховних судова република и аутономних покрајина, одржаном 15. и 16. маја 1985. године у Београду, "учесник спортске игре коме други играч при игри нанесе телесне повреде нема право на накнаду штете настале телесном повредом, изузев ако му је повреда нанесена намерно или грубим кршењем правила спортске игре".⁶⁵ У образложењу закључка је речено: "Скоро сваки спортиста изложен је одређеном степену опасности од повређивања. Степен угрожености живота и здравља људи - учесника у спортској игри (борби-такмичењу) варира зависно од врсте спорта и начина на који се спорт одвија...Могли би смо, чак, рећи да су одређене повреде тако честе да су већ скоро саставни део поједине спортске игре...За учеснике игре је извесно да ће за време игре долазити до одређених повреда правила игре. И они сами то често чине. Својом спортском активношћу и својим поступањем сви учесници спортске игре често стварају опасне ситуације за противнике. Упркос овом повећаном ризику повређивања, не може се заобићи чињеница да су спорт и бављење њиме ипак друштвено корисна делатност. Ако се узме у обзир ова друштвена корисност спорта и природа поједине спортске игре, као и психичко стање спортисте за време бављења спортом, спортиста није одговоран за штету која настане због телесне повреде, нанесене другом учеснику спортске игре понашањем које, додуше, представља повреду правила спортске игре али је учињено из непажње. Мања одступања од правила игре која су учењена због непажљивог понашања спортисте, код одређених спортских игара (зависно од природе игре), редовита су појава која је карактеристична за све учеснике спортске игре. Зато таква поступања учесника спортске игре не можемо означити као друштвено опасна и противправна. Учесник спортске игре је стога, ако су испуњени и сви остали услови, одговоран само за штету коју телесном повредом проузрокује другоме учеснику спортске игре намерно или грубом повредом правила спортске игре".⁶⁶

65 У: Примена неких правила материјалног и процесног грађанског права, свеска 2, Београд, 1985, стр. 89.

Иако је исправност оваког закључка спорна, поставља се питање да ли се он може применити и на одговорност организатора спортске приредбе. Ми сматрамо да не може. За то има неколико разлога. Прво, он се изричито односи само на одговорност за штету коју спортисти узрокују један другоме. Друго, у правној литератури је општеприхваћен став да су захтеви који се постављају у погледу пажљивости организатора високи, и то како с обзиром на повећане ризике који прате сваку спортску приредбу, тако и због чињенице да организатор својом делатношћу стиче, по правилу, материјалне користи. Треће, број људи који је изложен ризику да претрпи штету због непажње организатора приредбе знатно је већи него што је то случај код непажње спортисте према својим саиграчима. Четврто, ако се и може рећи за спортисту да рачуна са уобичајеном непажњом других учесника приредбе, то не мора да значи да исти став важи и према организатору. Напротив, спортисти и гледаоци управо очекују од организатора да ће приредбу припремити са максималном опрезношћу и савесношћу. Они у њему виде, пре свега, "професионалца", који поседује потребна знања и искуство за организовање дотичне спортске приредбе. Коначно, ако друштвени разлози изискују евентуално, да се међусобна одговорност спортиста ограничи на намеру и грубу непажњу, с обзиром на друштвену корисност спортске активности, исти ти разлози траже да, у интересу спорта, организатор покаже највећу могућу пажњу (пажњу доброг стручњака).

б) *Објективна одговорност*

1. *Одговорност за штету насталу услед неконтролисаног деловања окупљених људи*

1. Већи број људи окупљен на једном месту представља увек потенцијални извор опасности штете, јер мало је потребно да се они претворе у разјарену гомилу, или успаничену масу. Чињеницу да приредбе представљају значајан потенцијални извор проузоровања штета, Врховни суд Србије је изразио следећим речима: "Познато је да под одређеним условима велике масе људи сабијене на једном одређеном простору, под условом да нису подвргнути на том скупу одређеној дисциплини - војној или слично - могу саме по себи, под одређеним условима, да представљају опасност за појединце из тако скупљене масе или за друга лица ван те масе".⁶⁷ Имајући у виду ту околност, Закон о облигационим односима (ЗОО) је у члану 181. прописао: "Организатор

⁶⁶ Исто, стр. 90.

⁶⁷ Пресуда Врховног суда Народне Републике Србије, Гж 1735/57, од 13. 6. 1957, Збирка судских одлука, књ. 2, св. 2, стр. 107.

окупљања већег броја људи у затвореном или на отвореном простору одговара за штету насталу смрћу или телесном повредом коју неко претрпи услед изванредних околности које у таквим приликама могу настати, као што је гибање маса, општи неред и слично”.

2. Први услов одговорности организатора спортске приредбе јесте да је штета последица ”изванредних околности”. Из примера наведених у члану 181. произилази да се те околности морају манифестовати кроз неконтролисано деловање окупљене масе људи (гибање, неред и сл.).⁶⁸ Ако би штета била проузрокована нечим другим, одговорност за њу расправљала би се применом општих правила. Тако, на пример, организатор фудбалске утакмице неће бити одговоран ако један гледалац у навијачкој страсти претрпи срчани удар.⁶⁹ Насупрот томе, на одговорност организатора не утиче узрок деловања окупљене масе људи: рушење трибине, туча међу гледаоцима, пожар, временска непогода, употреба хладног или ватреног оружја, упаљене ракете или димне бомбе, итд. Извесни наши правници сматрају да треба правити разлику између неуобичајеног гибања окупљене масе људи, односно неуобичајеног нереда, и ”уобичајеног” гибања, односно нереда. По њима би организатор приредбе одговарао само у првом случају.⁷⁰ Ми мислимо да текст члана 181. ЗОО не даје никаквог основа за такав став. Управо је обрнуто. Свако гибање окупљене масе људи, односно општи неред, представља изванредну околност која за собом повлачи одговорност организатора приредбе.

3. Закон о облигационим односима говори о окупљању ”већег броја” људи, али не каже колики је то број. Начелно се може рећи да од карактера приредбе и њене интересантности за ширу јавност зависи и број учесника. Појам већег броја људи ће увек зависити од околности конкретног случаја. Ипак, ако окупљени људи могу да створе ”изванредне околности”, треба сматрати да је реч о ”већем броју”, у смислу ЗОО.

4. Одговорност организатора приредбе везана је за простор (затворен или отворен) на коме се приредба изводи. Ако би штета настала ван тог простора, за њу би одговорност следила или по општим прописима или по одредбама о одговорности услед терористичких аката, јавних демонстрација или манифестација. Организатор одговара само за простор над којим може вршити непосредну контролу.⁷¹

68 Видети одлуку Врховног суда Хрватске, Рев 1417/85 од 15. 10. 1985, Судска пракса, бр. 10/1987, стр. 42.

69 Бранко Јакаша, ”Неколико питања темеља вануговорне одговорности у Закону о обвезним односима”, Наша законитост, бр. 6/1979, стр. 86.

70 Богдан Лоза, ”Два посебна случаја одговорности за проузроковану штету”, Годишњак правног факултета у Сарајеву, 1980, стр. 42-43.

71 Видети Зоран Томић, ”Одговорност услед терористичких аката, јавних

Са затвореним просторима (спортским халама) тешкоћа нема, јер су они сами по себи омеђени. Исто је и са отвореним, који су ограђени. Ако то није случај, само околности конкретног случаја могу одредити "обим" простора над којим је организатор имао, односно морао имати непосредну контролу. У сваком случају, у њега спада не само део на коме се гледаоци налазе за време приредбе него и његова ужа околина која служи за улазак, односно излазак са објекта на коме се приредба одвија. Деловање масе људи мора се десити на наведеном простору, али се његове последице могу испољити и изван њега. На пример, на фудбалској утакмици навијачи поводом постигнутог гола пуцају оштрим набојима, па неко изван игралишта буде рањен.⁷²

5. Право на надокнаду штете имају првенствено лица која су се налазила у маси која је штету проузроковала. Осим њих, то право имају и лица која су била у близини окупљене масе, уколико су штету претрпели услед њеног деловања.⁷³ У нашој правној литератури је спорно да ли право на обештећење припада и учесницима приредбе, који, на пример, у општем метежу насталом упадом гледалаца на простор на коме се приредба непосредно одвија претрпе телесне повреде. Већина аутора сматра да је организатор одговоран и за такве штете.⁷⁴ Извесни писци су, међутим, мишљења да према учесницима спортске приредбе организатор треба да одговара по принципу претпостављене кривице, тј. уколико није предузео све потребне мере сигурности.⁷⁵ Ми подржавамо прво становиште. Не видимо ни један разлог због кога би организатора погађала блажа одговорност према учесницима него према случајним пролазницима. Основ његове одговорности је окупљање већег броја људи на ограниченом простору и стварање тако ризика штете. За непосредне учеснике у приредби тај је ризик много већи него за лица која се налазе у близини места на коме се одвија приредба, а савремена збивања на неким приредбама (на пример, спортским) показују да је он често већи него и за саме гледаоце. То нам указује да у погледу правних последица штетног деловања не треба правити разлику између гледалаца и учесника.

6. Уколико се испуне сви потребни услови из члана 181. Закона о облигационим односима, организатор је одговоран само за штете (имовинске и неимовинске) које су последица смрти или телесне повреде

демонстрација или манифестација и одговорност организатора приредби", Правни живот, бр. 2/1984, стр. 203.

72 Јакаша, исто, стр. 87.

73 Видети Радишић, Облигационо право, исто, стр. 266; Борис Визнер, Коментар Закона о обвезним (облигационим) односима, књига 2, Загреб, 1978, стр. 818.

74 Видети Владан Станковић, у: Коментар Закона о облигационим односима, редактори С. Перовић и Д. Стојановић, издање Културног центра из Горњег Милановца и Правног факултета из Крагујевца, књ. 1, 1980, стр. 540; Томић, исто, стр. 202.

75 Видети Визнер, исто, стр. 818.

оштећеног лица. Штете које би настале на другим добрима надокнађивале би се према општим правилима о одговорности за штету. Неки правни писци су мишљења да то могу бити и правила о објективној одговорности. Они, наиме, сматрају да организовање извесне приредбе (као пример наводе фудбалску утакмицу) треба третирати као опасну делатност из члана 154, ст. 2. ЗОО, у случају када је то учињено у циљу стицања дохотка.⁷⁶ Ми сматрамо да такво гледиште није исправно, јер одговорност организатора проширује изван граница изричито утврђених чл. 181. ЗОО. Ако би се оно доследно прихватило, практично би целокупна одговорност организатора била објективна. Међутим, организовање извесне приредбе само по себи није опасна делатност. Објективну одговорност условљавају неотклоњиви или случајни ризици који потичу из једног јединог извора, док се ризици који прате приредбе стварају и реализују понашањем не само организатора него (често и првенствено) и понашањем сваког учесника и гледаоца. Учесници и гледаоци активно суделују у стварању ризика, па се на њих и не могу позвати, осим ризика који проистичу из неконтролисаног деловања окупљених људи. Друкчије је, једино, када је у конкретном случају у питању делатност коју организатор врши "у поводу" приредбе. Тако је, на пример, Врховни суд Хрватске констатовао да извођење ватромета након завршетка фудбалске утакмице у присуству гледалаца представља опасну делатност за коју организатор одговара по правилима о објективној одговорности.⁷⁷ Међутим, овде није реч о одговорности за неконтролисано деловање окупљених људи.

7. Наши правници су јединствени у томе да је правни основ одговорности организатора приредбе за неконтролисано деловање окупљених људи створени ризик, односно да је његова одговорност према чл. 181. ЗОО објективна.⁷⁸ Он је се не може ослободити доказујући да је предузео све потребне мере да не дође до неконтролисаног деловања присутне масе људи.⁷⁹ Међутим, он то може учинити ако докаже да је стварни узрок штете искључиво радња оштећеног, коју он није могао

76 Марија Радовановић, Облигационо право, књига 2, Нови Сад, 1982, стр. 52-53.

77 Рев. 1417/85, од 15. 10. 1985, Збирка судских одлука, књ. 10, св. 3-4, стр. 148.

78 Видети, Радишић, исто; Јожеф Салма, Облигационо право, општи део, Београд, 1988, стр. 516; Стојан Цигић, у: Коментар Закона о облигационим односима, књига 1, друго издање, редактори Б. Благојевић и В. Круљ, Београд, 1983, стр. 681; Станковић, исто, стр. 540; пресуду Врховног суда Србије, Гж 1735/57, исто, стр. 106.

79 Немачко право има друкчије полазиште. Организатор спортске приредбе одговара за штету која настане на препуним трибинама само ако је за њу крив, односно ако је повредио општу обавезу да осигура безбедан саобраћај. То је на пример, случај кад је погрешно проценио моћ присебности публике, тако да је код борбе за место дошло до опасног гурања и тискања; када није обезбедио довољан број редара или они нису правилно испунили своје обавезе; када у случају ризика изазваних великом навалом гледалаца није благовремено предузео пожељне мере сигурности, итд. (Видети Hans Wiethaup, „Zur straf- und zivilrechtlichen Seite von Unglücksfällen auf Tribünen in ueberfuellten Fussballstadien“, VersR, бп. 1/1971, стр. 16-17).

предвидети и чије последице није могао избећи или отклонити (чл. 177, ст. 2. ЗОО).

8. Поставља се питање да ли се организатор може ослободити одговорности утврђене чл. 181. ЗОО доказујући да је неконтролисано деловање окупљене масе људи последица више силе или радње неког трећег лица. Извесни правници сматрају да је то могуће,⁸⁰ док други такву могућност искључују.⁸¹ Ми сматрамо да се организатор не може позвати на вишу силу. Његова одговорност се не темељи на некој опасној делатности или поседовању неке опасне ствари, или на пропуштању предузимања неке радње, него на чињеници окупљања већег броја људи на једном месту. Већ смо, пак, рекли да узрок неконтролисаном деловању масе људи није од значаја за ову одговорност. Организатор се, такође, не може ослободити одговорности доказујући да је радња извесног трећег лица била узрок изванредних околности. Али ће треће лице солидарно одговарати са организатором приредбе, који се од њега може касније регресирати за плаћену надокнаду оштећеном. Узрок изванредним околностима може бити и група од више лица. Уколико су припадници групе штету проузроковали заједно, они одговарају солидарно (чл. 206, ст. 1. ЗОО). Одговорност ће бити солидарна и када је несумњиво да је штету проузроковало неко од два или више лица која су на неки начин међусобно повезана, а не може установити које је од њих штету проузроковало (чл. 206, ст. 4. ЗОО). Солидарна одговорност постоји и у случају када су штету проузроковала лица која су радила независно једно од другог, али се не могу утврдити њихови удели у проузрокованој штети (чл. 206, ст. 3. ЗОО). Да би радња трећег лица била основ искључења одговорности, потребно је да је организатор није могао предвидети, и да њене последице није могао избећи или отклонити (чл. 177, ст. 2. ЗОО). Организатору приредбе такав доказ, по правилу, не може поћи од руке, јер се добар део његове делатности управо састоји у спречавању било каквог утицаја трећих лица на простор у коме се одвија приредба.

9. Све што је речено о неконтролисаном деловању окупљених гледалаца важи, у начелу, и за неконтролисано понашање учесника. Међутим, одговорност организатора спортске приредбе на основу члана 181. ЗОО не наступа аутоматски, чим неки учесник претрпи штету, већ само ако је догађај којим је штета проузрокована неуобичајен, односно ако је до њега дошло због неконтролисаног дејства мноштва учесника (више њих) и ако је настала правом призната штета.⁸²

80 Видети Томић, исто, стр. 205; Милошевић, исто, стр. 186; пресуду Врховног суда Србије, Гж 1735/57, исто, стр. 107.

81 Живомир Ђорђевић - Владан Станковић, Облигационо право, општи део, 4. издање, Београд, 1986, стр. 415.

82 Видети пресуду Окружног суда у Загребу Гж-7502/86-2, од 19. 12. 1986, Информатор,

10. Чињеница да настала штета није последица неконтролисаног деловања окупљених људи још не значи да организатор неће за њу одговарати. Услов је да је штета последица неке његове противправне и скривљене радње, односно пропуста у организацији приредбе. Потребно је, дакле, да му се штета не неки начин може приписати.

2. Одговорност за недостатке спортског терена

1. Велика разлика између разних врста спортских активности постоји не само у погледу њихове природе него и с обзиром на терене на којима се оне изводе. Не мисли се при том на "спортске терене" схваћене у најширем смислу речи. Најшире посматрано и ливада на којој су се окупиле две групе људи да би играли лопте представља спортски терен. Такво поимање појма спортског терена било би, међутим, прешироко. Ми се, стога, ограничавамо само на оне објекте који су изграђени са наменом да искључиво или делимично служе за упражњавање спортске активности, или су за конкретан случај преуређени како би се на њима могла одржати извесна спортска приредба.

2. Један од значајних извора ризика за спортисте, гледаоце и трећа лица, представљају недостаци спортског терена. Њихов правни значај се огледа у чињеници да онда када се манифестују воде, по правилу, ка знатнијим оштећењима правних добара. На пример, рушење трибине за гледаоце увек доводи до тешких телесних повреда посетилаца, а не ретко и до смртних случајева. Битно је, међутим, уочити чињеницу да одговорност за недостатке спортског терена нема ничег заједничког са одговорношћу за спортске несреће. Одговорност за недостатке спортског терена има, у основи, све одлике класичне одговорности за недостатке грађевине.

а. Спортски терени

1. Грађанско право везује одређене последице за сваку грађевину. Полазећи од тога, потребно је одредити шта се у правном смислу под спортским тереном подразумева. Шта су његове битне одлике? Спортски терен се, у основи, може дефинисати као укупност непокретних објеката (ствари) који су нужна за одређену спортску активност.⁸³ При том није од значаја да ли су ти објекти грађени искључиво за ту делатност, или само за одређено време служе у спортске сврхе. Наравно, "укупност"

бр. 3525/1987, стр. 5. и начелни став Опште седнице Врховног суда Словеније од 27. 6. 1990, Судска пракса, бр. 2/1991, стр. 43.

83 Elchenberger, исто, стр. 25.

обухвата не само оне објекте који су непосредно потребни за одређену врсту спорта него и све друге помоћне ствари које њу омогућавају (нпр. сатови за мерење времена код атлетских трка). Како сваку спортску активност потенцијално прати и јавни интерес, то под појам "спортски терен" нужно потпадају и сви објекти намењени гледаоцима (нпр. трибине).

2. Поставља се питање како разграничити спортске терене од спортских реквизита. Одговор лежи у самом појму спортског терена. Непокретност је његова битна одлика и суштински га разликује од спортских реквизита, које карактерише "покретљивост". Тако, на пример, под појам спортског терена потпадају голови на хокејашким теренима или мреже на тениским игралиштима, док лопте, пак или рекет спадају у реквизите.⁸⁴

б. Спортски терен као грађевина

1. У савременој правној теорији појам грађевине одређује се доста широко. Према швајцарским правницима, грађевине су све стабилне, са земљом директно или индиректно чврсто повезане, и од стране људских руку изграђене или уређене ствари.⁸⁵ Немачки правници под грађевином подразумевају ствари које служе одређеној сврси, које су производ људских руку, а саздане су према одређеним правилима вештине грађења и искуству, и које су са тлом чврсто повезане или њему прилагођене, при чему није битно колики је век њиховог трајања.⁸⁶ Француски Грађански законик под појам грађевине подводи само зграде (чл. 1386). Међутим, француски правни писци овај појам широко тумаче, обухватајући њиме све ствари које су са тлом повезане и које су израдиле људске руке од трајног материјала.⁸⁷ Судови су још давно са зградама изједначили и сва постројења у њима, која су њихов саставни део или имају карактер непокретности.⁸⁸ Појам грађевине широко тумаче и аустријски правници.⁸⁹ Тако широко схваћен појам грађевине пасује и за југословенско право.

2. Подвођене спортског терена под појам грађевине ствара извесне тешкоће. Спортски терени имају више различитих облика, тако да их је

84 Исто, стр. 26.

85 Видети *Eichenberger*, исто, стр. 29.

86 Видети *Otto Palandt*, *Bürgerliches Gesetzbuch (kurz Kommentar)*, 40 Auflage, München, 1981, стр. 872; *Ulrich Weismann*, *Sport, Spiel und Recht*, München, 1983, стр. 78.

87 Видети *Murad Ferid* - *Hans Juergen Sonnenberger*, *Das Französische Zivilrecht, Band II (Schuldrecht - Sachenrecht)*, 2. Auflage, Heidelberg, 1986, стр. 508.

88 Видети *Радивоје Новаковић*, *Штета и њена накнада*, Београд, 1940, стр. 268.

89 Видети *Franz Gschnitzer*, *Oesterreichisches Schuldrecht (Besonderer Teil und Schadenersatz)*, 2. Auflage, Wien, 1988, стр. 523.

немогуће јединствено класификовати. Извесни терени нису сигурно грађевина у грађанскоправном смислу (нпр. терени за кајак на природним дивљим водама). Велика већина, међутим, на први поглед то јесу. Тешкоће изазива питање да ли су грађевина, односно њен део, и поједине ствари које се налазе на терену. За прецизнији одговор потребно је правити разлику између терена намењених спортовима на "отвореном" и терена намењених спортовима у "затвореном" простору.

3. Основна карактеристика свих спортова у затвореном простору јесте да се они одвијају у зградама (халама), које, разумљиво, представљају грађевину. Извесни спортови и не изискују никакве друге ствари осим зграда. Тешкоће настају код спортова као што су кошарка, рукомет, одбојка, гимнастика, и сл., који, поред хале, захтевају и посебне реквизите - мреже, кошеве, стативе, разне справе. Једнозначан одговор за све такве спортове није могућ. Кошеви су, по правилу, чврсто причвршћени за зидове или под терена, па тиме и постају део зграде. Насупрот томе, мрежа за одбојку је ретко кад у чврстој вези са халом. Слично је и са головима, али они су каткад и чврсто за под причвршћени. Саставни део зграде су сигурно све гимнастичке справе које су у њу уграђене, као и оне справе које су, макар и само пролазно, чврсто везане са њом. С друге стране, све оне справе које, додуше, остају непокретне за време такмичења, али које нису чврсто причвршћене за зграду (нпр. одскачна даска), не могу се сматрати њеним делом.⁹⁰

4. Спортови на отвореном простору стварају другу врсту проблема. Код њихових терена, као обележја појма грађевине, у први план долази питање "израђивања или уређења од стране људских руку". За одговор је потребно усмерити пажњу на то да ли у конкретном случају постоји преиначење самог тла. Није довољно што је извесно земљиште само ограђено, са наменом да служи одређеном спорту.⁹¹ У начелу, трибине, свлационице, ограде око и унутар терена, имају карактер грађевине. Што се, пак, тиче спортског борилишта, одговор зависи од сваког спорта посебно.

Спортови на трави (нпр. фудбал, рагби, хокеј) захтевају, по правилу, терене који су вештачки изграђени. Под "грађевину" потпадају не само трибине, ограде и гардеробне просторије него и сам травнати терен, укључујући и голове, јер је и он резултат знатног рада (канал за дренажу, затрављивање, итд.).⁹² Изузетак је голф. У нормалним околностима, његове терене дуге више километара не треба сматрати грађевинама, осим ако се природне биљке на њему вештачки уреде.⁹³

90 Eichenberger, исто, стр. 31.

91 Исто, стр. 32.

92 Joachim Boerner, Sportstaetten - Haftungsrecht, Berlin, 1985, стр. 380.

Лака атлетика је један од најомиљенијих спортова. Састоји се од три групе спортских дисциплина: трчање и ходање на различите дужине; скокови (у вис, с мотком, у даљ, троскок); бацање (кугла, кладиво, диск, копље). Према прописима Међународне аматерске атлетске федерације и Атлетског савеза Југославије, атлетска боришта се састоје од: 1) затрављеног дела намењеног бацалиштима; 2) четиристо метарске стазе са полукружним кривинама, са осам тркачких стаза; 3) правога дела стазе са осам до десет трака; 4) базена са водом; 5) залетишта за скок у вис и душеком као доскочиштем; 6) залетишта за скок с мотком; 7) залетишта за даљ и троскок; 8) бацалишта за диск са заштитном жичаном мрежом; 9) бацалишта кугле; 10) бацалишта копља; 11) бацалишта кладива са заштитном жичаном мрежом; 12) пролаза за новинаре и особље; 13) репортерских места; 14) места за приступ спортиста. Већина од наведених објеката морају бити тачно прописаних димензија и израђена од сасвим одређеног вештачког материјала, што им даје карактер грађевине. Изузетак су препоне за трчање и душеци за скок у вис и с мотком, с обзиром на то да су лако покретни.⁹⁴

Ауто-мото спортови се већином одвијају или на јавним улицама или на специјално изграђеним стазама. Ти терени, несумњиво, имају својство грађевине. Проблем се једино поставља код рели вожњи кроз разне пределе и мотокрос приредби. Код таквих трка, обележје грађевине имају само они објекти који то својство и иначе поседују (мостови, изграђени пут, и сл.).

Савремени коњички спорт се, по правилу, упражњава у оквиру посебних комплекса званих "хиподроми", који углавном имају карактер грађевине. Стазе за галопске и касачке трке се изграђују према одређеним димензијама, углавном од природног материјала, али код касачких стаза могу бити и синтетичке.⁹⁵ Претходну припрему захтевају и места за дресурно јахање и за прескакање препона. Поставља се питање да ли су и препоне обухваћене појмом грађевине. Начелно се може рећи да оне препоне које имају за сврху да падну приликом прескакања нису део грађевине, док оне које су уграђене (бедеми, базени с водом) то јесу.⁹⁶

Посебне дилеме изазивају скијашки терени. Немачки и швајцарски правници су јединствени у томе да савремене стазе за боб и санкање, као и скакаонице, имају карактер грађевине.⁹⁷ Остале стазе су, међутим, спорне. Према неким правним писцима, све ски-стазе треба сматрати

93 Eichenberger, исто, стр. 33.

94 Boerner, исто, стр. 380.

95 Видети Слободан Илић, Спортски објекти и терени, Београд, 1989, стр. 131.

96 Eichenberger, исто, стр. 35; Boerner, исто, стр. 380.

97 Видети Karl Dannegger, Die Rechtsfragen der Bergsteiger und der Skifahrer, Zurich, 1938, стр. 153.

грађевином.⁹⁸ Други су, опет, мишљења да стазе за скијање представљају грађевину само ако су у целини "изграђене", под чим се подразумева не само машинска обрада земљишта него и преиначење тла.⁹⁹ Нама се чини да се генерални одговор не може дати, већ да он зависи од врсте и начина уређења стазе. При том је нарочито важно разликовати такмичарске стазе од стаза за туристе. Модерне такмичарске стазе за спуст, слалом, велеслалом и брзо клизање, производ су пажљивих припрема које почињу још у летњим месецима, јер морају задовољити строге захтева МОК-а, Међународне скијашке асоцијације и националних скијашких савеза. Сви елементи попут димензија, висинских разлика, нагиба, распореда капија, заштите око стазе, места за гледаоце, изравњаности, унапред су прописани и морају бити обезбеђени. То говори да таквим стазама треба у целини признати својство грађевине. Такво својство треба придати чак и оним деловима стазе који нису посебно преиначавани, осим што су поравнати, јер су они у узајамном дејству са другим "уређеним" деловима. Супротно такмичарским ски-пистама, стазе за туристе немају чврсто јединство ни трајност, пошто је њихов положај и линија пружања променљива и са сваким новим снегом добијају нови облик и димензије, а често прелазе и на друга места.¹⁰⁰ Јасно је да такве стазе не могу потпадати под појам грађевине, осим делова који су посебно преиначени. Међутим, то не значи да такав карактер не могу имати неки други објекти на стази и око ње, као, на пример, ски лифтови, жичаре, мостови, и сл.

с. Недостаци спортских терена

1. Несреће које потичу од недостатака спортских терена нису честе, али када се десе воде, по правилу, веома тешким последицама. Одговорност која се темељи на манама терена све више добија значаја у области имовинске одговорности за "спортске несреће". Разлога за то има више, али најважнија су три. Прво, високи резултати који се постижу у спорту постављају веће захтеве и спортским објектима, како би се осигурала безбедност учесника и гледалаца. Друго, савремени спортски терени постали су технички веома сложени, па и они увећавају могућност наступања штетних догађаја. Коначно, у данашње време спортови се скоро искључиво одвијају на вештачки изграђеним местима.¹⁰¹

2. Недостаци спортског терена се могу састојати у мањкавој изградњи, рђавој конструкцији или у лошем одржавању. Услед таквих

98 Peter Kleppe, *Die Haftung bei Skiunfaellen in den Alpenlenden*, Muenchen, 1967, стр. 227.

99 Karl Dannegger, *"Haftungsfragen im Recht des Skifahrers"*, u: *Festgabe fuer Wilhelm Schonenberger*, Freiburg, 1968, стр. 223; *Oftinger*, исто, стр. 34. и 61.

100 *Eichenberger*, исто, стр. 41.

101 Видети *Eichenberger*, исто, стр. 47.

пропуста, долази, по правилу, или до рушења целе грађевине или до одвајања неког њеног дела. Рушење значи накнадно ломљење читаве грађевине, а одвајање постоји ако се један део одвоји или олабави од своје целине, при чему остатак грађевине остане неокрњен.¹⁰²

3. Одговор на питање да ли одређени спортски објекат има недостатке, зависи у многоме од његове природе и врсте спорта којој је намењен. Проблематика није потпуно иста када је реч о спортским халама и кад су у питању "отворени" спортски терени.

Спортске хале морају, пре свега, да задовоље све захтеве који се генерално постављају за било коју зграду. Осим тога, оне морају бити подобне за упражњавање различитих спортова. За њих је посебно важан избор тла на коме се налазе, у погледу клизања, еластичитета и уједначености састава. Не мање важна је и исправна израда зидова хале. Штрчање врата, прозора, или неког уређаја може озбиљно да угрози спортисте. Мане хале се могу састојати и у лошем осветлењу, као и у појединим уређајима који су њен саставни део.¹⁰³

"Отвореним" спортским теренима постављају се слични захтеви као и халама. Међутим, пошто они, за разлику од хала, нису заштићени од утицаја споља, за њих је посебно значајан правилан избор места на коме се налазе. Тамо где нису предузете све разумно очекиве мере да се спортска активност не омета спољним утицајима, односно да она не омета околину, не може се сматрати да је терен без недостатака.¹⁰⁴

4. Посебну пажњу заслужује питање заштите гледалаца. Оно се, пак, односи на обезбеђење стабилности трибина и на постављање заштитне оgrade. Трибине морају бити тако конструисане и изграђене да издрже предвиђен број гледалаца. Што се тиче врсте и конструкције оgrade око борилишта, она се одређују у зависности од врсте спорта. Сигурно је да су потребне чвршће оgrade код терена за мото трке него на тениским теренима. Што се тиче удаљености трибина од самог борилишта, она зависи од низа околности. На пример, кад је реч о фудбалском игралишту, на удаљеност трибина треба да утиче и атлетска стаза. Ипак, начелно се може захтевати да ограда испред трибина буде на растојању од терена које обезбеђује да публика не дође у додир са спортским реквизитима, нити да спортисти буду угрожени путем уласка гледалаца на терен. Код оних спортова који могу бити нарочито опасни за гледаоце, морају се предузети посебне мере сигурности. На пример, иза рукометних и

102 Palandt, исто, стр. 873.

103 Eichenberger, исто, стр. 45.

104 Oftinger, исто, стр. 41.

хокејашких голова морају се разапети мреже, односно поставити заштитна ограда од плексигласа.

5. Скијашке стазе и јавне улице које служе тркама представљају посебан проблем. Код ски стаза, као основно питање се поставља да ли горња снежна површина представља део грађевине. Она, по правилу, то није. Међутим, они делови стазе који то својство имају морају бити тако уређени да и при неповољним особинама снега (нпр. јако залеђен) не могу довести до ризичних ситуација. Опште начело, по коме стаза мора бити тако уређена да гарантује безбедно скијање прецизирано је бројним прописима МОК-а, међународне скијашке асоцијације, националних скијашких савеза, и законским прописима појединих земаља. Свим тим прописима мора бити удовољено да би скијашки терен био без недостатка. На пример, земљиште за спуст мора бити пажљиво очишћено од камења, делова дрвећа и сличног материјала, тако да и код умерено високог положаја снега не постоји објективно угрожавање тркача. Стаза не сме поседовати сувише оштре и стрме "таласе", односно "таласи" који приморавају возаче на високе и дуге скокове морају се изравнати.¹⁰⁵ Најопштије речено, ски стаза (писта) треба да буде, по могућству, постављена у пределу који није ризичан, довољне ширине, не сувише стрма, да следи, у начелу, природне датости терена и да је подбона за машинску обраду (препарирање).¹⁰⁶

6. Коришћење јавних улица у спорске сврхе углавном се свело на бициклистичке трке и атлетичарске маратоне. То је и разумљиво јер су оне прављене да би служиле јавном саобраћају. Због тога се ни са становишта спортских такмичења јавним улицама не могу постављати већи захтеви него што су они које изискује уобичајена употреба.¹⁰⁷ Догоди ли се код таквих приредби нека несрећа, питање накнаде штете не треба решавати на плану одговорности за грађевину, већ одговорност темељити на кривци организатора који је неподобну улицу изабрао за такмичење.¹⁰⁸

7. Велики значај за уврђивање да ли одређени спортски објекат има мане имају технички нормативи и стандарда за спортске терене.¹⁰⁹ Терени који не одговарају утврђеним стандардима и техничким

105 Параграф 146. Правилника о организацији међународних такмичења Међународне скијашке асоцијације (Бејрут, 1967), наведено према Eichenberger, исто, стр. 51.

106 Karl - Heinz Hagenbucher, Die Verletzung von Verkehrssicherungspflichten als Ursache von Ski- und Bergunfaellen, Muenchen, 1984, стр. 101.

107 Ofinger, исто, стр. 69.

108 Eichenberger, исто, стр. 47.

109 Видети Правилник о ближим условима за обављање делатности у области физичке културе, Службени гласник СР Србије, бр. 2/1984; Правилник о техничким нормативима за ски-лифтове (Службени лист СФРЈ, бр. 2/1985, стр. 13);

нормативима не смеју се користити за упражњавање спортске активности и организацију спортских приредби. Стандарди садрже минимум мера које гарантују сигурност спортског терена, односно уређаја. Они подлежу, чешћим променама, које изискује ниво техничких сазнања. Међутим, придржавање стандарда и техничких норматива не значи увек одсуство мана спортског терена. Суд мора увек проверити није ли у конкретном случају било потребно предузети, поред мера сигурности утврђених стандардом, и друге мере за контролу, односно отклањање ризика.

8. Према српском Правилнику о ближим условима за обављање делатности у области физичке културе, спортски објекат се сматра одговарајућим за пружање услуга у физичкој култури ако има: "а) од основних просторија најмање једну салу димензија која омогућава да се у њој несметано одвија најмање једна активност; б) од пратећих просторија најмање: две свлачионице са тушевима и WC-ом уз њих, свлачионицу за наставника - тренера, просторију за опрему (справе и реквизите), просторију за указивање прве помоћи; ц) од инсталационо техничких уређаја: прикључке за водоводну, канализациону и електричну мрежу, инсталације и капацитете грејних тела која омогућавају да се температура у сали са пратећим просторијама прилагоди потребама спорта, односно рекреације, инсталације расхладног уређаја у објектима клизалишта, инсталације филтерског постројења у објектима базена" (чл. 3). Када је у питању уграђена опрема, она је одговарајућа "ако омогућава безбедно извођење спортске или рекреативне активности, односно ако испуњава услове који се траже стандардима за опрему" (чл. 4). Коначно, спортски објекат поред наведених мора испуњавати и услове за поједине спортове утврђене наведеним Правилником (чл. 5). На пример, фудбалски терен мора имати површину за игру најмање 45 x 90 м, заштитну зону уз подужне стране најмање по 2 м, а уз попречне најмање по 3 м, или да укупно игралиште буде најмање 49 x 96 м (чл. 11).

9. Под утиском трагичних Хелсејских догађаја, земље Европског савета су 1985. године у Стразбуру донеле Европску конвенцију о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама. Југославија је ту Конвенцију ратификовала.¹¹⁰ У њој је утврђено да спортски стадион мора у погледу архитектуре и физичких карактеристика бити такав да осигура безбедност гледалаца, онемогући лако избијање нереда међу гледаоцима, обезбеди

110 Закон о ратификацији Европске конвенције о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, Службени лист СФРЈ - међународни уговори, бр. 9/1990.

ефикасно контролисање масе, садржи одговарајуће препреке или ограду и омогући деловање снага безбедности и полиције (чл. 3, ст. 4, т. а).

d. Основ одговорности и одговорна лица

1. Питање основа одговорности за штету узроковану спортским тереном идентично је питању основа одговорности за штету узроковану грађевином. Оно, пак, није решено једнако у свим правним системима. Швајцарско право стоји на становишту да је у питању одговорност која не зависи од кривице, него се темељи искључиво на недостацима грађевине.¹¹¹ Мане се могу састојати у рђавој изградњи или одржавању грађевине. За одговорност је небитно како су се оне манифестовале. Власник грађевине се не може ослободити одговорности доказујући да није крив. Разлог томе лежи у ставу да онај ко има користи од извесне грађевине, тај мора бити и одговоран за штете настале услед њених недостатака. Онај ко има правну и фактичку могућност да утиче на грађевину, мора је тако испланирати, изградити и одржавати да не буде извор оштећења трећих лица. Француско право, такође, не темељи одговорност власника грађевине на његовој кривици.¹¹² Власник се не може ослободити одговорности доказујући да је одржавање грађевине поверио подузетнику од поверења, или да без икакве своје кривице није могао сазнати за грађевинске мане.¹¹³ За одговорност је довољно што је одржавање, објективно гледано, било мањкаво, односно што постоје мане у грађењу. Како је реч о објективној одговорности, власник се може ослободити обавезе надокнаде штете једино ако докаже деловање више силе, кривице оштећеног, или кривице трећег лица.¹¹⁴

Немачко и аустријско право имају сасвим другачију полазну позицију. По њима се одговорност за грађевину темељи на претпостављеној кривици.¹¹⁵ Терет доказивања је превален на држаоца грађевине, тако да оштећени треба само да докаже да је штету претрпео услед неке њене мане.¹¹⁶ По мишљењу *Larenza*, одговорност за грађевине је блиска објективној одговорности, јер се одговорним чини оно лице које влада извором ризика.¹¹⁷ А мана се може испољити или рушењем грађевине или одвајањем њених делова. Држалац се може ослободити одговорности ако докаже да је, у циљу отклањања опасности, употребио

111 Члан 58. Закона о облигацијама

112 Члан 1386. француског Грађанског законика

113 *Ferid - Sonnenberger*, исто, стр. 509.

114 *Heldrich*, исто, стр. 73.

115 Видети параграф 836. BGB и параграф 1319. аустријског Општег грађанског законика.

116 Видети *Palandt*, исто, стр. 872; *Gschlitzer*, исто, стр. 523.

117 *Karl Larenz, Lehrbuch des Schuldrechts, Band II - Besonderer Teil*, Muenchen, 1977, стр. 569.

пажњу која се у саобраћају захтева. Он то, међутим, не може учинити доказујући да је потребне мере пропустио без своје кривице (нпр. био је болестан), односно да је грађевину надгледала нека фирма овлашћена за такве послове.¹¹⁸ Држалац се, исто тако, не може ослободити одговорности ако је знао за мане грађевине, или је за њих морао знати. Правилно одржавање грађевине захтева редовно проверавање грађевинског стања, и то путем стручног лица. У ком временском периоду такав преглед треба да уследи, зависи од околности конкретног случаја, али је сигурно да грађевине које служе окупљању публике треба чешће контролисати.¹¹⁹ Штета проузрокована дејством природних сила не потпада под одговорност за грађевину.¹²⁰

Југословенски правници нису једнодушни у томе шта је разлог одговорности за штету коју је изазвала грађевина: кривица или створени ризик. Извор неспоразума лежи, пре свега, у чињеници да Закон о облигационим односима не садржи одредбе о одговорности за грађевину. Додуше, Нацрт Закона о облигацијама и уговорима имао је и те одредбе, али су оне изостављене из коначног текста ЗОО, пошто је та материја препуштена законодавној надлежности република и покрајина. Нацрт је утврдио објективну одговорност за штету од грађевине: "Ималац зграде и сваке друге грађевине одговоран је за штету коју она проузрокује својим рушењем или падом неког њеног дела, или на који други начин" - чл. 155. За њу се залажу и наши правни писци, као и неки судови.¹²¹

У бившој СФР Југославији једино је Врховни суд Хрватске био мишљења да ову одговорност треба темељити на претпостављеној кривици имаоца грађевине.¹²² У судској пракси се и иначе постављало питање које одредбе применити на случајеве који нису регулисани Законом о облигационим односима. Врховни суд Црне Горе стао је на становиште да до доношења републичког закона треба примењивати правна правила предратних грађанских законика. Супротног мишљења били су Врховни судови Македоније и Хрватске. Врховни суд Хрватске је свој став образложио у једном спору који се тичао одговорности за животиње, следећим речима: "Основано истиче тужитељица у ревизији да у овом спору одлуку треба донијети на темељу одредаба ЗОО, а не

118 Видети Helmut Kozlöl - Rudolf Welser, Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band I: Allgemeiner Teil und Schuldrecht, 8. Auflage, Wien, 1987, стр. 453.

119 Reichert, исто, стр. 233.

120 Peter Schlechtriem, Schuldrecht, Besonderer Teil, Tuebingen, 1987, стр. 305.

121 Видети Јаков Радишић, Облигационо право, општи део, треће издање, Београд, 1989, стр. 260; Љубиша Милошевић, Облигационо право, шесто издање, Београд, 1982, стр. 183; Драган Костић, Појам опасне ствари, Београд, 1975, стр. 113; Врховни суд Југославије, Рев. 1517/59 од 12. 3. 1960, Збирка судских одлука, књига 5, свеска 1, бр. одлуке 27.

122 Видети Рев-441/87 од 9. 9 1987, Преглед судске праксе, бр. 38/1988, стр. 77.

правних правила која су се примењивала до ступања на снагу тог закона. Према одредби чл. 281. ст. 1. т. 4. Устава СФРЈ федерација преко савезних органа уређује уз остало и основе обвезних односа (опћи део обавеза). Ту материју федерација је уредила у ЗОО. По систематизацији коју је усвојио ЗОО и одговорност за штету спада у опћи део обавеза па је и она регулирана у том закону, и то цјеловито, јер је Устав СФРЈ уређење те материје у потпуности ставио у надлежност савезног законодавца. Тиме што је у члану 24. ЗОО дата могућност да се кад се ради о обвезним односима што се уређују републичким односно покрајинским законима тим законима уз одређене претпоставке другачије реше поједина питања из опћег дијела обавеза, није отпала дужност федерације да цјеловито регулира тај део обавеза. Зато околност да ЗОО не садржи неке посебне одредбе о одговорности за штету проузрочену животињом, не значи да рјешење питања те одговорности треба тражити изван наведеног закона па да се чак мора посегнути за правним правилима бивших закона. Напротив, ваља узети да је савезни законодавац желио да се и у вези са споменутом одговорношћу примјене оне одредбе ЗОО које иначе уређују одговорност за штету. То, дакако, не значи да у будућности федерација не може донијети посебне одредбе о одговорности за штету проузрочену животињом, односно републике и покрајине не могу у оквиру свог овлашћења из чл. 24. ЗОО поједина питања из тог подручја другачије уредити". Након доношења Устава Савезне републике Југославије таква дилема више не постоји. Наиме чланом 77, тачка 5. Устава СР Југославије изричито је утврђено да је Савезна држава надлежна за уређење свих облигационих односа.

2. Остаје, дакле, питање да ли грађевине, па тиме и спортски терени, спадају у опасне ствари. Према дефиницији коју наши правници најчешће користе, опасне су све покретне и непокретне ствари које својим положајем, својствима, постојањем, начином и местом употребе или на неки други начин представљају повећану опасност за околину.¹²³ Битно је, дакле, да оне стварају ризик штете који се не може увек избећи ни при највећој могућој пажњи, односно да и при таквој пажњи човек није у стању да их потпуно контролише. Ми сматрамо да су грађевине опасне ствари самим својим постојањем. Ово поготову када је реч о спортским теренима као грађевинама. Међутим, објективном одговорношћу су обухваћене само оне штете које потичу од спортског терена (грађевине), односно које су последица неке његове мане. Недостатак може проистећи било из рђаве изградње било од лошег одржавања спортског терена.

123 Видети Михаило Константиновић, Скица за законик о облигацијама и уговорима, Београд, 1969, члан 136.

3. За штету узроковану спортским тереном као опасном ствари одговоран је првенствено његов ималац (члан 174, ст. 1. 300). Појам имаоца јесте збирни и формалан појам, који претпоставља правну власт над тереном. Правна власт имаоца састоји се из својине или права располагања, што зависи од тога да ли је реч о објекту у приватном или друштвеном власништву. Уколико ималац повери терен неком ко није у његовој служби, онда ће то лице одговарати уместо имаоца (члан 176, ст. 1. 300).

4. Према нашем праву, за штету изазвану опасном ствари одговорност се не темељи на кривици, већ на створеном ризику. Да би оштећени остварио право на надокнаду, довољно је да докаже да је претрпео штету и да је она у узрочној вези са ствари. Штавише, уколико је ствар учествовала у штетном догађају, претпоставља се да штета потиче од ње (члан 173. 300). Реч је, међутим, о релативној претпоставци, која се може оборити противдоказом да штета не представља реализацију управо оног ризика због које се ствар сматра опасном. То за имаоца спортског терена значи да се може ослободити одговорности само ако обори законску претпоставку узрочности, по којој се сматра да штета настала у вези са опасном ствари (спортским тереном) потиче од ње. Он мора доказати да је ствари узрок штете или виша сила, или радња оштећеног, или радња трећег лица, а да је спортски терен имао при том само пасивну улогу. Међутим, свака радња оштећеног или трећег лица не доводи до потпуног ослобађања одговорности имаоца спортског терена. Радња оштећеног, односно трећег лица мора бити искључив узрок штете. Битно је да ималац спортског терена није могао понашање оштећеног, односно трећег лица предвидети и да његове последице није могао избећи или отклонити (чл. 177, ст. 2. 300). Ако је радња трећег лица само делимично узрок штете, то нема за последицу умањење одговорности имаоца спортског терена, већ ће ималац и трећи одговарати солидарно за укупан износ штете. Тек кад један надокнади штету, стиче право регреса од другог, сразмерно његовом доприносу штети.¹²⁴

5. Ималац се не може ослободити одговорности доказујући да је спортски терен изазвао штету искључиво услед недостатака неког дела који је у њега уграђен. На пример сруши се трибина услед конструкцијских или производних недостатака челичних делова од којих је она састављена. Међутим, ако су испуњени услови из чл. 179, ст. 1. Закона о облигационим односима,¹²⁵ за штету коју проузрокују уграђени

124 Нацрт Закона о облигацијама и уговорима је садржавао нешто другачије решење. Ималац, односно својински држалац, првенствено је одговарао за штету коју проузрокује грађевина, али је имао право да тражи накнаду од лица која су крива што се штета догодила (чл. 155, ст. 2. и 3).

125 "Ко стави у промет неку ствар коју је произвео, а која због неког недостатка за који

делови у спортски објекат, услед недостатака у конструкцији или производњи, одговараће, на крају, њихов произвођач, и то независно од своје кривице. То значи да се ималац спортског терена може од њега регресирати за штету коју је надокнадио оштећеном лицу по основу одговорности за грађевину. Додуше, Закон о облигационим односима не објашњава на које ствари мисли када утврђује одговорност за штету коју узрокује ствар с недостатком. Стога се, разумљиво, намеће питање нису ли чланом 179. ЗОО обухваћене у целини и грађевине као телесне непокретне ствари. Погледа ли се право извесних европских земаља видеће се да се одговорност за манљиве производе везује искључиво за покретне ствари. Битно је, међутим, да у обзир долазе све покретне ствари, па и оне које су уграђене у непокретне.¹²⁶ Дакле, произвођач, на пример, спортске хале не одговара по овом основу, али зато одговарају произвођачи цигала, челичних делова, и сл.¹²⁷ Насупрот наведеним европским законима, израелски Закон о одговорности за манљиве производе, од 1980, обухвата и непокретне ствари (параграф 1, ст. 3). Ми сматрамо да наше право треба да следи у овој области правну праксу западноевропских земаља.

6. Иمالац може поверити спортски терен и неком трећем лицу да се њиме послужи за обављање или организовање спортске активности. Основ уступања терена на коришћење је, по правилу, уговор о закупу или уговор о послузи. Лица којима је ималац дао спортски терен на употребу називају се овлашћени држаоци. Преузимањем терена они имају обавезу да га надгледају, па зато одговарају и за штету коју он изазове док је под њиховом контролом (члан 176, ст. 1. ЗОО). Да би одговорност прешла са *имаоца на овлашћеног држаоца*, потребан је извештај *трајан однос држаоца* према уступљеном терену. У краткотрајним ситуацијама поверавања терена, ималац остаје одговоран солидарно са овлашћеним држаоцем. Први је одговоран независно од кривице, а други само уколико је крив за штету. Иمالац ће одговарати солидарно са овлашћеним држаоцем и у случају кад је штета произашла из неке скривене мане или скривеног својства терена, на који није скренуо пажњу држаоцу. У

он није знао представља опасност штете за лица или ствари, одговара за штету која би настала због тог недостатка" (чл. 179, ст. 1. ЗОО); О одговорности произвођача ствари са недостатком видети Јаков Радичић, "Одговорност за штету коју узрокује ствар с недостатком", Правни живот, бр. 1/1989, стр. 17-27.

126 Видети пар. 2. немачког Закона о одговорности за манљиве производе, од 15. 12. 1989; пар. 4. аустријског Савезног закона о одговорности за манљиве производе, од 21. 1. 1988; пар. 3 португалског Декретног закона бр. 383/89, од 6. 11. 1989; чл. 2. италијанске Уредбе о одговорности за производе бр. 224, од 24. 5. 1988; чл. 2. грчке Уредбе о одговорности за производе бр. Б 7535/1077 од 31. 3. 1988; чл. 1. енглеског Закона о заштити потрошача од 1987, ступио на снагу 1. 3. 1988.

127 Видети Klaus Tiedtke, „Die Produkthaftung fuer Schaedten an der hergestellten Sache“, Produkthaftpflicht international, бр. 2/1990, стр. 70.

питању су скривени недостаци и својства за која је ималац терена знао или морао знати. Овлашћени држалац који исплати накнаду оштећеном лицу, има право регреса од имаоца (чл. 176, ст. 2. и 3. ЗОО).

7. Одговорност организатор спортске приредбе за штету коју проузрокује у току приредбе спортски терен као грађевина (његови недостаци) у потпуности се уклапа у претходно наведена правила. То значи да она зависи од тога да ли је у конкретном случају организатор у моменту проузроковања штете имао својство имаоца или овлашћеног држаоца спортског терена. Могу се, додуше, замислити и случајевима да организатор организује спортску приредбу на извесном спортском терену и мимо знања и воље његовог имаоца, тј. на правно недопуштен начин (*противправни држалац*). Пошто организатор као противправни држалац бесправно присваја положај који је сличан имаоцу, он и одговара за штету која настане за време коришћења терена, и то уместо имаоца. Мотиви организатора не играју при том никакву улогу. Ималац терена ће одговорати солидарно са организатором само ако му је својом кривицом омогућио да се неовлашћено домогне спортског терена. Кривица му се може приговорити уколико није предузео потребне мере да се неовлашћена употреба терена спречи.

3. Одговорност за опасне ствари и опасну делатност

Свако бављење спортом скопчано је са извесним ризицима. Њихов степен варира у зависности од врсте спорта и начина на који се он одвија. Међутим, поједини спортови су изузетно ризични. Та изузетност може бити условљена тиме што сама правила спорта допуштају да се употребом снаге и ударањем нанесу повреде противнику, односно оствари премоћ над њим (борилачки спортови), или чињеницом што се спортска активност обавља употребом ствари које се иначе сматрју опасним. Стога се поставља питање да ли у тим случајевима треба да важе правила о одговорности за опасне ствари и опасне делатности.

а. Одговорност за опасну делатност

Извесни спортови представљају несумњиво делатност од које прети неубичајена опасност штете, чија се реализација не може увек избећи ни уз највећу пажњу организатора и учесника спортске приредбе. Но, то још не значи да они нужно изискују одговорност организатора независно од кривице. Шта више, велика већина правника сматра да је таква одговорност искључена. У прилог томе наводе се, углавном, три разлога. Прво, радње које предузимају организатори и учесници спортске приредбе дозвољене су правилима дотичног спорта. Друго, правила о објективној одговорности не могу штитити лица која се свесно излажу повећаним ризицима, јер та лица реализовање таквих ризика прећутно

прихватају.¹²⁸ Треће, учесници и гледаоци приредбе активно суделују у стварању ризика, па се стога на њега не могу позивати.¹²⁹ Објективну одговорност условљава неотклоњив или случајан ризик који потиче из једног јединог извора, док се спортски ризици стварају и реализују понашањем сваког учесника.¹³⁰ Супротно овом гледишту, извесни правни писци сматрају да за екстремно ризичне спортске активности треба установити објективну одговорност.¹³¹

Ми сматрамо да је делатност организатора спортске приредбе "опасна" само у смислу члана 181. Закона о облигационим односима, односно да он одговара према правилима објективне одговорности само за неконтролисано деловање окупљене масе људи (учесника и гледалаца). Када су у питању штете које учесници неке опасне спортске активности проузрокују један другоме (на пример, потрес мозга боксера услед нокаута), не може се рећи да је ризик њиховог наступања последица делатности организатора спортске приредбе.¹³² Те штете не потичу од делатности организатора, па отпада и законска претпоставка узрочности, по којој се сматра да штете настале у вези са опасном делатношћу потичу од ње. Друкчије је, међутим, када је у конкретном случају у питању делатност коју организатор врши "у поводу" спортске приредбе, на пример извођење ватромета након завршетка фудбалске утакмице у присуству гледалаца.¹³³

б. Одговорност за опасне ствари

1. Према нашем праву, за штету изазвану опасном ствари одговорност се не темељи на кривици, већ на створеном ризику. Да би оштећени остварио право на надокнаду, довољно је да докаже да је пре-

128 Видети пресуду Врховног суда Војводине, Рев. 940/87 од 11. 11. 1987, Информатор, бр. 3546/1988, стр. 7; *sodba Vrhovnega sodišča SR Slovenije*, Пж 269/76 од 7. 4. 1976, Збирка судских одлука, нова серија, књ. 2, св. 3, стр. 257; о правном значају понашања оштећеног видети шесту главу.

129 Видети Hein Koetz, „Haftung fuer besondere Gefahr“, Archiv fuer die civilistische Praxis, бр. 1/1970, стр. 26; Костић, исто, стр. 41.

130 Fritzweiller, исто, стр. 70.

131 Boerner, исто, стр. 433; Према ранијем становишту судова у СФРЈ, клизање и кошарка нису опасне делатности (Видети одлуку Врховног суда Хрватске, Рев-1923/86 од 28. 1. 1987, Судска пракса, бр. 12/1988, стр. 42; и начелан став седнице Грађанског одељења Врховног суда Србије од 23. и 25. 4. 1984, Збирка судских одлука из области грађанског права/1973-1986/, Београд, 1986, стр. 80.

132 То не значи да се, посматрано са становишта одговорности спортиста и спортских организација, одређена спортска активност не може сматрати опасном делатношћу. Међутим, велика већина правника сматра да је објективна одговорност искључена и када је реч о међусобној одговорности спортиста, односно спортских организација (Видети Стојан Цигић, Облигације, Љубљана, 1976, стр. 473). О чињеницама које доводе до искључења одговорности у спорту видети четврту главу књиге.

133 Одлука Врховног суда СР Хрватске, Рев 1417/85 од 15. 10. 1985, Збирка судских одлука, књига десета, свеска 3-4, број одлуке 229, стр. 148.

трпео штету и да је она у узрочној вези са ствари. Штавише, уколико је ствар учествовала у штетном догађају, претпоставља се да штета потиче од ње (члан 173. ЗОО). Реч је, међутим, о релативној претпоставци, која се може оборити противдоказом да штета не представља реализацију управо оног ризика због које се ствар сматра опасном.¹³⁴

2. За штету узроковану опасном ствари одговоран је првенствено њен ималац (члан 174, ст. 1. ЗОО). Правна власт имаоца састоји се из својине или права располагања, што зависи од тога да ли је реч о ствари у приватном или друштвеном власништву.¹³⁵ Уколико ималац повери опасну ствар неком ко није у његовој служби, онда ће то лице одговарати уместо имаоца (члан 176, ст. 1. ЗОО). Дакле, организатор спортске приредбе ће одговарати за опасан спортски реквизит само ако је његов ималац или овлашћени држалац.

3. Разматрање одговорности за недостатке спортских терена показало је да примена објективне одговорности за опасне ствари на област спорта изазива знатне проблеме. Једино је извесно да, с обзиром на ширину генералне норме о одговорности за опасне ствари коју садржи Закон о облигационим односима, наши правници имају веће могућности "креативне" примене објективне одговорности на област спорта него што је то случај у неким другим правима. Међутим, колико је нама познато, судови ту могућност, по правилу, не користе, већ одговорност заснивају скоро искључиво на кривици починиоца штете.¹³⁶ Једини изузетак представља пресуда Врховног суда Србије од 3. 7. 1973, којом је утврђена обавеза организатора падобранске спортске приредбе да надокнади штету учеснику приредбе по основу одговорности за опасне ствари.¹³⁷

4. На питање које спортске реквизите треба сматрати опасним стварима не може се дати прецизан одговор. Гледано из угла објективне могућности или вероватноће изазивања штете, скоро сви спортски реквизити изгледају опасни, и они већином то заиста и јесу. Међутим, једино реквизити од којих прети **прекомерна** опасност штете спадају у опасне ствари. Према дефиницији коју је дао Михаило Константиновић, и коју наши правници најчешће користе, опасне су све покретне и непокретне ствари које својим положајем, својствима или самим постојањем представљају повећану опасност за околину.¹³⁸ Битно је,

134 Радишић, исто, стр. 247.

135 Исто, стр. 249.

136 Видети пресуду Врховног суда Војводине, Рев. 940/87, од 11. 9. 1987, **Право (теорија и пракса)**, бр. 1/1988, стр. 118.

137 Пресуда Гж 4309/72 од 3. 7. 1973, у: "Одговорност за штету због повреда задобијених приликом бављења спортом, рекреацијом и сличним активностима", **Судска пракса**, бр. 2/1981, стр. 81). Међутим, такво становиште оспорио је Врховни суд Војводине, позивајући се на правни институт пристајка оштећеног на ризике (Пресуда од 11. 11. 1987, исто).

дакле, да оне стварају ризик штете који се не може увек избећи ни при највећој могућој пажњи, односно да и при таквој пажњи човек није у стању да их потпуно контролише. Да ли је неки спортски реквизит опасан или безопасан са становишта претходно наведених критеријума, то треба да утврди суд у сваком конкретном случају. Што се тиче лопте и сличних предмета опште је становиште да се не могу сматрати опасним у смислу правила о одговорности, јер немају сопствени динамизам, него се крећу по путањи коју им одреде спортисти.¹³⁹ Насупрот томе, мишљење је подељено када су у питању скије, а нарочито су проблематични спортови при којима се употребљавају ствари које се и иначе сматрају опасним (на пример, аутомобили, животиње и оружје).

1) Одговорност у коњичком спорту

1. Одговорност организатора коњичких трка за штету коју проузрокује коњ у многоме зависи од тога о којем је правном систему реч. Немачко право не садржи генералну клаузулу о објективној одговорности за штету узроковану опасним стварима. Уместо тога, важи принцип *pignus clausus*. Одговорност за животињу је регулисана параграфом 833. BGB. Грађански законик прави разлику између "лукузних" и "домаћих" животиња. Прве се користе за забаву и задовољство, а друге служе занимању, привредној делатности стицања или издржавању држаоца животиње.¹⁴⁰ За прве важи режим објективне одговорности, а за друге одговорност по основу кривице која се релативно претпоставља. Општеприхваћено је мишљење да су коњи који се користе у спортске сврхе "лукузне животиње".¹⁴¹ Изузетно, код професионалног спорта, коњ може бити коришћен и искључиво у привредне сврхе. У тим случајевима, његов држалац одговара на основу своје кривице.¹⁴² Како законодавац није ближе регулисао први случај одговорности, пред немачке правнике се поставило питање кога треба сматрати држаоцем животиње, коме он одговара и за које ризике.

Суштина проблематике одговорности за спортске коње је у томе коме треба натоварити социјалну одговорност за подручје ризика од животиње.¹⁴³ Према једнима, то је лице које има власт над животињом у смислу одлучивања о њеном старању, употреби, а у крајњој линији и о животу.¹⁴⁴ Други опет сматрају да меродаван критеријум мора бити

138 Видети чл. 136. његове Скице за законик о облигацијама и уговорима, Београд, 1969.

139 Видети Костић, исто, стр. 42.

140 Видети параграф 833. BGB; Fritzweiler, исто, стр. 72.

141 Видети Boerner, исто, стр. 444.

142 Fritzweiler, исто, стр. 71. и 72.

143 Juergen Bornhoevd, „Zur Tierhaftung“, VersR, бр. 5/1979, стр. 398.

трајнија употреба животиње у сопственом интересу.¹⁴⁵ Савезни суд све те критеријуме обухвата питањем - ко сноси ризик економског губитка животиње.¹⁴⁶ Према наведеним критеријумима, власник животиње је уобичајено и њен држалац. То може бити како физичко тако и правно лице, с тим да и више лица могу, истовремено, бити држаоци. Ако животиња припада удружењу које нема правну способност, сви његови чланови се сматрају држаоцима.¹⁴⁷ Организатор коњичке спортске приредбе може одговарати као држалац животиње уколико испуњава напред наведене услове.¹⁴⁸ Међутим, није држалац спортски клуб који организује коњске трке и коње који учествују у тркама смести на неколико дана у своје стаје.¹⁴⁹ У тим случајевима, власници коња остају њихови држаоци. Они, по правилу, сnose и трошкове везане за такмичење, у нади да ће њихов коњ победити и тако освојити предвиђену награду. Међутим, ако члан неког клуба стави свога коња на располагање своме клубу, тада је држалац клуб, уколико је преузео на себе претежне трошкове држања, неговања и осигурања коња.¹⁵⁰ С друге стране, ако коњички клуб стави на располагање својим члановима коње да их користе за спортска такмичења, он тиме не губи својство држаоца.¹⁵¹

Објективна одговорност држаоца коња претпоставља постојање адекватне каузалне везе између понашања животиње и штете. Ако се удес темељи искључиво на неспособности јахача, одговорност се може изводити једино из његове кривице.¹⁵² С друге стране, ако је више коња испољило понашање које је угрожавало човекова правна добра, а не може се установити која је животиња штету заиста проузроковала, држаоци свих коња солидарно одговарају независно од кривице.¹⁵³

Општеважећи је став да је претпоставка узрочности испуњена ако штета има свој узрок у специфичним ризицима животиње. Ближе одређење тих ризика, међутим, изазива полемику међу немачким правницима. Дуго времена било је владајуће мишљење по коме се о реализовању ризика типичних за животињу може говорити у случају кад

144 Видети Mertens, исто, стр. 1449; Arndt Teichmann, u: *Bürgerliches Gesetzbuch, herausgegeben von Othmar Jauernig*, 44. Auflage, Muenchen, 1987, стр. 954.

145 Видети Reichert, исто, стр. 238; Erwin Deutsch, „Die Haftung des Tierhalters“, *Juristische Schulung*, бр. 9/1987, стр. 678.

146 Пресуда од 14. 7. 1977, NJW, бр. 47/1977, стр. 2158.

147 Weisemann, исто, стр. 61.

148 Reichert, исто.

149 Hein Koetz, *Deliktsrecht*, Frankfurt am Main, 1976, стр. 158.

150 Пресуда OLG Celle, од 12. 6. 1978, VersR, 1979, стр. 161.

151 Видети Burkhard Oexmann, *Die zivilrechtliche Haftung des Pferdehalters*, Duesseldorf, 1988, стр. 53.

152 Eike Reschke, *Handbuch des Sportrechts*, Neuwied, 1984, стр. 26.

153 Christian Joerges, u: *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 3 (Besonderes Schuldrecht)*, gesamtherausgeber Rudolf Wassermann, Lutterhand, 1979, стр. 989.

се штета темељи на самосталном и самовољном (*willkuerliches*) понашању животиње, које одговара њеној природи.¹⁵⁴ Такво становиште је послужило да се одбије објективна одговорност у ситуацијама у којима је животиња служила само као механичко оруђе, када је поступала под физичком принудом, када је била под људским вођством, када је служила као преносник болести, и када се радило о животињској излучевини.¹⁵⁵ Савезни суд је покушао да прецизира појам самовољног понашања животиње, констатујући да је реч о непредвидљивом понашању.¹⁵⁶ Међутим, такво становиште је у последње време изложено знатној критици. Приговара му се да је његово разликовање између "самовољног - непредвидљивог" понашања животиње и "природног" понашања животиње супротно данашњим сазнањима о томе да животиња увек реагује или према урођеним или према стеченим инстинктима. Нарочито се оспорава став да се код несрећа које проузрокује коњ који се креће под људским вођством не остварује типичан ризик од животиње.¹⁵⁷ Његови критичари сматрају да одговорност држаоца треба темељити на ризицима који су типични за дотични род животиње. Такав ризик постоји, пре свега, код активног угрожавања, односно код испољавања природне снаге кретања животиње. То је, на пример, случај кад коњ за време трке, противно вољи јахача, брзо угаломира у кривину, падне и при томе повреди јахача.¹⁵⁸ Одговорност држаоца може, међутим, изазвати и пасивно угрожавање. О њему се може говорити у случају кад је опасност од животиње толико велика да је сама по себи у стању да код других животиња или људи изазове реакције које узрокују штету.¹⁵⁹

Држалац коња одговара, у начелу, сваком трећем лицу које претрпи штету. Поставља се, међутим, питање да ли он одговара и јахачу. Већина немачких правника сматра да објективна одговорност држаоца животиње налази примену и у корист јахача који претрпи удес.¹⁶⁰ Додуше, и супротно становиште има, такође, својих присталица. Њихов је основни аргумент да је одговорност према јахачу искључена услед престанка оштећеног, односно поступања на сопствени ризик.¹⁶¹

154 Видети Michael Siegfried, *Tier und Tiergefahr als tatbestandliche Voraussetzungen der Gefaerdungshaftung des Tierhalters*, Diss., Mainz, 1986, стр. 67.

155 Видети Joerges, исто, стр. 990.

156 Видети пресуду од 31. 1. 1978, VersR, бр. 22/1978, стр. 515.

157 Видети Mertens, исто, стр. 1448; Erwin Deutsch, „Das Recht der Gefaerdungshaftung“, Jura, бр. 11/1983, стр. 624.

158 Видети пресуду OLG Muenchen, од 26. 6. 1980, VersR, бр. 38/1981, стр. 937-938.

159 Deutsch, „Die Haftung des Tierhalters“, исто, стр. 676.

160 Видети пресуду BGH, од 14. 7. 1977, исто; пресуду OLG Muenchen, исто; Mertens, исто, стр. 1451.

161 Видети Boerner, исто, стр. 447; Deutsch, „Der Reiter auf dem Pferd und der Fussgaenger unter dem Pferd“, исто, стр. 2002; пресуду LG Wuppertal од 2. 8. 1973, VersR, бр. 19/1975, стр. 435; пресуду LG Stuttgart од 20. 6. 1974, VersR, бр. 6/1975, стр.

2. Насупрот немачком праву, француско право садржи генералну норму о објективној одговорности за штету од ствари (*responsabilite du fait des choses*). Одговорност према чл. 1384. *Code civil* погађа оног ко ствар има под својим надзором, то јест ко је тзв. „gardien„ (чувар, држалац). Према становишту француских правника, то је лице које има правно или фактички засновану власт над ствари, и које је употребљава у сопственом интересу.¹⁶² Ова овлашћења има, по правилу, власник ствари, и због тога се његово својство „чуvara“ претпоставља. Он надзор над ствари може препустити неком трећем лицу, али да би на њега прешло и својство држаоца потребно је да, поред употребе ствари стекне и овлашћење контроле над њом.¹⁶³ Више лица не могу, у начелу, истовремено бити држаоци ствари, осим ако је употребљавају и имају контролу над њом на основу истог правног основа. Ствар у смислу чл. 1384. *Code civil* може бити сваки предмет. Свеједно је да ли је реч о покретној или непокретној ствари, да ли је она по својој природи опасна или не, да ли се налази у покрету или мировању, и да ли је у тренутку проузроковања штете њоме управљао неки човек или не.¹⁶⁴ Држалац одговара само ако је оштећење настало услед „радње“ (*fait*) ствари. Како је појам *fait* у многоме споран, данас се више и не говори о одговорности за „радњу“, него о одговорности због утицаја ствари (*intervention d'une chose*). Врста тог утицаја, у основи, није битна. Он се можа састојати у телесном контакту ствари са оштећеним, али и не мора. Контакт, у сваком случају, мора доказати оштећени. Ако му то пође за руком, онда се претпоставља да је ствар имала активну улогу у проузроковању штете. Међутим, ако између оштећеног и ствари није постојао никакав телесни контакт, тада оштећени мора доказати из којих је посебних разлога ствар била узрочником штете. Обрнуто, уколико је дошло до телесног контакта, онда држалац ствари сноси терет доказивања да ствар, упркос контакту, није имала активну улогу у проузроковању штете.¹⁶⁵

Кад је у питању одговорности за животињу, француски *Code civil* је у чл. 1385. прописао објективну одговорност држаоца животиње за штету коју она проузрокује другоме. Претпоставка је да је власник животиње уједно и њен чувар (*gardien*). То, међутим, може бити и друго лице које животињу користи у сопственом интересу. Одговорност држаоца не зависи од тога да ли се животиња у тренутку проузроковања штете

146.

162 Видети Ferid - Sonnenberger, исто, стр. 501.

163 Видети Andreas Heldrich, *Die Allgemeinen Rechtsgrundsätze der ausservertraglichen Schadenshaftung im Bereich der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft*, Frankfurt am Main, 1961, стр. 68.

164 Исто, стр. 66.

165 Ferid - Sonnenberger, исто, стр. 500-502.

налазила под његовим надзором или је побегла, односно да ли је била вођена од стране човека. Једини услов одговорности састоји се у томе да је оштећење настало услед "активног понашања" (*fait actif*) животиње.¹⁶⁶ Држалац животиње може се ослободити одговорности ако докаже постојање спољњег, неотклоњивог и непредвидљивог узрока.¹⁶⁷ Примена чл. 1385. *Code civil* на коњички спорт изазвала је доста спорова међу француским правницима. Неки судови уопште не прихватају објективну одговорност, јер сматрају да је учесник у такмичењу пристао на ризике.¹⁶⁸ За правнике који не деле такво мишљење, поставио се проблем одређивања појма чувара животиње. Власник, по правилу, не учествује у такмичењу, а нису ретки ни случајеви са животињем за време приредбе и нема никаквог контакта. Додир са њом могу имати тренер и јахач. Тренеров контакт се, међутим, ограничава на период пре саме трке. За време трке, она је у потпуности ван његове власти. Јахач је тај који има власт над животињом, само што је његова власт ограничена циљем коме се тежи. Он се, по правилу, налази у уговорном односу са власником коња, и има обавезу да животињу "води" у складу са спортским правилима, тежећи победи. Успех који се постигне припада власнику, а не њему.¹⁶⁹ Извесни правници сматрају да се проблем може разрешити тако што ће за штете које проузрокује животиња пре старта трке одговарати њен власник, а након тога - организатор спортског такмичења.¹⁷⁰

3. Југословенски правници нису једнодушни у томе да ли животиње представљају опасне ствари. Извор неспоразума лежи, пре свега, у чињеници да Закон о облигационим односима не садржи одредбе о одговорности за животињу. Додуше, Нацрт Закона о облигацијама и уговорима има је и те одредбе, али су оне изостављене из коначног текста ЗОО, пошто је та материја била препуштена законодавној надлежности република и покрајина. Нацрт је утврђивао објективну одговорност за штету од животиње (чл. 152-154). Како је нови Устав Савезне Републике Југославије ставио регулисање целокупних облигационих односа у надлежност савезне државе, то се и одговорност за животиње мора просуђивати према одредбама Закона о облигационим односима.¹⁷¹ Ос-

166 Видети Ferid - Sonnenberger, исто, стр. 501; Heldrich, исто, стр. 71.

167 Пресуда Cour de Cassation од 25. 1. 1978, VersR, Beilage Ausland, бр. 25/1979, стр. 103.

168 Видети пресуду Cour D Appel de Paris, 7. 6. 1963, *Racueil Dalloz Sirey, jurisprudence*, бр. 3/1964, стр. 43; пресуду Cour de Cassation, 16. 3. 1970, *Racueil Dalloz Sirey, jurisprudence*, бр. 23/1970, стр. 421.

169 Видети Azard Pierre напомене уз пресуду Cour D Appel de Paris, 7. 6. 1963, *Racueil Dalloz Sirey, jurisprudence*, бр. 3/1964, стр. 44-46.

170 Видети пресуду Cour D Appel de Ruan, 15. 1. 1971, *Racueil Dalloz Sirey, jurisprudence*, бр. 17/1971, стр. 299-300.

171 Становишта која су постојала у судској пракси о овом питању пре доношења Устава СР Југославије изложена су приликом разматрања одговорности за недостатке спортских терена.

таје, дакле, питање да ли коњи спадају у опасне ствари. Извесни правници стоје на становишту да домаће животиње, у начелу, нису опасне ствари, већ да то могу постати уколико испоље неуобичајено понашање, односно ако имају злу ћуд или навике.¹⁷² Већина, међутим, сматра да је животиња по својој природи опасна ствар.¹⁷³

Ми смо мишљења да животиње јесу опасне ствари. Поготову кад је реч о коњима који се користе за спортска такмичења. Супротно гледиште се темељи, у основи, на убеђењу да су домаће животиње мирне природе, и да, с обзиром на њихово уобичајено понашање, не доводе по повећане опасности штете.¹⁷⁴ Такво схватање је неуверљиво из неколико разлога. Прво, и "мирне" животиње могу располагати великом телесном снагом, која повезана с њиховом "инстинктивном природом", представља и те какав извор ризика. Друго, домаћа животиња и кад је дресирана није ослобођена урођених инстинката, који се најчешће реализују на начин који је за човека непредвидљив. Треће, околност да уобичајено понашање домаће животиње не прати настанак штете, није од значаја за њено вредновање као опасне ствари. Битно је да ли она твори ризик штете који се на да увек избећи, ни при највећој могућој пажњи. Како се животиња никад не управља искључиво према наредбама човековим, већ у доброј мери и према својим инстинктима, човек никад није у потпуности сигуран како ће она реаговати, па макар употребио сву могућу пажњу. Разуме се, осим ако је није везао или опио. Уосталом, уобичајено коришћење и других опасних ствари не води, по правилу, настанку штете, или та околност не доводи у питање њихов "опасни" карактер. Искуство, на пример, показује да уобичајена употреба аутомобила не води проузроковању штете, и да се удеси, у већини случајева, темеље на тзв. субјективном фактору. То, међутим, не може да искључи третирање аутомобила као опасне ствари, јер увек стоји чињеница да човек није у стању да га увек у потпуности контролише и да предупреди сваку опасност штете коју оно изазива. Четврто, коњ у трку може се упоредити са моторним возилом, у смислу да и он ствара знатну кинетичку енергију и да се не може зауставити у месту.

172 Видети Веселко Шепаровић, "Одговорност за штету од опасне ствари или опасне делатности", *Наша законитост*, бр. 9-10/1987, стр. 1002; Драган Папијало, "Нека разматрања имовинске одговорности за штету коју проузрочу животиња", *Наша законитост*, бр. 7-8/1987, стр. 966-967; пресуду Врховног суда Хрватске од 3. 11. 1983, исто.

173 Видети Радишић, исто, стр. 258; Костић, исто, стр. 49; Мартин Ведриш - Петар Кларич, *Основе имовинског права*, Загреб, 1983, стр. 419; Ђорђевић - Стапковић, исто, стр. 405; Милошевић, исто, стр. 184; Михаило Константиновић, *Облигационо право према белешкама са предавања*, средно В. Капор, Београд, 1959, стр. 116.

174 Видети пресуду Врховног суда Хрватске од 3. 11. 1983, исто.

4. Када је реч о коњичком спорту, ималац коња који учествује у спортском такмичењу одговара само ако је понашање коња било узрок штете коју је претрпело оштећено лице. Наравно, уколико је коњ учествовао у штетном догађају, претпоставља се да штета потиче од ње. Исто тако, ако је у штети заједно са животињом учествовала и нека неопасна ствар (нпр. колица код касачких трка), треба сматрати да је штету проузроковала животиња. Ту претпоставку ималац животиње може оборити. Сматрамо да на одговорност имаоца животиње не треба да утиче околност што је у тренутку проузроковања штете коњем управљао човек (нпр. докеј у коњском седлу). Ималац животиње одговара не само за директне последице њеног понашања него и за посредне последице за које је извесно да су у узрочној вези с таквим понашањем.¹⁷⁵

5. Код коњичких такмичења која се организују у нашој земљи, одговорно лице је скоро искључиво ималац (власник) коња. У том својству се појављују поједина физичка лица, коњички клубови или пољопривредна газдинства. Закон о облигационим односима не даје могућност да се прихвати становиште заступљено међу француским правницима, по коме за штете које коњ причини за време саме трке треба да одговара организатор такмичења, а не њен власник.¹⁷⁶ Организатор, по нашем праву, може одговорати само за штету од коња чији је он непосредни ималац или овлашћени држалац. Што се, пак, тиче докеја, њих треба третирати као "лица у служби" имаоца животиње. Они су његова "продужена рука" имаоца, па он и одговара за штету коју коњ проузрокује док је под контролом јахача.

2) Одговорност у ауто-мото спорту

1. И ова одговорност битно зависи од тога који правни систем се у конкретном случају примењује. Према становишту немачких правника, ако на ауто-мото спортској трци неко буде повређен возилом које је учествовало у такмичењу, тада његов држалац одговара због створеног ризика, осим ако докаже да је несрећа проузрокована услед догађаја, који се није могао отклонити ни највећом могућом пажњом.¹⁷⁷ Држаоцем возила сматра се, у начелу, онај ко употребљава возило за сопствени рачун и поседује потребну власт располагања њиме. То је, по правилу, власник. Али то може бити и онај ко возило употребљава у дужем временском периоду на основу дугорочног уговора о закупу или лизингу.¹⁷⁸ Код

175 Пресуда Врховног суда Хрватске, Гж-4091/73 од 31. 10. 1974, Преглед судске праксе, бр. 6/1974, стр. 20.

176 За такво решење се залаже Костић (исто, стр. 51).

177 Видети параграф 7. StVG (Закон о саобраћају на путевима)

аматерског спорта, возач је већином и држалац возила. Међутим, код професионалног спорта, држалац ће, по правилу, бити произвођач возила, који преко свог "тима" учествује на такмичењу, односно организује га. Возач се ту појављује или као лице "под уговором", или као лице у радном односу. Њему произвођач не ставља на располагање само возило него и читаву тзв. "тркачку ергелу", у шта спада радионица са најразличитијим уређајима и посебним персоналом који се брине о возилу и помаже возачу.¹⁷⁹

Према француском праву, одговорност за штету коју проузрокује возило погађа оног ко га има под својим надзором (чувар, држац) (чл. 1384. Code civil). То је, као што смо већ рекли, оно лице које има правно или фактички засновану власт над возилом, и које је употребљава у сопственом интересу. Више лице не могу, у начелу, истовремено бити држаоци возила, осим ако га употребљавају и имају контролу над њим на основу истог правног основа. Тако, на пример, сувозачи код ауто рели трка имају својство "судржаоца".¹⁸⁰

2. Пред немачке правнике поставило се питање да ли опште правило о одговорности држаоца возила (7. Закона о саобраћају на путевима) важи и у случају трке на затвореној стази. Неки сматрају да се код таквог такмичења не може применити објективна одговорност, јер трке на затвореним путевима не потпадају под "саобраћај", пошто се сва возила крећу у једном правцу.¹⁸¹ Већина правника оспорава, међутим, такво становиште. Они сматрају да је одлучујуће то што и код ових такмичења постоје ризици који произилазе из погона возила.¹⁸² Држалац возила ослобађа се одговорности ако докаже да несрећу није могао отклонити ни највећом могућом пажњом. То ће му, међутим, изузетно ретко поћи за руком. Наиме, немачки правници под појмом "највеће могуће пажње" подразумевају прикладно и душевно присебно понашање које превазилази уобичајену меру.¹⁸³ Спортски возач такво понашање једва да може имати. Он, по правилу, вози на граници ризика, уздајући се у своју вештину и спретност. За посебну пажњу којом би смањιο ризике, због изузетно брзе вожње, он једноставно нема времена.¹⁸⁴ Заштиту на темељу објективне одговорности уживају само лица која нису управљала возилом које је изазвало удес. У случају судара два возила, оба држаоца могу се, један против другог, позвати на овај параграф.¹⁸⁵ Међутим, држалац

178 Koetz, исто, стр. 169.

179 Fritzweiler, исто, стр. 73.

180 Ferid - Sonnenberger, исто, стр. 502.

181 Видети Fritzweiler, исто, стр. 74.

182 Видети Boerner, исто, стр. 441; Reichert, исто, стр. 236.

183 Видети Fritzweiler, исто, стр. 74.

184 Исто.

возила не одговара па основу објективне одговорности оном лицу које не стоји на месту предвиђеном за гледаоце, него на посебно ризичном месту.¹⁸⁶

3. Наши правници су једнодушни у томе да моторна возила у покрету представљају опасну ствар. Спортска возила нису у том погледу никакав изузетак. Одговорност имаоца возила није, међутим, иста када су у питању учесници трке, и када се ради о гледаоцима и трећим лицима. Југословенски судови су још пре доношења Закона о облигационим односима стали на становиште да се одговорност имаоца возила према учеснику трке може темељити искључиво на кривици, и то без обзира на то да ли је до удеса дошло услед грешке на возилу, због лоше вожње учесника трке, или услед неког непознатог разлога.¹⁸⁷ Закон о облигационим односима је изричито предвидео да се одговорност имаоца моторних возила у судару једног према другоме решава искључиво на плану субјективне, а не објективне одговорности (чл. 178, ст. 1. ЗОО). Ако постоји обострана кривица, сваки ималац одговара за укупну штету коју су они претрпели сразмерно степену своје кривице (чл. 178, ст. 2. ЗОО). Али, ако нема кривице ни једног, имаоци одговарају на равне делове, уколико разлици правичности не захтевају нешто друго (чл. 178, ст. 3. ЗОО). Иста правила, међутим, не важи када су у питању гледаоци и трећа лица. За штету коју она претрпе од возила које учествује у трци, његов ималац одговара независно од кривице (чл. 178, ст. 4. ЗОО). У нашој земљи организатори ауто-мото трка врло ретко могу потпасти под ову врсту одговорности, јер су они само изузетно уједно и имаоци, односно овлашћени држаоци, возила која се такмиче.

3) Одговорност за скије

1. Са становишта организатора скијашких такмичења одговорност за скије има све одлике претходно размотрених одговорности за коње и моторна возила. Проблематика се, дакле своди на то да ли се организатор може учинити одговорним за штету коју у току приредбе проузрокује, на пример, отпала скија.

2. Француски правници су јединствени у схватању да скије, заједно са пратећом опремом, имају својство опасне ствари, и да за њих треба везати објективну одговорност. Оне се налазе у потпуној власти скијаша, и трећа лица не могу на њих утицати ни у ком погледу.¹⁸⁸ Уколико за

¹⁸⁵ Boerner, исто, стр. 441-442.

¹⁸⁶ Видети Lange, исто, стр. 402.

¹⁸⁷ Пресуда Врховног суда Словеније, Пж 269/76 од 7. 4. 1976, Збирка судских одлука, (нова серија), књига 2, свеска трећа, бр. одлуке 325.

време скијања дође до судара између скија и опреме неког скијаша и извесног трећег лица, држалац скија ће одговарати за тако проузроковану штету без обзира на кривицу. Исто правило важи и у случају када скија која се одвојила од возача удари неко треће лице.¹⁸⁹ Поставило се, међутим, питање да ли објективну одговорност треба применити и у случају судара при коме није дошло до телесног контакта између скија извесног скијаша и трећег лица, него су се сударила само њихова тела. Француски правници су и на ово питање дали потврдан одговор. Они, наиме, сматрају да скијаш и његове скије чине једну целину, и да кретање скијаша у потпуности зависи од његових скија. Стога, кад год дође до судара извесног скијаша и неког трећег, скије треба сматрати узроком штете.¹⁹⁰ Поједини правници сматрају, међутим, да то треба да важи само у случају када се скијаш спушта низ стазу, односно када је са својим скијама остварио посебан динамизам.¹⁹¹ Судови мисле да се чл. 1384. Code civil може применити чак и у случају кад уопште није дошло до телесног контакта два скијаша, односно скијаша и трећег лица, с тим да оштећени мора доказати учешће скија у штети у смислу узрочне везе.¹⁹²

3. Немачки правници сматрају да скије нису опасне ствари и да на све ски-удесе треба применити правила одговорности за кривицу.¹⁹³ Организатор скијашког такмичења одговара само за скривљене повреде обавезе осигурања безбедног саобраћања, на пример, није спречио постављањем мрежа излетање отпале скије у гледалиште.¹⁹⁴ Као мерило за процену испуњености потребне пажње судови користе Правила Међународне скијашке федерације.¹⁹⁵

4. Сматрамо да за наше право треба прихватити становиште које заступају француски правници. Скије јесу опасне ствари, јер заједно са телом скијаша добијају велико убрзање и стварају енергију коју ни

188 Genevieve Viney, *Les obligations, La responsabilité: conditions*, Paris, 1982, стр. 765.

189 Видети Starck, исто, стр. 247-248; Организатор приредбе, односно спортска организација ретко су кад држаоци скија и пратеће опреме. То својство ће, углавном, имати сами скијашки.

190 Пресуда Апелационог суда у Греноблу од 8. јуна 1966 (Rabinovitch, исто, стр. 132); Claude i Charles Bryon, напомене уз пресуду Cour D Appel de Lyon, 12. 1. 1972, *Raccueil Dalloz Sirey*, jurisprudence, бр. 43/1972, стр. 742.

191 Видети G. Nachin, „La responsabilité civile du skieur.. *Revue trimestrielle de droit civil*, бр. 4/1973, стр. 712.

192 Видети пресуду Cour D Appel de Lyon, 12. 1. 1972, *Racueil Dalloz Sirey*, jurisprudence, бр. 43/1972, стр. 739.

193 Видети Palandt, исто, стр. 923; Hans Kettner, „Der Schiunfall.. *VersR*, бр. 9/1964, стр. 212-213; Herbert Rueth, *Rechtsprobleme des Skilaufs als eines Volks- und Massensports*, Diss., Regensburg, 1969, стр. 4-5.

194 Piter Hummel, „Haftung bei Skiunfaellen..“ u: Schroeder - Kauffmann, исто, стр. 74.

195 Видети Eugen Leer, *Die FIS-Verhaltensregeln fuer den Skifahrer*, 1. Auflage vom Deutschen Skiverband herausgegeben, 1976, стр. 17; Kleppe, исто, стр. 127.

пажљив возач није у стању да у потпуности контролише. Треба, међутим, скренути пажњу на то да у нашим условима није тешко утврдити ко је ималац скија, јер су то најчешће сами такмичари (скијаши), а изузетно ретко спортске организације, односно организатори такмичења. Иналац скија, пак, одговара по општим правилима о одговорности за опасне ствари.

4) Одговорност за стрелишта

Објективна одговорност имаоца опасне ствари постоји и код стрељаштва. Општеважеће је становиште да су ватрено оружје и испаљени пројектили опасне ствари.¹⁹⁶ Међутим, сама употреба оружје ретко када ће довести до повређивања трећих лица. Наиме, правила организовања ових такмичења тако су строга да су повреде могуће једино као последица или немарности такмичара или пропуста у раду организатора. Проблематични су једио случајеви тзв. рикошета, тј. одбијања пројектила од извесне препреке (најчешће мете или зида иза мете). Сматрамо да у овом случају треба цело стрелиште третирати као опасну ствар, за коју одговара њен ималац. То је, најчешће, организатор спортског такмичења, али може бити и нека спортска организација.

II. УГОВОРНА ОДГОВОРНОСТ

а) Одговорност организатора због повреде уговорних обавеза према гледаоцима и учесницима спортске приредбе

1. Разматрајући у глави четвртој питање уговорних односа између организатора и других лица, истакли смо да посетилац спортске приредбе, купујући улазницу, ступа са организатором у уговорни однос. Тим уговором се организатор обавезује да омогући посетиоцу да са одређеног места (нумерисаног седишта) или простора за стајање, по властитом избору, унутар спортског стадиона, безбедно посматра спортску приредбу. Организатор одговара за оштећења гледалаца, ако се њему или његовом помоћнику може пребацити кривица због неиспуњења уговорних обавеза, односно због настанка оштећења. Он одговара посетиоцу и за повреде које му скривљено проузрокује учесник приредбе. У односу на гледаоце, спортисти имају својство помоћника организатора у испуњењу обавеза из уговора.¹⁹⁷ Кривица организатора спортске

196 Видети Костић, исто, стр. 49.

приредбе постоји посебно тада када допусти да дође до препуњености стадиона (хале) и не води рачуна о томе да путем одговарајућих мера обезбеди да сваки гледалац има довољно места и слободе кретања, као и могућност гледања приредбе.¹⁹⁸ У сваком случају, код процењивања одговорности организатора треба водити рачуна да су повреде гледалаца спортске приредбе проузроковане деловањем окупљене масе покривене у нашем праву његовом објективном одговорношћу.

2. За одговорност организатора због повреде уговорних обавеза, довољна је и обична непажња. Гледалац има право на надокнаду обичне штете и измакле користи, које је организатор у време закључења уговора морао предвидети као могуће последице повреде уговора, а с обзиром на чињенице које су му тада биле или морале бити познате.¹⁹⁹ Уколико се непоштовање уговорних обавеза темељи на крајњој непажњи или намери, гледалац има право на надокнаду целокупне штете настале због повреде уговора, без обзира на то што организатор није знао за посебне околности због којих су оне настале.²⁰⁰ Кад за настану штету или њену величину има кривице и до гледаоца, надокнада се сразмерно смањује.²⁰¹

3. Између уговорне обавезе да се осигура безбедно саобраћање и опште обавезе *neminem ledere*, практично нема никакве разлике. Као последица тога, захтев гледаоца за обештећење по основу уговорне одговорности конкурише захтеву за надокнаду штете по основу неугговорне одговорности. Гледалац може бирати правни основ тужбе који је за њега повољнији. Извесни француски правници сматрају, међутим, да он има право само на тужбу због повреде уговорне обавезе.²⁰² То се гледиште темељи на општем ставу да конкуренција између уговорне и неугговорне одговорности није могућа, јер норме о уговорној одговорности представљају *lex specialis* према нормама о неугговорној одговорности. Мишљења смо да је за наше право прихватљивије прво становиште. Општа забрана да се другоме не наноси штета не може бити "истиснута" уговорним обавезама. Напротив, она је њима само индивидуализована и појачана.²⁰³

4. Исто као и према гледаоцима, организатор одговара и за оштећења учесника приредбе, ако се њему или његовом помоћнику може

197 Видети Н. W. Schmidt, „Anmerkungen zum Beschluss des LG Trier von 14. 7. 1960., VersR, бр. 4/1965, стр. 97.

198 Пресуда OLG Nuernberg, vom 3. 3. 1955, VersR, 21. Rechtsprechungs - Nummer, 1955, стр. 444.

199 Члан 266, ст. 1. ЗОО

200 Члан 266, ст. 2. ЗОО

201 Члан 267. ЗОО

202 Wladimir Rabinovitch, „La responsabilite de L. organisateur., u: La problemme juridique der Sport, Nice, 1079, стр. 201.

203 Радишић, Облигационо право, стр. 183 - 184.

пребацити кривица због неиспуњења уговорних обавеза.²⁰⁴ Када су у питању спортисти, уговорна одговорности организатора приредбе врло ретко ће се поставити. Нама, чак, није познат ниједан случај у коме се тужбени захтев спортисте, по основу имовинске одговорности организатора приредбе, темељио на њиховом међусобном уговорном односу. У пракси се имовинска одговорност организатора према спортистима процењује скоро искључиво према правилима деликтног права.

б) Споразумно искључење и ограничење одговорности организатора спортске приредбе

1. Искључење и ограничење одговорности организатора према спортисти

1. Покушаји организатора да се уговарањем посебних клаузула ослободи одговорности за штету коју претрпи спортиста као учесник приредбе, нису ретка појава у савременом спортском животу. Најчешће се користе три начина да се одговорност искључи. Први се састоји у томе што се у пријавни формулар за учешће у такмичењу унесе одредба да организатор не одговара за повреде које спортиста евентуално претрпи за време приредбе. Други начин је "суптилнији", и своди се на позивање у пријавном формулару на одредбе Правилника о организацији спортских такмичења, који са своје стране искључује одговорност организатора.²⁰⁵ Трећи метод састоји се у истицању, у просторијама спортског објекта (најчешће свлачионицама), "изјава" организатора о својој неодговорности. У ту сврху најчешће се користи натпис: "учешће на сопствени ризик".²⁰⁶

2. Садржина клаузула које се уносе у формуларе за пријаву веома је различита. Најчешћа формулација гласи: "Организатор не прихвата никакву одговорност према учесницима и трећим лицима". Користе се, међутим, и други изрази, у зависности од врсте такмичења: "Учесници се

204 За опсег надокнаде штете и конкуренцију уговорне и неугговорне одговорности важе иста правила која смо навели код разматрања одговорности организатора према гледаоцима.

205 Реч је о правилницима које доносе спортски савези. Према становишту извесних правника, ти се правилници могу уподобити општим условима пословања. (Видети Elchenberger, исто, стр. 115)

206 По нахођењу судова СР Немачке, такав натпис не може да доведе до искључења одговорности, јер, с једне стране, појам "ризик" није објективно једнозначан, а, с друге стране, то би било противно начелу савесности и поштења, с обзиром на чињеницу да повреде спортиста настају услед кршења неке од основних обавеза организатора које намеће међусобни саобраћај људи (Видети пресуду BGN, од 23. 10. 1984, NJW, бр. 11/1985, стр. 620.

такмиче на сопствени ризик"; "Против организатора се не могу истаћи никакви захтеви за надокнаду штете"; "Организатор не преузима никакву одговорност за повреде које учеснику могу настати пре, за време и након такмичења". Циљ свих тих формулација је исти. Њима се жели одговорност организатора ограничити што је више могуће, а, пре свега, да у потпуности отклонити одговорност за обичну непажњу.²⁰⁷

3. Поставља се питање треба ли признати пуноважност таквих клаузула. Правници који сматрају да између организатора и учесника постоји посебан уговор, мисле да су клаузуле о искључењу одговорности организатора пуноважне. Њихово дејство ограничено је на уговорне стране и немају утацај на одговорност организатора према трећим лицима, чак и када су она изричито поменута.²⁰⁸ Насупрот томе, правници који не прихватају уговорну одговорност организатора према учесницима, искључују могућност споразумног регулисања његове одговорности.²⁰⁹ Ми смо мишљења да у свим оним случајевима у којима се примењују правила о неуговорној одговорности, споразумно искључење одговорности организатора није могуће, с обзиром на императивни карактер тих правила. Уколико је, пак, између организатора и учесника закључен посебан уговор, споразумно искључење одговорности је, у начелу, допуштено, али само за штету изазвану обичном непажњом. Искључење не важи за грубу непажњу, пошто је она изједначена с намером (чл. 265, ст. 1. ЗОО). Међутим, ни могућност искључења одговорности за лаки нехат није неограничена. Клаузуле о искључењу одговорности за телесну повреду и смрт учесника нису дозвољене. Правне норме којима је циљ заштита телесног интегритета човековог императивног су карактера и њихова се примена не може споразумно отклонити.²¹⁰ Има ли се то у виду, правни значај клаузула о искључењу одговорности организатора јесте незнатан, јер се, у огромној већини случајева, оштећења учесника састоје управо у телесним повредама.

4. Поред искључења, могуће је и споразумно ограничење одговорности организатора спортске приредбе. Оно се, по правилу, састоји у утврђивању највишег износа надокнаде, који организатор дугује оштећеном учеснику. Клаузула о ограничењу одговорности нема дејство уколико је уговорени износ надокнаде у очигледној несразмери са штетом (чл. 265, ст. 3. ЗОО).

207 Elchenberger, исто, стр. 116.

208 Исто, стр. 117.

209 Видети Костић, исто, стр. 27.

210 Радишић, исто, стр. 235.

2. Искључење и ограничење одговорности организатора према гледаоцима

1. У пракси су позната два начина искључења одговорности које користе организатори спортских приредби. Први се састоји у истицању, на улазима стадиона, табли са натписом о искључењу одговорности, а суштина другог је у отискивању на улазницама или програмима приредбе одредби са истом садржином. Други начин је чешће у употреби. Поставља се, међутим, питање да ли је то довољно за искључење одговорности. Табле са натписима могу, у условима велике посете гледалаца, остати потпуно непримећене. Ни карта коју гледалац купује није ништа поузданија. Отисци на њој су већином густе и, због ограниченог простора ситни. Одредбе о искључењу одговорности организатора уносе се на крају текста. На улазници се најчешће наводи само цена, врста места (седење или стајање), део стадиона, и, ако је седиште индивидуално одређено, његов број. Тиражи улазница су, по правилу, огромни, тако да их организатор може користити за више приредби. Пре него што купи карту, гледалац најчешће и не зна за текст који се на њој налази.

2. Мишљења смо да наведеним начинима искључења одговорности не треба признати правну важност. Споразумно искључење одговорности подразумева сагласну изјаву воља уговорних страна. Одредбе о искључењу одговорности наведене на улазницама и истакнутим таблама нису обухваћене таквом "изјавом воље" гледаоца. И за спортске приредбе важи правило по коме обично ћутање може заменити изричиту изјаву воље само ако се оно, сходно околностима и схватањима у саобраћају, може појмити као изјава одговарајуће воље.²¹¹ Купујући улазницу гледаоци, међутим, уопште не рачунају са могућношћу да буду повређени. Напротив, они се уздају у то да је организатор предузео све потребне мере за њихову сигурност.²¹² Осим тога, пуноважно искључење одговорности претпоставља читљиву и јасно формулисану "понуду" организатора, коју је гледалац могао спознати још пре закључења уговора.²¹³ Као што смо видели, у пракси то није случај. Коначно, имовинска одговорност организатора настаје углавном услед кршења дужности да се осигура безбедно саобраћање. Прећутно искључење одговорности због

²¹¹ Reichert, исто, стр. 242.

²¹² Према становишту неких немачких правника, клаузула о искључењу одговорности организатора може се односити само на оштећења гледаоца проузрокована ризиком који је организатор могао предупредити једино уз несразмерне трошкове (Видети пресуду OLG Celle, од 19. 11. 1964, у: Wiethaup, исто, стр. 18).

²¹³ Видети Eichenberger, исто, стр. 118.

непоштовања те обавезе било би противно начелу савесности и поштења.

3. Напоследку, изричити споразум о искључењу одговорности пуноважан је само ако је организатор поступао са обичном непажњом (чл. 265, ст. 1. ЗОО). Сем тога, искључењем, такође, нису обухваћене штете настале због телесних повреда или смрти гледаоца. И клаузуле о искључењу одговорности треба увек проверавати са становишта поштовања начела савесности и поштења.²¹⁴

III. ОСОБЕНОСТИ ОБРАЧУНА ШТЕТЕ КОД СПОРТСКИХ ПОВРЕДА

1. За опсег надокнаде штете настале у поводу неке спортске приредбе важе општа правила прописана Законом о облигационим односима.²¹⁵ Оштећеник скоро искључиво захтева надокнаду у новцу, и то како за материјалну тако и за нематеријалну штету. То је и разумљиво ако се има у виду чињеница да се огромна већина оштећења своди на телесне повреде и нарушавање здравља.

2. У погледу надокнаде штете због оштећења ствари, нема никаквих специфичности које би проистикале из саме природе спортске активности. Извесне особености постоје, међутим, када је реч о телесним повредама и оштећењу здравља спортиста. Оне могу имати за последицу ове облике штете: 1) трошкове лечења; 2) изгубљену зараду услед привремене неспособности за рад; 3) изгубљену зараду услед трајне неспособности за рад; 4) неимовинску штету. Овде треба правити разлику између аматерског и професионалног спорта. Како аматери своје издржавање не подмирују приходима од спортске активности, они се у погледу обрачуна штете изједначавају са гледаоцима и трећим лицима. Професионално бављење спортом ствара, међутим, извесне специфичности у погледу опсега надокнаде штете. То, наравно, не важи за утврђивање и обрачунавање трошкова лечења. Једина је особеност што су они, по правилу, врло високи, јер се при лечењу тежи брзом поновном успостављању телесних способности за бављење спортом. Знатно је компликованији обрачун штете због неспособности за рад (бављење спортом). Ако је неспособност само пролазна, тада износ који би спортиста зарадио за време лечења мора се обрачунати "конкретно". Овај обрачун је једноставан ако је спортиста добијао само фиксну "плату", али

214 Видети Wilhelm Weber, u: J. von Staudinger, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einfuehrungsgesetz und Nebengesetzen, II. Band - Recht der Schuldverhaeltnisse, Teil 1b, 11. Auflage, Berlin, 1961, стр. 770.

215 Видети чл. 185 - 205. ЗОО

је то редак случај. Фиксни део прихода увек прате "премије", које зависе од учинка спортисте. Осим тога, не треба изгубити из вида да професионалци знатан износ средстава добијају од разних реклама, који је опет у сразмери са спортским резултатима и тиме условљеном популарношћу. Ако жели да добије надокнаду и због изгубљених премија, оштећени спортиста мора доказати вероватноћу постизања тог прихода. Извесни правни писци сматрају да као мерило за процену вероватности прихода треба узети једино дотадашње резултате спортисте.²¹⁶ То гледиште ваљало би прихватити и за наше право.

3. Процену вероватноће будуће штете захтева и трајна неспособност за бављење спортом. Ту се не може применити уобичајени начин утврђивања временског трајања активности, јер професионално бављење спортом траје увек знатно краће него код других занимања. Основ за обрачун изгубљених будућих прихода може бити добит остварена у време пре повреде, уз вођење рачуна о старости спортисте, могућности развоја његових способности, као и врсти спорта. У обзир треба узети и она шкођења здравља која професионални спортисти трпе после завршетка своје каријере. Овде треба истаћи да је код професионалног спорта незамисливо говорити о делимичној неспособности за рад, јер природа спортске активности то не допушта. Спортиста који није у стању да постиже резултате уобичајене за остале професионалце, принуђен је увек да "мења позив". Мањак у заради на новом послу представља штету чија се надокнада може тражити. Искуство учи да чак и спортисти који су излечили своје повреде теже добију нове ангажмане, или морају да пристану на неповољније услове, зато јер се сматра да су доцније подложни повредама.

216 Видети Eichenberger, исто, стр. 17-18.

Глава шеста

ПРАВНИ ЗНАЧАЈ ПОНАШАЊА ОШТЕЋЕНОГ (ПОВРЕЂЕНОГ) ЛИЦА

A. СПОРТИСТА КАО ОШТЕЋЕНИ (ПОВРЕЂЕНИ)

I. Пристанак повређеног спортисте

a) Појам

Пристанак оштећеног (повређеног) јесте свесно допуштење извесном лицу да предузме одређену физичку радњу у правној сфери лица које се саглашава, и којом се његова добра повређују или угрожавају више него што је иначе допуштено.¹ Реч је о правном институту познатом још у римском праву (*"volenti non fit iniuria"*), који служи искључењу противправности оштећујуће радње. Он у суштини значи лишавање неког лица заштите коју му правни поредак јемчи, одрицање унапред од права на надокнаду штете због повреде неког правног добра. У том погледу, пристанак оштећеног прати увек "сукоб вредности". С једне стране се налази правно добро (својина, живот, телесна интегритет) заштићено правним поретком, а с друге стране слобода човековог самоодређења.² Пристанак на повреду не мења ништа на чињеници да је извесно заштићено правно добро "фактички" повређено. Он једино значи да оштећени пристаје на одређену радњу. Таква воља може бити у његовом интересу (на пример код лекарских операција) али и не мора. Питање је, дакле, чему дати предност: "заштити" или "вољи". Римско право је ту дилему решило утврђујући начело: *"Nulla iniuria est, quae in volentem fiat"*.³

1 Видети Karl Larenz, Lehrbuch des Schuldrechts, Band II - Besonderer Teil, 12. Auflage, Muenchen, 1981, стр. 594; Јаков Радишић, Облигационо право, 3. издање, Београд, 1988, стр. 223.

2 Helmut Berr, Sport und Strafrecht, Diss., Saarbruecken, 1973, стр. 106.

3 Није неправда оно што би се неком учинило с његовим пристанком (Ulpianus), Dig. 47, 10. I. 5, наведено према Berr, исто, стр. 102.

Право самоодређења налаже да се сваком лицу допусти да у конкретном случају поступи и против сопствених интереса.

б) Правни значај

1. Начелно признавање правног значаја пристанка оштећеног остало је неспорно све до данашњих дана. Поставља се, међутим, питање да ли пристанак има исти значај код свих правних добара и свих типова деликтних радњи. У правној литератури и судској пракси постоје о томе веома различита становишта. Имовинска одговорност за спортске повреде знатно је обележена тим спором. Извесни правници виде у пристанку оштећеног главни разлог искључења одговорности за штете услед спортских удеса, док друга за његову пуноважност постављају веома строге услове. Коначно, не мали број правника сматра да се на спортске несреће не може уопште применити правни институт пристанка оштећеног. Они сматрају да разлог неодговорности штетника за спортске удесе треба тражити у другим правним институтима, као што су допуштеност ризика, социјална адекватност понашања, кривица оштећеног, поступање на сопствени ризик и одсуство кривице штетника.

2. Велике разлике у схватањима правника потичу углавном из различитог поимања садржине и претпоставки пуноважности пристанка оштећеног. Да би се могао дати одговор на питање да ли пристанак оштећеног спортисте води ка искључењу одговорности организатора спортске приредбе, потребно је претходно размотрити та два његова елемента.

ц) Садржина пристанка

1. Однос оштећеног према радњи којом се наноси повреда и њеним последицама

1. Пристајући на повреду свог правног добра, оштећени манифестује своју незаинтересованост за његову правну заштиту. То "дизање руку" од сопствених интереса није, међутим, у стању да објасни садржајну пристанка. Са чиме се то, заправо, оштећени саглашава? Одустајање од правне заштите представља дејство пристанка, али не и његову битну садржину. Међутим, ако није у стању да објасни на шта се пристанак односи, чињеница да оштећени одустаје од властитог интереса јасно указује да иза тога стоји његов одређени однос према повређујућој радњи, који може бити само психичке природе.⁴ Треба при том разликовати његов интелектуални и емоционални елемент.

2. **Интелектуални елемент** подразумева да лице које пристаје има тачну представу о намерама штетника и о врсти и обиму штетних последица његове радње, тј. да зна домаћај свог одрицања од правне заштите.⁵ Суштина интелектуалног елемента проистиче из саме природе права на самоодређење, као основе пристанка оштећеног. Коришћење тог права нужно подразумева да оштећени зна и исправно схвата све околности које постоје у конкретном случају и које ће произићи из његовог пристанка. Само под тим условима он се може занста "самоодредити".⁶

Много је теже одредити садржину емоционалног елемента пристанка оштећеног. У основи, он подразумева "позитиван" став према намерама другог лица. Такав став подразумева да се "пристајање" врши свесно и вољно. Поставља се, међутим, питање где су границе те воље. Сматрамо да се оне могу наћи искључиво у интелектуалном елементу. Само ако је оштећени свестан домаћаја свог пристанка, односно врсте и обима штета које му могу настати, може се рећи да је са њима "сагласан". Хипотетички пристанак не постоји и не може бити разлог искључења противправности оштећујуће радње.

"Вољно" пристајање на предузимање извесне радње не подразумева нужно и "хтење" наступања њених штетних последица. То се најбоље може уочити на примеру борилачких спортова. На пример, сваки бокс меч неминовно прате телесне повреде. Улазећи у ринг боксер је вољан да буде "погођен" ударцима противника. Он, међутим, хоће управо супротно; добар део његове вештине је усмерен на то да путем "ескиважа" избегне сопствене повреде или да их сведе на што је могуће мању меру. С друге стране, не може се рећи да његов однос према повредама карактерише трпљење. Суштина емоционалног елемента пристанка је у вољном (свесном) допуштењу повреде правног добра. Мотиви саглашавања нису важни. Они могу бити различити, али не могу утицати на пуноважност пристанка. Разлика између воље и мотива пристанка редовни је пратилац спортских такмичења. Ниједан спортиста не жели да буде повређен за време такмичења, чак и кад са тиме рачуна. Може се слободно рећи да очекивање да евентуалне повреде буду на неки начин избегнуте, представља битно обележје одлуке сваког спортисте да учествује у спортокој приредби. Када би боксер са сигурношћу знао да ће услед нокаута

Ниен, 1980, стр. 113; Josef Esser - Eike Schmidt, Schuldrecht, Band I - Allgemeiner Teil, 6. Auflage, Heidelberg, 1984, стр. 358; Gottfried Schiemann, „Einwilligung des Verletzten im Deliktsrecht“, u: Muenchener Rechts-Lexikon, Band I, Muenchen, 1987, стр. 1032.

5 Видети Franz-Felix Renner, Die Einwilligung als Tatbestandsmerkmal und als Rechtsfertigungsgrund, Diss., Muenchen, 1962, стр. 76; James Philip James - Latham Brown, General Principles of the Law of Torts, fourth edition, London, 1978, стр. 386.

6 Bert, исто, стр. 110.

изгубити свест, или кад би фудбалер могао предвидети да ће услед повреде бити принуђен да прекине фудбалску каријеру, он сигурно не би ни учествовао у такмичењу. Надање спортисте се темељи, углавном, на поуздању у сопствене способности, али и у рачунању с тим да ће друга страна (организатор, остали учесници) испунити своје обавезе. У конкретном случају може се показати да је представа о сопственим могућностима била потпуно нереална, али то није од значаја за пуноважност пристанка. Мотиви и "саглашавајућа воља" (пристанак) независни су један од другог, и не морају се подударати.⁷

2. Предмет пристанка

1. Пристанак оштећеног је пуноважан само уколико се односи на конкретно будуће чињење или пропуштање одређеног лица.⁸ Генерални пристанак у смислу "апсолутног" одрицања од заштите правних добара не може водити искључењу противправности оштећујуће радње. Поставља се, међутим, питање на шта то, уствари, неко лице пристаје: на повреду или на радњу. Питање је од суштинског значаја за дејство пристанка. Ако се допушта повреда правног добра, тада је и само понашање које до ње доведе допуштено. Али, уколико се пристаје само на радњу (угрожавање), тиме ни у ком случају није изражен и пристанак на повреду правног добра. Сагласност са предузимањем извесне радње води искључиво ка томе да она буде допуштена, иначе би, због ризичности, већ само њено вршење било противправно. Пристанак на радњу не ослобађа другу страну обавезе да у конкретном случају покаже сву потребну пажњу како би се наступање штетних последица избегло.⁹

2. Извесни правници су мишљења да пристанак оштећеног обухвата само радњу штетника. Такво становиште покушавају да докажу следећим примером: А допусти Б да пуца у неку ствар која припада А, при чему се клади с њим да неће погодити. А хоће радњу Б, али не и резултат (повреду). Упркос томе пристанак несумњиво постоји.¹⁰ Последица радње није пододна да буде предмет пристанка зато што је неизвесна. Сем тога, ваља имати на уму и начело да се о исправности или про-

7 Berg, исто, стр. 115; Извесни правници су, међутим, мишљења да пристанак није пуноважан ако га прате мотиви који му противурече (Eberhard Schmidt, „Schlaegermensur und Strafrecht“, JZ, бр. 12/1954, стр. 369).

8 Видети пресуду немачког Савесног суда од 10. 7. 1962, NJW, бр. 4/1963, стр. 165.

9 Koziol, исто, стр. 113.

10 R. Kessler, Die Einwilligung des Verletzten in ihrer strafrechtlichen Bedeutung, Berlin, 1884, стр. 19, наведено према Wolf Schenke, Die Einwilligung des Verletzten im Zivilrecht, unter besonderer Berücksichtigung ihrer Bedeutung bei Persönlichkeits rechtsverletzungen, Diss., Erlangen-Nuernberg, 1965, стр. 53.

тивправности извесне радње мора судити у тренутку чињења, а не накнадно.

3. Ми сматрамо да ово гледиште није исправно. Оно не води рачуна о томе да се суштина пристанка састоји у одрицању од заштите одређених добара коју правни поредак јемчи. Само је по себи разумљиво да одустанак од сопствених интереса може водити ослобађању штетника од одговорности само ако је оштећени сагласан са повредом својих правних добара, ако, дакле, постоји одређени психички однос не само према радњи него и према њеним последицама. Могуће последице неке радње морају бити обухваћене пристанком. То, међутим, не значи да се оне морају и реализовати да би пристанак био пуноважан. Уколико се пристанак односи на последице извесне радње, она тим пре није противправна уколико оне изостану. С друге стране, пристанак оштећеног не може се односити искључиво на последице, него мора обухватити и радњу која до њих доводи. Оштећеном никад није свеједно како ће повреда бити проузрокована. Потреба конкретизовања пристанка говори, такође, да се он мора односити и на радњу.¹¹ Дакле, предмет пристанка је како радња тако и њене последице (повреде). То, наравно, не значи да и радња и последице морају, у тренутку давања пристанка, бити познате у истој мери и у свим појединостима. Пре него што наступи повреда правног добра, постоји само ризик да до тога дође. У тренутку кад неко лице даје свој пристанак, могућа је само процена вероватноће будућег дешавања, која никад није сасвим прецизна. Пре реализовања ризика познати су само одређени "услови", на основу којих је могуће, са већом или мањом тачношћу, предвидети даљи ток дешавања. За утврђивање предмета пристанка довољно је ако су касније последице оштећујуће радње остале у границама оног што се, према околностима конкретног случаја, могло разумно очекивати. У области спорта, то конкретно значи да свака повреда која настане у току такмичења не мора бити појединачно обухваћена пристанком оштећеног. Довољно је ако се пристанак односи на повреде које на истим спортским приредбама редовно наступају, и које се због тога могу означити као типичне.

д) Претпоставке пуноважности пристанка

1. Изјава о пристанку

1. Поставља се питање да ли је за пуноважност пристанка оштећеног довољна проста унутрашња (ментална) сагласност (тзв.

¹¹ Ernst Zitelmann, „Ausschluss der Widerrechtlichkeit“, Archiv fuer civilistische Praxis, Band 99, 1906, стр. 1.

теорија вољне усмерености - Willensrichtungstheorie) или је нужно да он буде изјављен на начин који омогућује да и друга лица за њега сазнају (тзв. теорија изјаве воље). По мишљењу извесних правника, никакво спољње манифестовање воље није потребно, већ је довољно да је она усмерена на одрицање од правне заштите. За одрицање од сопствених интереса није, дакле, потребна никаква изјава воље.¹² Међутим, већина правних писаца сматра да пристанак, као акт располагања својим правним добрима, који није испољен "према споља" не може бити основ искључења противправности оштећујуће радње.¹³ Ми сматрамо да је такво гледиште исправно. Супротно решење води ка потпуној правној неизвесности и непремостивим тешкоћама доказивања. Правни поредак усмерава своја правила само на испољену вољу, а не и на "унутрашњи свет" човека. Али, то не значи да пристанак мора бити познат штетнику у тренутку проузроковања штете.

2. За пуноважност пристанка није потребно да је он изричито изјављен; довољно је да се о њему може закључити на основу конклюдентних радњи оштећеног. Изричита изјава спортисте да прихвата повреду које могу настати током приредбе, крајње је неуобичајена појава. Она постоји, на пример, у случају кад боксер за време тренинга тражи од свог спаринг-партнера да га удара у главу како би "очврснуо", при чему он неће ескивирати ударце. У огромној већини случајева могуће је расправљати искључиво о евентуалном конклюдентно изјављеном пристанку спортисте на повреду. То, међутим, не значи да се генерално може рећи да смо учешће на такмичењу значи конклюдентно изјављени пристанак.

3. Пристанак оштећеног може водити ка искључењу противправности оштећујуће радње само ако је изјављен пре или на почетку њеног предузимања. Накнадни пристанак нема никакво дејство на противправност радње, али може имати значај опроштаја дуга починиоцу штете. Сагласност на предузимање оштећујуће радње може се опозвати у свако време.

4. Како у великом броју спортских приредби учествују и малолетници, посебан значај има питање способности за давање пристанка. Одговор зависи у многоме од тога како се поима правна природа пристанка оштећеног. Правници који сматрају да је он једностранни правни посао, извлаче из тога закључак да оштећени мора имати пословну способност да би дао пуноважни пристанак.¹⁴ Међутим,

12 Видети пресуду OLG Celle, од 25. 11. 1963, NJW, бр. 16/1964, стр. 736.

13 Видети Peter Noll, Uebungesetzliche Rechtsfertigungsgründe, im besonderen die Einwilligung des Verletzten, Basel, 1955, стр. 134; Heinz Zipf, Einwilligung und Risikoeübernahme im Strafrecht, Berlin, 1970, стр. 487.

они који мисле да је пристанак изјава воље особене врсте (ни правни посао ни правна радња) немају о томе јединствено гледиште. Полазећи од тога да је код пристанка оштећеног реч о одлуци из сфере права личности, једни стоје на становишту да при процени пуноважности датог пристанка треба поћи од конкретне способности расуђивања малолетника. Он мора бити способан да у потпуности схвати суштину, значај и домаћај радње на коју пристаје.¹⁵ Правне заштите свога добра може се одрећи само оно лице које је, према својој телесној и психичкој конституцији, у стању да спозна његову вредност и да сагледа последице саглашавања са његовом повредом. Друга група правника је мишљења да треба правити разлику између пристанка на повреду неког имовинског права (на пример, права својине) и пристанка на повреду неког личног права (на пример, права на телесни интегритет). У првом случају, потребно је поседовање пословне способности, а у другом способности расуђивања.¹⁶ Ми сматрамо да је ово гледиште исправно. Пристанак на повреду имовинског права има *de facto* карактер располагања имовином, а за њега је потребна пословна способност. Друкчије је када су у питању лична добра. Из права на самоодређење, које поседује и малолетник, произилази да се његова воља за или против заштите, на пример, телесног интегритета, мора уважити, уколико је он способан да схвати смисао и домаћај својих поступака. Да ли малолетник уопште, и у којој мери, поседује способност расуђивања, не може се генерално рећи, него се мора у сваком конкретном случају испитати. При процени се мора увек узети у обзир врста и ток оштећујуће радње.¹⁷ То за спорт значи да оштећени треба да има одређено искуство са конкретном врстом спорта. Само познавање спортских правила није довољно да би се закључило да је малолетни учесник знао за повреде (ризике) које су скопчане са одређеним спортским такмичењем, и да је на основу тога могао разумно одлучити о располагању својим правним добрима.

5. Поставља се питање да ли пристанак малолетног спортисте може надокнадити одговарајућа изјава његовог родитеља, односно законског заступника. Већина правника сматра да је то могуће.¹⁸ Међутим, такав пристанак подлеже извесним ограничењима. Он може бити дат само ако

14 Видети Kozlöl, исто, стр. 113.

15 Видети Gustav Boehmer, „Zur Problem der Teilmuendigkeit Minderjaehriger - Bemerkungen zu dem Ur. des IV. ZS des BGH v. 5. 12. 1958.“, *Monatsschrift fuer deutsches Recht*, бр. 9/1959, стр. 705; Esser - Schmidt, исто, стр. 365.

16 Видети Ulrich Leptien, u: Hs. Th. Soergel - W. Siebert, *Buergerliches Gesetzbuch*, Kohlhammer Kommentar, Band I - Allgemeiner Teil, 12. Auflage, Stuttgart, 1987, стр. 1430; Palandt, *Buergerliches Gesetzbuch*, 49. Auflage, Muenchen, 1990, стр. 289.

17 Wolfgang Schild, „Das strafrechtliche Problem der Sportverletzung (vorwiegend im Fussballkampfspiel)“, *Jura*, бр. 10/1982, стр. 522.

18 Видети Reincher Maurach, *Deutsches Strafrecht, Allgemeiner Teil*, 2. Auflage, Karlsruhe, 1958, стр. 342; Berr, исто, стр. 134.

је у интересу малолетног спортисте неспособног за расуђивање и у складу са социјалним разлозима. Родитељ, односно законски заступник мора приликом давања сагласности узети у обзир и евентуално изражену вољу малолетника. Пристанак који не испуњава наведене услове не може искључити противправност оштећујуће радње.

2. Пристанак не сме противуречити законским забрамама и друштвеном моралу (добрим обичајима)

1. Пристанак оштећеног који се односи на радњу која је законом забрањена јесте ништав.¹⁹ То је, пре свега, случај кад се пристанак тиче правног добра кога се човек не може пуноважно одрећи, односно с којим не може слободно располагати. Права личности спадају у ту категорију правних добара. У односу на телесне повреде, пристанак оштећеног може искључити противправност оштећујуће радње само ако се њоме не вређа друштвени морал,²⁰ односно добри обичаји.²¹ Граница пуноважности пристанка на телесне повреде може се пронаћи само проценом интереса оштећеног.²²

2. Нема сумње да учествовање у спортским приредбама није супротно друштвеном моралу, односно добрим обичајима, па и када се при том телесне повреде спортиста не могу у потпуности отклонити, или се, чак, могу очекивати. Циљ учествовања у неком спортском такмичењу и средства за његово постизање, могу бити веома различити, и, по правилу, зависе од особености приредбе. Спортска правила воде о томе рачуна и утврђују који су начини понашања учесника "адекватни" (исправни). Међутим, из тога се не може извући општи закључак да спортиста који се држи правила такмичења поступа увек сходно друштвеном моралу, односно добрим обичајима. Бокс меч који би се данас одржао без боксерских рукавица био би противправан (супротан моралу, односно добрим обичајима), чак и кад би правила утврђена за конкретну приредбу то изричито допуштала.²³ С друге стране, ни свако кршење

19 Чл. 163, ст. 2. ЗОО; Према становишту правника САД, пристанак оштећеног спортисте нема дејство у случају незаконито организованог такмичења (на пример, дивљи бокс због клађења). (Видети пресуду у спору Teeters v. Frost, 1930, 145 Okla. 273, наведену у: American Law Reports, second series, 2d, стр. 713; Permentier v McGinnis, 157 Wis. 596, American Jurisprudence, second edition, volume 4, стр. 205).

20 Видети Радишић, исто, стр. 223.

21 Видети Abrecht Zeuner, у: Hs. Th. Soergel - W. Siebert, Buergerliches Gesetzbuch mit Einfuehrungsgesetz und Nebengesetzen, Band 4: Schuldrecht III, 11. Auflage, Stuttgart, 1985, стр. 757.

22 Пресуда аустријског Врховног суда од 26. 1. 1978, Juristische Blaeetter, бр. 13-14/1978, стр. 385.

23 Claus Roxin, „Verwerflichkeit und Sittenwidrigkeit als unrechtsbegrueendende Merkmale im Strafrecht, „Juristische Schulung, бр. 10/1964, стр. 379.

правила такмичења није супротно друштвеном моралу и добрим обичајима. Основ процене допуштености пристанка морају бити специфичности појединих начина понашања, карактеристичних за конкретну спортску приредбу.

е) Пристанак спортисте на умишљајну повреду

1. У огромној већини спортова, умишљајно повређивање противника је забрањено спортским правилима. Оно је, изузетно, допуштено у веома малом броју борилачких спортова (на пример, бокс, кеч-кен). Али се поставља питање на које то радње и на које повреде оштећени спортиста заправо пристаје. Сматрамо да је он сагласан само са оном умишљајном радњом која је адекватна конкретном спорту. Основ за процену адекватности радње представљају спортска правила. Спортиста који познаје та правила зна и које су умишљајне радње допуштене њему и његовом противнику. Ако се не држи оквира утврђених тим правилима, не може се позвати на пристанак оштећеног. Са становишта спортисте који даје пристанак, сасвим је небитно да ли се умишљајна повреда темељи на намерном или нехатном непоштовању спортских правила.²⁴ Извесни правници, међутим, сматрају да кршење правила које није учињено грубом непажњом не искључује пуноважност пристанка на умишљајне повреде, јер је оно адекватно борилачким спортовима.²⁵ Ми сматрамо да је такво становиште погрешно. На основу спољњег тока "борбе" никад се не може са сигурношћу установити да ли је, на пример, боксер у жару борбе задао забрањени ударац "иза врата" намерно или нехатно. Дакле, умишљајно нанете спортске повреде обухваћене су пристанком оштећеног спортисте само ако су потребне за остваривање спортског циља, служе сврси и суштини дотичног спорта, и одговарају спортским правилима.

2. Намеће се питање да ли се изнето правило може применити и на радње организатора. Одговор је, по нашем мишљењу, негативан. Разлози због којих организатор одговара јесу "ванспортски", нису својствени самој спортој активности. Кад неки боксер повреди свога противника у рингу, обадвојица су у једнаком положају, у истој ризицијој ситуацији, којој су се добровољно изложили. Положај организатора спортске приредбе сасвим је друкчији. Он се не излаже непосредно спортским ризицима. Шта више, он управо има обавезу учеснике осигура од свих осталих ризика, осим од оних својствених одређеном спорту. Сваки спортиста има право да се поузда у то да је организатор предузео све

²⁴ Berr, исто, стр. 149.

²⁵ Видети Hans Joachim Hirsch, u: Strafgesetzbuch, Leipziger Kommentar, herausgegeben von H. H. Jeschek - W. Russ - G. Willms, 5. Band, 10. Auflage, Berlin, 1989, стр. 121.

потребне мере за обезбеђење сигурности такмичења. Његова воља никад није усмерена на прихватање умишљајних противправних радњи организатора. Боксер, на пример, пристаје да буде "умишљајно" нокаутиран, али не и да претрпи повреде тако што испадне из ринга услед лабаве затегнутости конопца. Позивање организатора на пристанак оштећеног у случају умишљајног непоштовања обавеза било би противно и друштвеном моралу.

ф) Пристанак спортисте на нехатну повреду

1. Изузму ли се борилачки спортови, скоро све повреде које учесници претрпе за време трајања спортске приредбе темеље се на нехатној радњи других спортиста или организатора. Појмовна могућност примене правног института пристанка оштећеног на нехатно нанесене повреде правних добара, опште је прихваћена у правној литератури и судској пракси. Међутим, нема сагласности међу правницима да ли то становиште важи и за спорт. Једни сматрају да се спортиста, узимајући учешће у такмичењу, унапред саглашава са оштећењима која се при прописној игри не могу избећи.²⁶ Врста спорта не игра при том никакву улогу. Неки правници мисле да су пристанком обухваћене и повреде које нису причињене намерно или грубим кршењем правила игре.²⁷ Друга, највећа, група правника је мишљења да су претпоставке пуноважности пристанка оштећеног испуњене само код борилачких спортова, али и ту у ограниченој мери. Код свих других спортова, прихватање пристанка оштећеног било би "вештачка конструкција", која се не може прихватити.²⁸ Трећа група правника сматра да се из околности што се

26 Видети Hans Brox, Allgemeines Schuldrecht, 15. Auflage, Muenchen, 1987, стр. 180.

27 "Организатор спортске игре за штету одговара ако пропусти да предузме одговарајуће мере да се спортска игра одвија у спортском духу и у складу са правилима спортске игре, или ако је такмичару ставио на располагање неисправне спортске реквизите. Ово стога јер за штету насталу у спортој игри вреде правна правила о пристанку оштећеног, односно одредбе члана 163. сада важећег Закона о облигационим односима. Према тим правилима учесник спортске игре сам сноси штету која му је настала у спортој игри или у вези те игре, ако се спортска игра одвијала по правилима те игре и нема пропуста на страни организатора игре и ако му штета није причињена намерно или грубим кршењем правила спортске игре од стране других такмичара, учесника спортске игре, јер спортска игра, и кад се одвија по спортским правилима, ствара опасност и за физички интегритет учесника, што је такмичарима познато, па треба сматрати да учешћем у такмичењу такмичар преузима на себе ризик штетних последица спортског надметања које, по самој природи, такмичара излаже великом ризику наступања штете, дакле не примењују се правила о објективној одговорности због опасне делатности". (Пресуда Врховног суда Војводине, Рев. 940/87, од 11. 11. 1987, Право - теорија и пракса, бр. 1/1988).

28 Видети пресуду немачког Савезног суда од 14. 3. 1961, VersR, бр. 11/1961, стр. 284; Lutz Fuellgraf, „Haftungsbegrenzung bei Sportverletzungen“, VersR, бр. 29/1983, стр. 708; Pierre Gode, „Regle de jeu et responsabilité“, u: Les problèmes juridiques du sport, Paris, 1984, стр. 61; Allen Linden, Canadian tort law, third Edition, Toronto, 1982, стр. 494.

спортиста, узимајући учешће у такмичењу, свесно излаже ризицима одређеног спорта, може извести закључак да је пристао на могуће повреде својих правних добара. Он повреде мора "правно" прихватити, јер је самим учешћем дао сагласност на ризичне радње других лица. Пристанак на ризике нечијег понашања, правно се простире и на његове резултате (последике).²⁹ Таквом становишту је, с правом, приговорено да превиђа просту чињеницу да сагласност са угрожавањем не значи још и пристанак на повреде.³⁰ Коначно, четврта група правника стоји на становишту да се пристанак оштећеног не може уопште применити на спорт, јер се учесници такмичења никад не саглашавају са настанком повреда. По њиховом мишљењу, основ имовинске неодговорности за спортске повреде треба тражити у другим правним институтима: кривици оштећеног,³¹ одсуству кривице штетника,³² социјалној адекватности понашања у спорту,³³ поступању на сопствени ризик,³⁴ непостојању друштвене опасности спортске радње,³⁵

2. Ми делимо становиште правника који сматрају да се пристанак оштећеног може применити само на оне спортове у чијој бити лежи наношење телесних повреда противнику (тзв. борилачки спортови). Код осталих спортова, основне претпоставке пуноважности пристанка оштећеног, које смо раније навели, по правилу, не постоје. Фудбалер, кошаркаш, одбојкаш, атлетичар, и слични спортисти, никад нису унапред сагласни да буду повређени противправним радњама других лица. Само учешће у такмичењу не може се схватити као "прећутно" допуштење повреда. Пристанак оштећеног не може се вештачки претпостављати, већ мора стварно постојати. Сагласност са одређеном радњом може се, додуше, прећутно дати, али ту је реч о форми изјаве воље која чињенично постоји, једино што није изричито испољена. Никаква прећутност не може да надомести стварни недостатак одговарајуће воље. Никад нико, па ни спортиста, не даје другом лицу "бланко" допуштење да га телесно

29 Видети Schild, исто, стр. 523; Adalbert Kunschert, u: Geigel, Der Haftpflichtprozess, 20. Auflage, Muenchen, 1990, стр. 537.

30 Видети Erich May, „Das verkehrsrichtige Verhalten als Rechtsfertigungsgrund“, NJW, бр. 33-34/1958, стр. 1262; Fritzweiller, исто, стр. 60.

31 Elchenberger, исто, стр. 130.

32 Esser - Schmidt, исто, стр. 361; Deutsch, Haftungsrecht, Band I - Allgemeiner Lehren, Koeln, 1976, стр. 131.

33 H. C. Nipperdey, „Rechtswidrigkeit, Sozialadaeqanz, Fahrlaessigkeit, Schuld im Zivilrecht“, NJW, бр. 48/1957, стр. 1777.

34 Hans Stoll, Das Handeln auf eigene Gefahr, Berlin, 1961, стр. 361.

35 Костић, исто, стр. 22; Према становишту наших правника, одуство друштвене опасности је основ непостојања кривичне одговорности за телесне повреде у спорту (Видети Никола Срзентић - Александар Стајић, Кривично право, општи део, Београд, 1957, стр. 219; Бора Чејовић, "Пристанак повређеног као основ искључења противправности", Правни живот, бр. 2/1967, стр. 30; Љубиша Јовановић, Кривично право, општи део, 2. издање, Београд, 1973, стр. 114.

повреди. Апсурдно је прихватити закључак да спортиста, узимајући учешће у некој спортској приредби, самим тим унапред прихвата евентуалне повреде својих правних добара. Доследно прихватање становишта да пристанак оштећеног постоји код свих спортова, води ка непремостивим практичним тешкоћама. На пример, пристанак мора још постојати у тренутку наношења повреде и може се у свако време опозвати. Полазећи од тога, могло би се десити да фудбалер-центарфор, након првог полувремена у коме је био изложен "чврстој" игри одбрамбених фудбалера противничког тима, изјави да у другом полувремену не пристаје на такве поступке и могуће повреде, чиме би утакмица изгубила смисао. С друге стране, пошто се пристанак може увек ограничити на одређено лице, дотични фудбалер би могао "изузети" неког од противничких играча од своје сагласности. Да не говоримо о тешкоћама утврђивања обима и граница пристанка на телесне повреде.

3. Међутим, примена института пристанка оштећеног на борилачке спортове могућа је само у међусобним односима спортиста. Организатору не треба допустити могућност позивања на пристанак оштећеног да би искључио противправност своје радње, без обзира да ли је поступао нехатно или умишљајно.³⁶ Разлог због кога организатор не одговара за повреде које претрпи учесник приредбе упркос предузимању свих потребних мера за осигурање безбедног саобраћања, треба, по нашем мишљењу, тражити у другим правним институтима. Пре свега у одсуству кривице организатора за проузроковану штету и у кривици оштећеног спортисте.

II. Кривица оштећеног (повређеног) спортисте

а) Општи поглед

1. Штета коју спортиста претрпи може бити последица не само организаторове него и његове властите радње. Он може својим понашањем утицати да до штете уопште дође или да она буде већа него што би иначе била. Његов допринос може се састојати у активном или у пасивном понашању, или у оба ова облика истовремено. У правној пракси и теорији уобичајено је да се такво понашање оштећеног назива "кривица оштећеног".

2. Свако понашање спортисте које је у узрочној вези са насталом штетом нема обележја кривице, јер кривица претпоставља његово недопуштено понашање. Међутим, за разлику од кривице организатора,

36 Разлоге смо већ изнели у одељку о пристанку спортисте на умишљајне повреде.

кривица спортисте не претпоставља искључиво његово противправно понашање. Довољно је да је он прекршио неко спортско правило или устаљене навике и обичаје који владају у конкретној врсти спортског такмичења. Кривица оштећеног може се пребацити и спортисти који није способан за расуђивање.³⁷ Довољно је да је његово понашање било непримерено одређеним околностима (неуобичајено) и да постоји узрочна веза између њега и штете.³⁸

Ако се удес догоди за време такмичења, поред испитивања везаног за понашање организатора, увек треба истражити и понашање оштећеног спортисте, односно проверити не може ли му се приговорити "кривица" у проузроковању штете. Захтеви који се постављају у погледу његовог понашања (пажљивости), зависе од врсте спорта, величине и значаја приредбе, као и личних способности и припремљености. Што су већи ризици конкретне врсте спорта, то су већи и захтеви спортисти.

3. Кривица спортисте може бити разлог и за искључење и за умањење одговорности организатора. У начелу, свака кривица спортисте утиче на одређивање обима надокнаде штете. Међутим, по правилу, само тежи облик кривице спортисте (намера и груба непажња) може потпуно искључити одговорност организатора. Ако је спортиста допринео проузроковању штете обичном непажњом, организатор може тражити умањење надокнаде.³⁹ Терет доказивања степена кривице спортисте, као и самог њеног постојања, пада на организатора. У случају кад је немогуће утврдити који део штете потиче од радње спортисте, суд ће досудити надокнаду водећи рачуна о околностима случаја.⁴⁰

б) Понашање спортисте као узрок, односно део узрока догађаја који је повреду проузроковао

1. Непоштовање правила игре

1. Правила игре утврђују норме према којима се свако спортско такмичење изводи. Њихова примарна функција је да регулишу такмичење у спортском погледу, тј. међусобно опхођење учесника, као и односе између њих и организатора. Кршење правила игре има

37 Супротно становиште заступа Мирса Мијачић, Кривица оштећеникова у домену вануговорне одговорности, докторска дисертација, Ниш, 1978, стр. 72.

38 Радишић, исто, стр. 233; Закон о облигационим односима чак и не говори о "кривици" већ о "радњи оштећеника" (чл. 192).

39 Извесни наши правници сматрају да смањењу надокнаде има места само у случају када су и оштећени и штетник проузроковали штету непажњом. (Марија Тороман, Одмеравање накнаде штете у грађанском праву", Београд, 1969, стр. 54)

40 Члан 192. ЗОО

непосредне последице само у конкретном спорту. Са становишта имовинске одговорности, придржавање спортских правила има првенствено значај индиције нескривљеног понашања. Сем тога, правила су значајна и за утврђивање општих обавеза које организатору спортских приредби намеће међусобни саобраћај људи, као и за проверу кривице оштећеног спортисте за проузроковану штету. Раздељивање штете у смислу чл. 192. Закона о облигационим односима врши се и у случају кад је реализовању ризика допринело како неиспуњавање обавеза од стране организатора тако и непоштовање спортских правила оштећеног спортисте.

2. О кривици оштећеног спортисте може се говорити само уколико прекршено правило игре служи заштити учесника, и ако је прекршај узрочно повезан са штетном последицом. То ће, на пример, бити случај кад скијаш не прилагоди брзину, односно начин вожње својим способностима, временским и месним приликама, или кад не уважава знакове упозорења постављене на стази.

2. Неизвршавање налога организатора

1. Независно од тога да ли је повређено неко спортско правило, спортисти се може приговорити допринос у проузроковању штете ако није избегао атипичне ризике који су му били познати, односно које би правовремено спознао да је показао потребну пажњу. По правилу, организатор указује учесницима приредбе на атипичне ризике путем упозорења и забрана, о којима спортисти морају да воде рачуна. Додуше, питање кривице оштећеног спортисте ће се поставити само онда ако истакнута упозорења или забране нису довољна за испуњење дужности организатора да осигура безбедно саобраћање. Такође, за кривицу оштећеног су од значаја само она упозорења и забране која се односе на ризик што је у конкретном случају довео до проузроковања штете.

2. Организатори спортских приредби често издају упутства којима ближе конкретизују општа правила такмичења. Сврха тих мера јесте, најчешће, да се удес спречи. Истом циљу служе и поједине наредбе издате за време такмичења. Истицање, на пример, заставице одређене боје за време ауто-мото трке значи налог учесницима да прекину трку. Спортиста који прекрши дато упутство или наредбу, "скривљено" доприноси своме оштећењу. Пошто је регуларно одвијање спортског такмичења незамисливо без поковања учесника налозима организатора, кривица оштећеног спортисте може бити таквог интензитета да прекине каузалну везу између радње организатора и штете, те тако ослободи организатора имовинске одговорности.

3. Коришћење неисправне спортске опреме

1. Поред организатора, и спортиста је дужан да се брине да опрема коју користи за време приредбе буде у исправном стању. Употреба неисправне опреме уписаће се у кривицу оштећеном спортисти, уколико је она "учествовала" у проузроковању штете. Значај коришћења исправне опреме утолико је већи уколико је врста спорта опаснија. Неупотреба, на пример, сигурносних везова од стране скијаша битно доприноси настанку и тежини прелома ноге и стопала.⁴¹ Овде треба истаћи да кривица оштећеног учесника приредбе не зависи од тога да ли је он прекоршио неко правно, односно спортско правило, мада ће то најчешће бити случај. Битно је да ли његово понашање представља кршење захтева пажње коју разуман човек, према схватањима у међусобном саобраћању људи, треба да покаже у сопственом интересу.

2. Учесник приредбе није, начелно, обавезан да контролише да ли опрема и реквизити које му је организатор ставио на располагање у сврху такмичења има скривене недостатке. То би противречило оправданом веровању да је осигурано безбедно међусобно саобраћање".⁴² Друкчије је када су у питању очигледне мане. На пример, сваки боксер је дужан да пре почетка борбе провери није ли ограда ринга сувише лабава.⁴³ Општеважеће разграничење између видљивих и скривених недостатака спортске опреме није могуће, јер то увек зависи од околности конкретног случаја. Ипак, начелно би полазиште могло бити да провера исправности опреме која се користи у такмичењу чини саставни део обавеза што их организатору спортске приредбе намеће међусобни саобраћај људи.⁴⁴

III. Поступање спортисте на сопствени ризик

а) Општи поглед

1. У правној литератури се о "поступању на сопствени ризик" говори у случају када се неко добровољно и свесно изложи ризицима, иако зна за посебне околности које за њега стварају конкретно ризично стање.⁴¹ У питању морају бити посебни ризици, који превазилазе уобичајену меру карактеристичну за одређено понашање. На пример, са јахањем на туђем коњу увек су скопчани извесни "ризичи од животиње", али за њихово реализовање одговара његов ималац, односно држалац.

2; Richard Wangemann, „Handeln auf eigene Gefahr“, NJW, бр. 3/1955, стр. 85; Emil Boehmer, „Zum Begriff des Handelns auf eigene Gefahr im Verkehrsrecht“, VersR, бр. 4/1957, стр. 205.

Правни институт "поступање на сопствени ризик" долази у обзир само ако постоји неки посебан ризик, као што је, на пример, сазнатљива злоћудост коња, или такмичарско дресурно јахање.

2. Многи правници мисле да поступање оштећеног на сопствени ризик треба да има утицај на имовинску одговорност организатора спортске приредбе. Међутим, док једни сматрају да је у питању посебан правни институт који у потпуности искључује одговорност организатора, други стоје на становишту да је реч само о једном виду кривице оштећеног која доводи, по правилу, до умањења обавезе надокнаде штете.

б) *Поступање на сопствени ризик као самостални правни институт*

1. Према схватању извесних правника, "поступање на сопствени ризик" јесте управо онај правни институт који треба да објасни зашто организатор спортске приредбе не одговара за штету која настане услед реализације уобичајених ризика који ту приредбу прате.⁴¹ Пристајући да учествује на спортској приредби, спортиста преузима на себе ризике који су тој приредби нужно својствени, независно од тога да ли за њих зна или не. "Драж" већине спортова се управо и састоји у савлађивању таквих ризика. Међутим, ризици које је организатор могао потребним мерама уклонити нису обухваћени "поступањем на сопствени ризик". Шта треба подразумевати под "уобичајеним" ризицима, зависи од околности конкретне случаја, а пре свега од особености саме приредбе.

2. Ризици које организатор створи поступајући противно обавези да осигура безбедно саобраћање нису обухваћени "поступањем на сопствени ризик". Спортиста не преузима на себе неуобичајене ризике, чак и кад им се свесно и добровољно изложи.⁴² Његово свесно неопрезно поступање може бити процењено само као "кривица оштећеног". Кршење обавезе од стране организатора може лежати и у самом чину организовања конкретне такмичења, уколико упрокос свим предузетим сигурносним мерама ризици превазилазе социјално адекватну меру. На пример: према пресуди Апелационог суда у Паризу такав случај постоји кад се организује бокс меч између два противника, од којих је један очигледно физички инфериоран ("etat d'infiriorite physique evidente").⁴³ Дакле, обим ризика који учесник преузима поклапа се са границом обавезе

41 Видети Stoll, исто, стр. 360; Glanville Williams, Joint Torts and Contributory Negligence, London, 1951, стр. 302 - 303.

42 Видети Stoll, исто, стр. 242; John Charlesworth, On Negligence, 3. izdawe, London, 1956, стр. 541.

43 Видети пресуду од 21. 12. 1933, наведену према Stoll, исто, стр. 134.

организатора да осигура безбедно саобраћање.⁴⁴ Поступање на сопствени ризик почиње тамо где престаје "обавеза заштите" организатора.⁴⁵ Знање спортисте за ризике није такве природе да би могло укинути обавезе организатора што их намеће међусобни саобраћај људи.

ц) *Поступање на сопствени ризик као кривица оштећеног*

1. Од доношења пресуде Савезног суда СР немачке, 14. 3. 1961. године,⁴⁶ немачким правом доминира схватање да је "поступање на сопствени ризик" једна врста "кривице оштећеног". Такво схватање заступају и неки швајцарски правни писци.⁴⁷ Основ за такво становиште лежи, према мишљењу немачког Савезног суда, у томе што оштећени долази у противречност са својим ранијим понашањем (самоугрожавањем) када жели да свали штету на другог. Начело забране "venire contra factum proprium" тражи да се узме у обзир околност да се оштећени, без принуде сам изложио познатој ризичној ситуацији.⁴⁸ Онај ко учествује у "опасном" такмичењу мора бити свестан да ризици који су му својствени, а које је и сам створио, могу довести до повреда његових правних добара. Његово учешће у такмичењу, упркос том знању, представља свесно самоугрожавање, које му се, сходно начелу савесности и поштења, мора уписати у кривицу.

2. Противречно понашање оштећеног може водити како потпуном искључењу одговорности организатора, тако и смањењу обавезе надокнаде штете, што зависи од околности конкретне случаја. При процени колики значај придати оштећениковом "поступању на сопствени ризик", треба водити рачуна о томе како је ризично стање настало, зашто је ризик реализован, колики је обим кривице оштећеног, и какви односи постоје између њега и одговорног лица. Битно је, међутим, да се оштећени, не показујући пажњу која се од њега тражи у сопственом интересу, изложио неотклоњивим ризицима. У питању је пажња која се може очекивати од разумног и брижљивог човека. Ако у датом случају постоји "отклоњиво ризично стање", оштећеном спортисти не може се приговорити "поступање на сопствени ризик". Међутим, приговором "поступања на сопствени ризик" нису обухваћени атипични ризици спортске приредбе. Сваки спортиста се узда у то да ће приликом такмичења бити изложен

44 William Prosser, Handbook of the Law of Torts, St. Paul, 2 издање, 1955, стр. 311.

45 Rother Werner, Haftungsbeschränkung im Schadensrecht, Muenchen, 1965, стр. 117.

46 NJW, бр. 14-15/1961, стр. 655.

47 Видети Feliks Kubli, Haftungsverhältnisse bei Sportveranstaltungen, Diss., Zuerich, 1952, стр. 45.

48 Видети наведену пресуду, исто; Hans Walter Dette, Venire contra factum proprium nulli conceditur, Berlin, 1985, стр. 103.

само типичним ризицима који прате дотичне спортске приредбе. Стога није могуће говорити о противречном понашању оштећеног спортисте који захтева пуну надокнаду штете од организатора који је поступио противно својој обавези да осигура безбедно саобраћање, иако је добровољно узео учешће у приредби.⁴⁹ Ми сматрамо да је такво гледиште исправно.

Б. ГЛЕДАЛАЦ КАО ПОВРЕЂЕНИ (ОШТЕЋЕНИ)

І. Пристанак гледаоца на повреду

1. Сваком спорту је својствен ризик да гледаоци претрпе повреду. Отуда се поставља питање да ли посматрач спортске приредбе пристаје на повреде које може претрпети услед реализовања ризика који је прате. На то питање европски и англо-амерички правници дају различите одговоре. Велика већина европских правника не прихвата примену правног института "пристанак оштећеног" кад су у питању повреде гледалаца за време спортске приредбе.⁵⁰ Они сматрају да се из чињенице што гледалац присуствује приредби не може извести закључак да је сагласан са евентуалним оштећењем својих правних добара. Управо обрнуто, сваки гледалац рачуна с тим да је организатор предузео све што је потребно за његову заштиту, те да му се ништа неће догодити. Недостаје, значи, основна претпоставка пристанка, тј. да је оштећени у најмању руку озбиљно рачунао са могућношћу настанка повреда и да се са тиме сагласио. Ми сматрамо такво гледиште исправним.

2. Међутим, англо-амерички правници сматрају да гледаоци прећутно пристају на ризике који су својствени спортој приредби, а тиме и на повреде које могу претрпети.⁵¹ Гледалац пристаје, пре свега, на оне ризике за које има лично знање, као и на оне који су јасни и очигледни разумном и обазривом лицу под истим околностима.⁵² Посетилац који

49 Видети Boerner, исто, стр. 414.

50 Видети Eichenberger, исто, стр. 131; Franz Harald, Die Rechtsstellung des Amateurfußballers, Diss., Bayreuth, 1985, стр. 84; пресуду италијанског Касационог суда од 16. 1. 1985, бр. 97, наведену у: Fabio Schluochter, Haftung fuer gefaerliche Taetigkeit und Haftung ohne Verschulden, Bern, 1990, стр. 202; Костић, исто, стр. 102 - 103.

51 Видети Linden, исто, стр. 491; пресуду у спору Lemoine v Springfield Hockey Asso., 307 Mass 102, и спору Macon Tel. Publishing Co. v Graden, 79 Ga App 230, у: American Jurisprudence, second edition, volume 4, 1962, стр. 224.

52 Гледалац безбол утакмице који има могућност да бира између заштићених и незаштићених седишта, и који прихвати или изабере незаштићено (без обзира да ли су седишта иза окна слободна), самим тим прихвата ризике који су својствени тој игри (видети пресуду у спору Lorino v New Orleans Baseball & Amusement Co., 16 La App 95, у: American Jurisprudence, second edition, volume 4, 1962, стр. 225).

присуствује некој спортској приредби преузима ризик да претрпи штету, било којим актом учесника или организатора током такмичења и у сврху такмичења. При том није битно да ли такав акт носи у себи грешку у процени или пропуст у вештини. Изузетак постоји једино у случају кад је учесниково или организаторово понашање усмерено на повреду неког чије је присуство познато, или кад су немарно предузете мере сигурности испод стандарда који се разумно може очекивати од сваког ко учествује у спортском такмичењу или га организује.⁵³

II. Кривица повређеног гледаоца

1. Извесни правници сматрају да се из чињенице излагања оштећеног познатим или сазнатљивим ризицима може извести закључак о његовој кривици за претрпљену штету. Већ због саме посете извесној "ризичној" спортској приредби, гледаоцу се може пребацити "кривица оштећеног".⁵⁴ Нама се чини да је такво гледиште погрешно. Чак и кад је гледалац свестан претећег ризика, не може се рећи да је он "крив" што му је штета проузрокована. Јер, и у том случају он може очекивати да је организатор предузео све потребне мере сигурности. Није, на пример, обавеза гледаоца да непрестано прати лет лопте како би избегао њен погодак.

2. Међутим, кривица оштећеног је могућа из других разлога. Она се најчешће састоји у непажљивом напуштању простора који је за њега одређен, или у задржавању на делу терена (стадиона) који је спортском активношћу учесника посебно угрожен. На пример: скривљено поступа онај гледалац који се на коњској трци, без нужде, толико приближи коњу да га овај може ујести или ударити.⁵⁵ За процену тежине кривице оштећеног гледаоца битно је да ли је он поступио супротно налозима организатора приредбе, или се на угроженом месту нашао поступајући у складу с тим налозима. У првом случају, гледаоца терети висок степен кривице, који може да у потпуности искључити одговорност организатора. На пример: организатор који јасно означи посебно ризична места на стадиону и огради их да би спречио приступ гледалаца, учинио је довољно за испуњење своје обавезе да осигура безбедно саобраћање. Од њега се не може тражити да приступ таквом месту учини апсолутно немогућим. Други случај терети, по правилу, организатора. Оштећеном

53 Видети Gerald Dworkin, „Injuries to Spectators in the Course of Sporting Activities“, The Modern Law Review, бр. 25/1962, стр. 740.

54 Видети Felix Kubli, Haftungsverhältnisse bei Sportveranstaltungen, Diss., Zuerich, 1952, стр. 46.

55 Reichert, исто, стр. 243.

гледаоцу може се пребацити скривљени допринос настанку штете само уколико је место на коме се налазио било објективно посебно ризично, а он је то приметио или је морао приметити. Околност да организатор није предузео посебне мере да би спречио боравак гледаоца на одређеном месту, не потиरे чињеницу да је гледалац знао да се задржавањем у датом простору излаже ризицима који превазилазе нормалну меру.⁵⁶

3. Неки правници су мишљења да кривицу оштећеног гледаоца треба ценити и у зависности од тога да ли је он платио улазницу или спортску приредбу посматра бесплатно. Гледаоцу који је купио улазницу може се пребацити кривица само уколико напусти место које је за њега одређено. Насупрот томе, гледалац који улазницу није платио бира "на своју одговорност" место за седење, односно стајање, те му се увек може приговорити да је допринео настанку или опсегу претрпљене штете.⁵⁷ То гледиште сматрамо погрешним, јер дужност да се осигура безбедно саобраћање постоји наспрам свих гледалаца без обзира на то да ли су они платили улазницу.

III. Поступање гледаоца на сопствени ризик

1. Ко уђе на стадион у циљу посматрања неке спортске приредбе, свесно се и добровољно излаже ризицима који исходе из спортске активности учесника такмичења. Из те околности извесни правници су извели закључак да гледалац самим чином присуствовања спортској приредби преузима на себе ризике који су њој својствени.⁵⁸ Он при том не мора ни знати који конкретни ризици му прете. Од организатора приредбе се захтева да посетиоца штити само од посебних (атипичних) ризика, а не и од ризика који нужно прате приредбу. Шта се подразумева под **убичајеним ризицима**, не одређује се апстрактно, него у зависности од врсте приредбе. Тако према пресуди америчког Supreme Court of New York,⁵⁹ чак и гледалац који први пут присуствује хокејашкој утакмици преузима на себе ризик да буде погођен паком уколико седи на месту које није заштићено мрежом. Организатор није дужан да пита сваког гледаоца да ли је већ долазио на такве утакмице.

2. Поступање гледаоца на сопствени ризик не постоји уколико организатор створи додатне, атипичне ризике, кршењем своје обавезе да

56 Видети Eichenberger исто, стр. 132.

57 Видети Костић, исто, стр. 106; Jan Schroeder, „Verkehrssicherungspflicht gegenueber Unbefugten“, Archiv fuer civilistische Praxis, бр. 179/1979, стр. 567.

58 Видети Stoll, исто, стр. 129, 197, 242; Kubli, исто, стр. 46.

59 Видети пресуду од 27. 6 1935, у спору Ingersoll v. Onondaga Hockey Club, наведену у: Stoll, исто, стр. 199.

осигура безбедно саобраћање. Чак и напуштање тзв. "сигурносне зоне" од стране гледаоца, ту не може ништа да измени,⁶⁰ мада његово понашање може, евентуално, имати значај кривице оштећеног. Међутим, француски Касациони суд није прихватио "кривицу оштећеног" гледаоца у кога је ударио учесник у ауто-трци, излетевши ван стазе на опасној незаштићеној кривини. Суд је констатовао да је организатор прекршио општу правну обавезу да кривину осигура постављањем заштитне оgrade и да угрожена лица удаљи са тих ризичних места.⁶¹

3. Сем тога, не може бити речи о поступању гледаоца на сопствени ризик ни у случају кад до његове повреде дође услед излетања **опасног спортског реквизита** у публику.⁶² Претпоставка је да се он налазио на месту које је за њега означено и предвиђено. Та се места налазе, по правилу, изван стварне зоне опасности, али се понекад дешава да спортски реквизити доспеју и тамо. Гледалац не мора рачунати са том могућношћу, па се зато не може ни рећи да свесно акцептира тај ризик.

60 Georg Galsbauer, „Zur Haftung des Veranstalters eines Autorennens gegenüber Zuschauern“, VersR, бр. 21/1975, стр. 501.

61 Видети пресуду од 19. 6. 1929, *Gazzete du Palais*, II, 1929, стр. 567.

62 Видети Boerner, исто, стр. 417.

ЗАКЉУЧАК

1. Спорт и право имају много додирних тачака, иако би се, на први поглед, рекло да је реч о две међусобно удаљене области човекових делатности. Мада су се спортска удружења одувек трудила да своју делатност уређују самостално и да што мање буду предмет државне "регулативе", чињеница је да и држава све више настоји да правно нормира односе међу људима који се тичу спорта. У тој области права искрсавају многи проблеми што изазивају опречна мишљења. Питање имовинске одговорности организатора спортских приредби и спортских организација само је један од њих. Правни приступ том питању мора бити опрезан. Њиме се не сме спутавати развој спорта, који друштво стално подстиче, али се не може допустити ни несавесно поступање организатора спортских приредби и спортских организација према спортистима и гледаоцима.

2. Један од основних разлог великог интересовања државе за спортске активности лежи у томе што је бављење спортом скопчано са знатним ризиком. Код свих врста спортова догађају се незгоде у којима бивају оштећени и учесници и трећа лица. Број тих незгода временом се повећава. Кад спортску активност прати јавни интерес, она нужно прераста у спортску приредбу, а тиме се број потенцијално угрожених лица знатно увећава. Због тога су за сваку спортску приредбу потребне обухватније организационе припреме. Оне се састоје у регулисању сме спортске активности, подстицању интереса јавности за спортску приредбу и предузимању мера за обезбеђење сигурности учесника и гледалаца. Лице које те мере предузима назива се организатор спортске приредбе. То својство треба приписати оном физичком или правном лицу које на сопствену одговорност, одлучује о спровођењу спортске активности, њу организује и води, или на неки други начин својим поступцима ствара битне претпоставке за њено одржавање.

3. Ово истраживање је показало да су судски процеси против организатора спортских приредби у Југославији врло ретки. Пракса наших судова не даје одговоре на бројна питања која се иначе могу поставити. Та чињеница је пре разлог за забринутост него за спокојство. Она, сигурно, нема упориште у малобројности спортских несрећа које доведе до имовинске одговорности организатора спортских приредби. Зато што се због пропуста у организацији спортске приредбе одговара у нас веома ретко (што иначе није случај у свету) ваљало би се запитати нису ли наши судови били до сада сувише благи у процењивању обавеза пажљивости које дугују организатори.

4. Основни проблем имовинске одговорности организатора спортских приредби своди се на питање да ли је она уговорне или неу-

говорне природе. Једнозначан одговор на то питање није могућ. Он зависи, пре свега, од тога ко је оштећено лице: гледалац или учесник приредбе. Купујући улазницу, посетилац спортске приредбе ступа са организатором у уговорни однос. Ту је реч о уговору о делу, тачније, о његовој посебној подврсти - тзв. уговору о приказивању. На темељу тог уговора, организатор одговара за повреде гледалаца, уколико се њему или његовом помоћнику може пребацити кривица због оштећења. У односу на гледаоце, спортисти имају својство помоћника организатора у испуњењу обавеза из уговора. Међутим, између уговорне обавезе да се осигура безбедно саобраћање и опште неугговорне обавезе неминем лидере, практично нема никакве разлике. Стога, захтев гледаоца за обештећење по основу уговорне одговорности конкурише захтеву за надокнаду штете по основу неугговорне одговорности. Гледалац може бирати онај правни основ тужбе који је за њега повољнији.

Али, што се тиче учесника спортске приредбе, ситуација је другачија. Код спортских приредби које настају у оквиру "активности спортског савеза" не постоји никакав посебан правни однос између организатора и учесника. Спортиста учествујући у приредби испуњава своју обавезу из чланства. Када је у питању однос између "самосталног" организатора и спортисте који добија за учешће новчану накнаду, он се, по правилу, темељи на уговору о делу. Само у ретким случајевима, он се може подвести под правна правила о уговору о раду. Сасвим је другачија ситуација када је реч о односу између "самосталног" организатора и спортисте који се обавезује да учествује у одређеној приредби али без новчане накнаде. Њихов уговорни однос се не може подвести ни под један други именовани уговор. Реч је о *suū generis* уговору. За организатора из тих уговора, поред осталих, настаје и дужност обезбеђења сигурности учесника. Она је, међутим, идентична са обавезом осигурања безбедног саобраћања коју има организатор било које друге спортске приредбе истог типа, независно од тога да ли спортисти учествују у такмичењу бесплатно или за новчану надокнаду. Та чињеница доводи у пракси до тога да и спортисти који су у уговорном односу са организатором спортске приредбе захтевају надокнаду штете према правилима неугговорне одговорности.

5. Основ неугговорне одговорности организатора спортских приредби чини кршење обавезе да се осигура безбедно саобраћање. То је појам кога нема у Закону о облигационим односима, али га има у правној теорији и пракси. Реч је о правном институту који је нужен за конкретизацију опште деликтне обавезе *neminem ledere*, и који изискује предузимање одговарајућих сигурносних мера. Организујући спортску приредбу, организатор ствара повећани ризик настанка штете за учеснике, гледаоце и трећа лица, те је стога обавезан да предузме потребне мере да би тај ризик држао под контролом. Које мере треба конкретно

предузети, зависи од врсте и карактера спортске приредбе. Југословенски правници су, међутим, склони да радње организатора просуђују искључиво према спортским правилима, и то како у погледу противправности оштеђујуће радње тако и у односу на кривицу организатора. По нашем мишљењу такво становиште је погрешно. Оно превиђа чињеницу да спортска правила нису "заокружени систем норми" да би могла бити искључиво средство за оцену противправности нечијег понашања и кривице понашаоца. Кршење тих правила може једино бити индиција да организатор није поступао са потребном пажњом, односно да је поступао противправно. Судије не би смеле да се држе правила која су, према њиховом уверењу, неподесна, недовољна, застарела или чак опасна.

6. Искуство учи да у споровима везаним за спортске приредбе проблем доказивања узрочне везе између радње организатора и настале штете води ка знатним правним тешкоћама. Пракса је показала да би, упркос кршења неке обавезе од стране организатора, многи захтеви за надокнаду штете били одбачени уколико би судови упорно инсистирали на томе да оштећени докаже све чињенице које каузалаитет условљавају. Судови би стога морали свесно настојати да правила о доказивању донекле и "ублаже". То је могуће путем превађивања терета доказивања са оштећеног на организатора спортске приредбе и допуштањем оштећеноме да се користи *prima facie* доказом. Тако чине и судови неких других земаља, чије би искуство могло и нама бити узор.

7. Примена објективне одговорности на област спорта изазива у нашем праву исте проблеме као и у правима других европских земаља. Посебну недоумицу изазива штета настала употребом "опасних" спортских реквизита. Једина област у којој је примена правила о објективној одговорности по нашем праву извесна, јесте штета настала услед неконтролисаног деловања масе гледалаца и учесника (чл. 181. ЗОО). Све остало је спорно. Наше истраживање је показало да организатор спортске приредбе може, у југословенским условима, само изузетно одговарати без обзира на кривицу. Разлога за то има неколико. Прво, организатор спортске приредбе није увек ималац спортског терена као грађевине. Друго, организовање спортске приредбе није опасна делатност у смислу Закона о облигационим односима, јер се спортски ризици стварају и реализују не само радњом организатора него и понашањем сваког учесника. Треће, у спортским такмичењима само мали број спортских реквизита могу се сматрати опасним. Међутим, по нашем праву за те ствари одговарају њихови имаоци. А организатори, на пример, коњичких, ауто-мото и скијашких спортских приредби нису, по правилу, имаоци коња, аутомобила и скија, већ су то учесници приредбе (спортски клубови, односно спортисти).

8. Међу југословенским правницима "одомаћило" се становиште да учесници у спортским приредбама пристају унапред на оштећења која се при прописној игри не могу избећи. Наши судови су још бољећивији према потенцијално одговорним лицима, сматрајући да су пристанком оштећеног обухваћене и повреде које нису нанете намерно или грубим кршењем правила спортске игре. Држимо да је такво становиште погрешно. Оно је неприхватљиво и у међусобном односу спортиста и у односу организатора спортске приредбе према спортисти. Правна фигура пристанка оштећеног може се применити само код оних спортова у чијој бити лежи наношење телесних повреда противнику (тзв. борилачки спортови). Код осталих спортова спортисти нису унапред пристали да буду повређени радњама других. Само учешће у спортској приредби не може се схватити као "прећутно" саглашавање са повредом. Пристанак оштећеног не може се фингирати, он мора стварно постојати. Нико, па ни спортиста, не даје другоме "бланко" допуштење да га телесно повреди. С друге стране, примена института пристанка оштећеног на борилачке спортове могућа је само у међусобним односима спортиста; Организатору не треба допустити могућност позивања на пристанак оштећеног. Он се од одговорности може бранити другим правним средствима, а пре свега приговором да није крив за штету или да је по среди кривица оштећеног.

9. С обзиром на број потенцијално угрожених лица и значај добара која се најчешће повређују (живот и телесни интегритет човека), имовинској одговорности организатора спортских приредби наши правници би морали да посвете знатно већу пажњу него што су досад чинили. Ваљало би схватити да спорт одавно не одговара идеалистичкој представи која је о њему дуго стварана, јер је он данас више бизнис него разонода. Правила којих се држе наши судови ваљало би преиспитати, јер се показало да нису довољна брана од несавесних и друштвено неприхватљивих понашања у спорту. Идеална правна решења не могу се очекивати, али би требало изнаћи она која би спортска такмичења, колико-толико, држала у оквиру њиховог изворног смисла. Треба се, без зазора ослонити и на искуство других земаља, које имају дужу традицију имовинске одговорности организатора спортских приредби и спортских организација. Ако се већ трудимо да нам спортски резултати буду у врху светског спорта, онда би и правну заштиту добара угрожених спортском активношћу ваљало ускладити са светским мерилима.

СУДСКЕ ОДЛУКЕ

*

Фудбалски клуб - домаћин, који је пропустио да предузме све мере обезбеђења према правилнику клуба одговара фудбалском судији за штету коју су проузроковали навијачи на његовом аутомобилу паркираном испред свлачионице. Клуб - домаћин је одговоран не само за ред на игралишту, већ је посебно дужан да се стара о безбедности судија и њихове личне имовине као и превозних средстава (кола, аутомобил, аутобус и др.), и у случају пропуста обезбеђења или оштећења имовине обавезан је да оштећеном лицу надокнади штету у вредности утврђених оштећења.

(Пресуда Врховног суда Војводине Рев. 1015/90, од 28. 12. 1990, **Право (теорија и пракса)**, бр. 6-7/1991, стр. 137)

*

Фискултурно друштво које приреди фудбалску утакмицу, одговара за штету иако до њега нема кривице за исту (начело објективне одговорности), кад је штета настала тако што је маса гледалаца услед временске непогоде нагрнула на покривени део трибине па је оштећени потиснут и одгурнут преко оgrade и услед пада телесно повређен.

(Пресуда Врховног суда Народне Републике Србије Гж 1735/57 од 13. 6. 1957, **Збирка судских одлука**, књига 2, свеска 2, стара серија, стр. 107)

*

Када је учеснику спортске игре - такмичару причињена штета у спортском такмичењу или у вези са тим такмичењем, одговорност спортског клуба (организатора спортске игре) за штету причињену такмичару процењује се по принципу кривице, а не по принципу објективне одговорности.

(Пресуда Врховног суда Војводине, Рев. 940/87, од 11. 11. 1987, **Информатор**, бр. 3546/1988, стр. 7)

*

Учесник мото-трке преузима на себе ризик за несреће које се на таквим приредбама догађају, с тим што није од значаја да ли до несреће дође због грешке на возилу или због лоше вожње учесника трке.

Међутим, то важи само уз претпоставку да је тркачка стаза била уређена и да се организатору не може приписати никаква грешка која би могла допринети несрећи и њеним последицама.

Материјално стање правног лица, одговорног за штету, не узима се у обзир приликом изрицања одштете за нематеријалну штету.

(Sodba Vrhovnega Sodišča SR Slovenije Pž 269/76 z dne 7. 4. 1976, **Збирка судских одлука**, књига 2, свеска 3, 1977, стр. 255)

*

Организатор одређеног вида спортско-рекреативне активности која је за учеснике добровољна сноси одговорност за штету причињену учеснику такве активности само ако је повређено неко правило приредбе које је организатор приредбе сам утврдио и објавио и био дужан да га остварује ради заштите учесника пажњом коју тражи та спортска грана, и даље, ако је утврђена узрочна веза између повреде правила због пропуштене потребне пажње организатора и штетног догађаја (клизање ради рекреације).

(Sklep Vrhovnega sodišča SR Slovenije úú Ips 34/81 z dne 12. 3. 1981, **Збирка судских одлука**, књига шеста, свеска 1, стр. 86)

*

За штету коју је спорташ претрпио на тренингу по начелу кривње солидарно одговарају организатор тренинга и корисник стадиона који је уједно и организатор свих активности које се одвијају на стадиону.

(Одлука Врховног суда Хрватске, Рев. 32/86, од 27. 2. 1986, **Информатор**, бр. 3476/1987, стр. 5)

*

Ногометни клуб као организатор ногометне утакмице одговара за штету гледаоцу који је повријеђен ракетом испраћеном из гледалишта.

(Одлука Врховног суда Хрватске Рев. 1417/85 од 15. 10. 1985, **Судска пракса**, бр. 10/1987, стр. 42)

*

Организатор фудбалске утакмице одговара за штету коју посетилац претрпи због телесне повреде проузроковане падом трибине, без обзира на то да ли се трибина срушила услед конструктивне грешке или због преоптерећења.

(Пресуда Врховног суда БиХ Гж 537/79 од 1. 10. 1979, **Збирка судских одлука**, књига четврта, свеска четврта, 1979, стр. 145)

*

Играње кошарке не представља дјелатност с повећаном опасношћу.

(Врховни суд Хрватске, Рев-1932/86 од 28. сирјечња 1987, **Преглед судске праксе** (прилог Наше законитости), бр. 34/1987, стр. 79)

*

Одговорност организатора приредбе у смислу члана 181. Закона о обвезним односима не постоји у сваком случају кад нетко на приредби претрпи штету, већ само ако је штета настала услијед изванредних околности које у таквим приликама могу настати (на пр. гирање маса, опћи неред и слично).

(Пресуда Окружног суда у Загребу Гж-7502/86-2 од 19. 12. 1986, **Судска пракса**, бр. 1/1988, стр. 48)

SPORTING PERFORMANCES - Legal obligations and civil liability of the organizer

The right to indemnity is afforded in the first place to the people who were in the mass of people who have caused the damage. In addition to them, this right is also afforded to the people who were near the gathered mass of people, if they have suffered damage as a result of the activity of the latter. Indemnity covers only the damage (real and consequential) which is the consequence of the death or bodily injury of the person concerned. The damage done to other goods is made up for in accordance with the general rules of liability for damage.

The legal ground for liability of the organizers of sporting performances for the damage caused by non-controlled activity of the gathered people is the created risk, meaning that their liability is an objective one. The organizer concerned cannot release himself from liability by proving that he applied all necessary measures to prevent non-controlled activity of the attending people, or that the extraordinary circumstances have been caused by force majeure or an act committed by a third party. However, he can do that if he proves that the real cause of damage was exclusively an act of the damaged party, which he could not have foreseen and the consequences of which he could not have avoided or eliminated.

The organizer of sporting performances is held liable for the damage which is not resulting from the non-controlled activity of the gathered people only in case of culpable omission in the organization of the performance. The organizer concerned can release himself from liability by proving that the cause of the damage was force majeure, the act committed by a third party or exclusively an act of the damaged party.

Any sports facility can be defined as the totality of all immovable structures necessary for pursuing a specified sport, where it is irrelevant whether such structures have been made for such activity exclusively or whether they have been made to serve for sports purposes over a specified period only. The important characteristic of any sports facility is its immovability, by which it differs substantially from items of sports equipment.

An overwhelming majority of sports facilities have the character of buildings. Such a character of theirs also includes all things (goals, baskets, equipment, and the like), which are associated with them firmly. As for the question of whether the outdoor sports arenas have the character of buildings, the answer depends on each sport individually.

The deficiencies of any sports facility may relate to poor workmanship, bad design or poor maintenance. The finding that a sports facility has got deficiencies depends on its nature and the type of sports it is intended for.

As a building, a sports facility has all characteristics of a hazardous thing. Its possessor is liable for any damage caused by its deficiencies, irrespective of guilt at that. If the possessor has let the sports facility to somebody who is not in his employ, the latter will be liable instead of the former. However, the transfer of liability to the latter is subject to the existence of a certain lasting relationship between him and the sports facility.

The possessor of a sports facility may be released from liability only if he manages to prove that the real cause of damage was Force Majeure or an act of the claimant, or an act of a third party, and that the sports facility has had only a passive role in the process.

КОРИШЋЕНА И НАВЕДЕНА ЛИТЕРАТУРА

A. Општа дела, монографије и коментари законских текстова

- Bar, Christian: Verkehrspflichten - Richterliche Gefahrsteu rungsgebote im Deutschen Deliktsrecht, Koeln, 1980.
- Bentlage, Hubert: Der Motorsport im Strassenverkehrs- und Ordnungswidrigkeitenrecht, Bochum, 1981.
- Бери, Ерик: Коју игру играш, Београд, 1984.
- Berr, Helmut: Sport und Strafrecht, Diss., Saarbruecken, 1973.
- Biesalski, Dieter: Grundzuege der Deliktshaftung nach Artikel 1382, 1383 des Code civil im franzoesischen Recht, Diss., Mannheim, 1975.
- Благојевић, Борислав: Посебни део облигационог права, Београд, 1939.
- Boerner, Joachim: Sportstaetten - Haftungsrecht, Berlin, 1985.
- Brox, Hans: Allgemeiner Schuldrecht, 15. Auflage, Muenchen, 1987.
- Charlesworth, John - Percy, R. A.: On Negligence, seventh Edition, London, 1983.
- Charlesworth, John: On Negligence, 3 edition, London, 1956.
- Cigoj, Stojan, Obligacije, Ljubljana, 1976.
- Cigoj, Stojan, Obligacijska razmerja, Zakon o obligacijskih razmerjih s komentarjem, Ljubljana, 1978.
- Clerk, F. John - Lindsell, H. B.: On Torts, fifteenth Edition, London, 1982.
- Dannegger, Karl: Die Rechtsfragen der Bergsteiger und der Skifahrer, Zuerich, 1938.
- Dette, Hans Walter: Venire contra factum proprium nulli conceditur, Berlin, 1985.
- Deutsch, Erwin: Fahrlaessigkeit und erforderliche Sorgfalt, Koeln, 1963.
- Deutsch, Erwin: Haftungsrecht, Erster Teil - Allgemeine Lehren, Koeln, 1976.
- Deutsch, Erwin: Unerlaubte Handlungen und Schadensersatz, Koeln, 1987.
- Dreher, Eduard i Troendle, Herbert: Strafgesetzbuch und Nebengesetze, 38. Auflage, Muenchen, 1978.
- Ђорђевић, Живомир и Станковић, Владан: Облигационо право, општи део, 4. издање, Београд, 1986.
- Eichenberger, Reichard: Zivilrechtliche Haftung des Veranstalters sportlicher Wettkampfe, Diss., Zuerich, 1973.
- Enneccerus, Ludwig i Nipperdey, Carl: Allgemeiner Teil des Buergerlichen Rechts, 2. Halbband, 14. Auflage, Tuebingen, 1955.
- Esser, Josef i Schmidt, Eike: Schuldrecht, Band I - Allgemeiner Teil, 6. Auflage, Heidelberg, 1984.
- Ferid, Murad i Sonnenberger: Das Franzoesische Zivilrecht, Band II - Schuldrecht - Sachenrecht, 2. Auflage, Heidelberg, 1986.
- Fink, Eugen: Grundphaenomene des menschlichen Daseins, Freiburg, 1979.
- Fritzweiler, Jochen: Haftung bei Sportunfaellen, Muenchen, 1978.
- Fuellgraf, Lutz: Der Lizenzfussball, Berlin, 1981.
- Geigel, Reinhart: Der Haftpflichtprozess, 19 Auflage, Muenchen, 1986.
- Gerhardt, Walter: Handeln auf eigene Gefahr, Diss., Goettingen, 1962.
- Grayson, Edward: Sport and the Law, London, 1988.

- Grunsky, Wolfgang:** Haftungsrechtliche Probleme der Sportregeln, Heidelberg, 1979.
- Gschnitzer, Franz:** Oesterreichisches Schuldrecht, Besonderer Teil und Schandenersatz, 2. Auflage, Wien, 1988.
- Hagenbucher, Karl-Heinz:** Die Verletzung von Verkehrssicherungspflichten als Ursache von Ski- und Bergunfaellen, Muenchen, 1984.
- Heldrich, Andreas:** Die Allgemeinen Rechtsgrundsätze der ausservertraglichen Schadenshaftung im Bereich der Europaischen Wirtschaftsgemeinschaft, Frankfurt am Main, 1961.
- Hirsch, Hans Joachim:** u Strafrecht, Leipziger Kommentar, herausgegeben von H. H. Jeschek - W. Russ - G. Willms, 5. Band, 10. Auflage, Berlin, 1989.
- Hofmann, Edgar:** Haftpflichtrecht fuer die Praxis, Muenchen, 1989.
- Илић, Слободан:** Спортски објекти и терени, Београд, 1989.
- James, Philip James i Brown, Latham:** General Principles of the Law of Torts, fourth edition, London, 1978.
- Jauernig, Othmar i Vollkommer, Max:** Buergerliches Gesetzbuch, 4. Auflage, Muenchen, 1987.
- Joerges, Christian i Wassemann, Rudolf:** Kommentar zum Buergerlichen Gesetzbuch, Band 3 - Besonderes Schuldrecht, Lutterhand, 1979.
- Јовановић, Љубиша:** Кривично право, општи део, 2. издање, Београд, 1973.
- Кајоа, Роже:** Игре и људи, Београд, 1979.
- Кант, Имануел:** Критика моћи суђења, Загреб, 1976.
- Keller, Alfred:** Haftpflicht im Privatrecht, Bern, 1970.
- Kellner, Franz:** Die Einwilligung in die Lebensgefahrdung, Diss., Regensburg, 1974.
- Klepe, Peter:** Die Haftung bei Skiunfaellen in den Alpenlaendern, Muenchen, 1967.
- Knefel, Wilhelm:** Die Haftung bei Sportverletzungen, Diss., Jena, 1937.
- Коментар Закона о облигационим односима, редактори С. Перовићи Д. Стојановић,** издање Културног центра из Горњег Милановца и Правног факултета из Крагујевца, 1980.
- Коментар Закона о облигационим односима, редактори Б. Благојевић и В. Круљ,** друго издање, Београд, 1983.
- Константиновић, Михаило:** Облигационо право према белешкама са предавања, средно В. Капор, Београд, 1959.
- Костић, Драган:** Грађанскоправна одговорност спортиста и спортских организација, Београд, 1976.
- Koetz, Hein, Eith, Wolfgang i Mueller-Gindullis, Dierk:** BGB mit Leitsaetzen, 2. Auflage, Muenchen, 1978.
- Koetz, Hein:** Deliktsrecht, Frankfurt am Main, 1976.
- Koziol, Helmut - Welser, Rudolf:** Grundriss des buergerlichen Rechts, Band I - Allgemeiner Teil und Schuldrecht, 8. Auflage, Wien, 1987.
- Koziol, Helmut:** Oesterreichisches Haftpflichtrecht, Band I - Allgemeiner Teil, 2. Auflage, Wien, 1980.
- Kraehe, Christian:** Die zivilrechtlichen Schadensersatzansprueche von Amateur- und Berufssportlern fuer Verletzungen beim fussballspiel, Bern, 1981.
- Kubli, Felix:** Haftungsverhaeltnisse bei Sportveranstaltungen, Diss., Zuerich, 1952.
- Kummer, Max:** Spielregel und Rechtregel, Bern, 1973.
- Kunschert, Adalbert - Geigel:** Haftpflichtprozess, 20. Auflage, Muenchen, 1990.
- Larenz, Karl:** Lehrbuch des Schuldrechts, Erste Band - Allgemeiner Teil, 14. Auflage, Muenchen, 1987.
- Larenz, Karl:** Lehrbuch des Schuldrechts, Band II - Besonderer Teil, 12. Auflage, 1981.
- Lange, Hermann:** Schadensersatz, Tuebingen, 1979.
- Leer, Eugen:** Die FIS-Verhaltensregeln fuer den Skifahrer, 1. Auflage, 1976.

- Leptien, Ulrich, Soergel, Hs. Th. i Siebert, W.: Buergerliches Gesetzbuch, Kohlhammer Kommentar, Band 1 - Allgemeiner Teil, 12. Auflage, Stuttgart, 1987.
- Linden, M. Alenn: Canadian Tort Law: Third Editon, Toronto, 1982.
- Јоза, Боград: Облигационо право, општи део, Сарајево, 1978.
- Јоза, Богдан: Облигационо право, посебни део, Сарајево, 1977.
- Marburger, Peter: Die Regeln der Technik im Recht, Koeln, 1979.
- Maurach, Reincher: Deutsches Strafrecht, Allgemeiner Teil, 2. Auflage, Karlsruhe, 1958.
- Mazeaud, L.: De Droit Civil, premier volume - Obligations, Paris, 1978.
- Medicus, Dieter: Schuldrecht I, Allgemeiner Teil, 3. Auflage, Muenchen, 1986.
- Meiners, Frank: Die Haftung des organisierten Mannschaftsportlers fuer Wettkampfverletzungen, Diss., Goettingen, 1977.
- Mertens, Hans-Joachim - Ulmer, Peter: Muenchener Kommentar Buergerliches Gesetzbuch, Band 3: Schuldrecht - Besonderer Teil, 2. Halbband, Muenchen, 1980.
- Mezger, Edmund i Blei, Hermann: Strafrecht I, Allgemeiner Teil, 11. Auflage, Muenchen, 1965.
- Мијачић, Мирса: Кривица оштећеникова у домену науговорне одговорности, докторска дисертација, Ниш, 1978.
- Милошевић, Љубиша: Облигационо право, шесто издање, Београд, 1982.
- Николић, Александар: Професија фудбалер, Београд, 1981.
- Noll, Peter: Uebergesetzliche Rechtsfertigungsgruende, im besonderen die Einwilligung des Verletzten, Basel, 1955.
- Новаковић, Радивоје: Штета и њена накнада, Београд, 1940.
- Oehmman, Burkhard: Die zivilrechtliche Haftung des Pferdehalters, Duesselforf, 1988.
- Oftringer, Karl: Schweizerisches Haftpflichtrecht, II/1, Band 3. Auflage, Zuerich, 1970.
- Орвел, Џорџ: Зашто пишем и други есеји, Загреб, 1977.
- Palandt, Otto, Buergerliches Gesetzbuch, 49. Auflage, 1990.
- Перовић, Слободан: Облигационо право, Београд, 1981.
- Poschenrieder, Franz-Joachim: Sport als Arbeit - Konsequenzen aus arbeitsrechtlicher Sicht unter Einbeziehung der Grundrechte, Diss., Muenchen, 1977.
- Proels, Juergen: Beweiserleichtungen im Schadensersatzprozess, Muenchen, 1966.
- Prosser, William: Handbook of the Law of Torts, 2. edition, St. Paul, 1955.
- Rabinowitch, Wladimir: Les Sports de Montagne et le Droit, Paris, 1980.
- Радишић, Јаков: Облигационо право (општи део), 3. издање, Београд, 1988.
- Радишић, Јаков: Имовинска одговорност и њен досег, Београд, 1979.
- Радовановић, Марија: Облигационо право, књига 2, Нови Сад, 1982.
- Речник српскохрватског књижевног језика, Нови Сад, 1967.
- Reichert, Bernhard: Grundriss des Sportrechts und des Sporthaftungsrechts, Berlin, 1968.
- Reischauer, Rudolf: Der Entlastungsbeweis des Schuldners, Berlin, 1975.
- Reissinger, Frank-Peter: Rechtsfragen im Skiunterricht, Diss., Kiel, 1974.
- Renner, Franz-Felix: Die Einwilligung als Tatbestandsmerkmal und als Rechtsfertigungsgrund, Diss., Muenchen, 1962.
- Reschke, Eike: Handbuch des Sportrechts, Neuwied, 1984.
- Richard, Honig: Die Einwilligung des Verletzten, Teil I, Maanheim, 1919.
- Rummel, Peter: Kommentar zum Allgemeinen buergerlichen Gesetzbuch, 2. Band, Wien, 1984.
- Rueth, Herbert: Rechtsprobleme des Skilaufs als eines Volks- und Massensports, Diss., Regensburg, 1969.
- Салма, Јожеф: Облигационо право, општи део, Београд, 1988.
- Savatie, Rene: Traite de la Responsabilite civile en droit francais, 2. izdawe, Paris, 1951.

- Schenke, Wolf:** Die Einwilligung des Verletzten im Zivilrecht, unter besonderer Berücksichtigung ihrer Bedeutung bei Persönlichkeitsrechtsverletzungen, Diss., Erlangen - Nuernberg, 1965.
- Schiffer, Bernd:** Die strafrechtliche Behandlung der Sportverletzung, Diss., Mannheim, 1977.
- Schlechtriem, Peter:** Schuldrecht, Besonderer Teil, Tuebingen, 1987.
- Schlegelmilch, Guenter:** Der Haftpflichtprozess, 20. Auflage, Muenchen, 1990.
- Schluuechter, Fabio:** Haftung fuer gefaerliche taetigkeit und Haftung ohne Verschulden, Bern, 1990.
- Schmitt, Bertram:** Koerperverletzungen bei Fussballspielen, Luebeck, 1985.
- Schoentag, Hartmut:** Rechtliche Probleme um den Sportschiedsrichterr, Diss., Augsburg, 1975.
- Schroeder, Friedrich-Christian i Kaufmann, Hans:** Sport und Recht, Berlin, 1972.
- Siegfried, Michael:** Tier und Tiergefahr als tatbestandliche Voraussetzungen der Gefaerdungshaftung des Tierhalters, Diss., Mainz, 1986.
- Симоновић, Љубодраг:** Побуна робота, Београд, 1981.
- Смодлака, Војин:** Спортске повреде и спортска оштећења, 2. издање, Београд, 1985.
- Soerger, Th., Siebert, W. i Wolf, Manfred:** Buergerliches Gesetzbuch, Band 2/1 - Schuldrecht, 11. Auflage, Stuttgart, 1986.
- Срзентић, Никола и Стајић, Александар:** Кривично право, општи део, Београд, 1957.
- Starck, Boris:** Droti civil, Obligations - responsabilite delictuelle, Paris, 1985.
- Staudinger, von J - Schaefer, Karl:** Kommentar zum Buergerlichen Gesetzbuch mit Einfuehrungsgesetz und Nebengesetzen, Zweites Buch - Recht der Schuldverhaeltnisse, 12. Auflage, Berlin, 1986.
- Stiffler, Hans-Kaspar:** Schweizerisches Skirecht, Derendingen-Solothurn, 1978.
- Стојковић, Славо:** Убија ли спорт, Београд, 1989.
- Stoll, Hans:** Handeln auf eigenen Gefar, Berlin, 1961.
- Sutter, Thomas:** Rechtsfragen des organisierten Sports unter besonderer Beruecksichtigung des Einzelarbeitsvertrages, Bern, 1984.
- Шилер, Фридрих:** О лепом, Београд, 1967.
- Тороман, Марија:** Одмеравање накнаде штете у грађанском праву, Београд, 1969.
- Узелац, Милан:** Филозофија игре, Нови Сад, 1987.
- Vedriš, Martin i Klarić, Petar:** Osnove imovinskog prava, Zagreb, 1983.
- Viney, Genevieve:** Les obligations, La responsabilite - conditions, Paris, 1982.
- Vizner, Boris:** Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima, kwiga 2, Zagreb, 1978.
- Weber, Wilhelm - Staudinger, von J.:** Kommentar zum Buergerlichen Gesetzbuch mit Einfuehrungsgesetz und Nebengesetzen, II Band - Recht der Schuldverhaeltnisse, Teil 1b, 11. Auflage, Berlin, 1961.
- Weisemann, Ulrich:** Sport, Spiel und Recht, Muenchen, 1983.
- Werner, Rother:** Haftungsbeschrenkung im Schadensrecht, Muenchen, 1965.
- Williams, Glanville:** Joint torts and Contributory Negligence, London, 1951.
- Zeuner, Abrecht - Soergel, Hs. Th. i Siebert, W:** Buergerliches Gesetzbuch, Band 4 - Schuldrecht III, 11. Auflage, Stutgart, 1985.
- Zipf, Heinz:** Einwilligung und Risikouebernahme im Strafrecht, Berlin, 1970.

I. Чланци

- Boemer, Gustav:** Zur Problem der Teilmuendigkeit Minderjaehriger - Bemerkung zu dem Urt. des IV. ZS des BGH v. 5. 12. 1958, „Monatsschrift fuer deutsches Recht“, бр. 9/1959.
- Boehmer, Emil:** Zum Begriff des Handelns auf eigene Gefahr im Verkehrsrecht, VersR, бр. 4/1957.
- Bonassies, Pierre - Collomb, Piere:** La responsabilite de l association sportive, u: „Les problemes juridiques du Sport“, Paris, 1984.
- Bornhoevd, Juergen:** Zur Tierhaftung, VersR, бр. 5/1979.
- Цигој, Стојан:** Грађанска одговорност, у: „Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада“, том први, Београд, 1978.
- Чејовић, Бора:** Пристанак повређеног као основ искључења противправности, „Правни живот“, бр. 2/1967.
- Dannegger, Karl:** Haftungsfragen im Recht des Skifahrers, u: „Festgabe fuer Wilhelm Schoenenberger“, Freiburg, 1968.
- Dedes, Chrostos:** Die Konkretisierung der Sorgfalt, u: „Festschrift fuer Paul Bockelmann“, zum 70. Geburtstag, Muenchen, 1979.
- Deutsch, Erwin:** Die Mitspielerverletzung im Sport, VersR, бр. 41/1974.
- Deutsch, Erwin:** Die Fahrlacssigkeit als Ausserachtlassung der aeusseren und inneren Sorgfalt, JZ, бр. 21/1988.
- Deutsch, Erwin:** Die Haftung des Tierhalters, „Juristische Schulung“, бр. 9/1987.
- Deutsch, Erwin:** Das Recht der Gefaerdungshaftug, „Jura“, бр. 11/1983.
- Deutsch, Erwin:** Der Reiter auf dem Pferd und der Fussgaenger unter dem Pferd, NJW, бр. 40/1978.
- Diederichsen, Uwe:** Zur rechtsnatur und systematische Stellung von Beweislast und Anscheinsbeweis, VersR, бр. 2/1966.
- Dworkin, Gerald:** Iwuries to Spectators in the Course of Sporting Activities, „The Modern Law Review“, бр. 25/1962.
- Fellmann, Walter:** Der Verschuldensbegriff im Deliktrecht, „Zeitschrift fuer Schweizerisches Recht“, 3. Heft, Halbband I, 1987.
- Friedrich, Paul:** Haftung des Sportlers aus § 823 Abs. 1. BGB, NJW, бр. 17/1966.
- Fuellgraf, Lutz:** Haftungsbegrenzung bei Sportverletzungen, VersR, бр. 29/1983.
- Gaisbauer, Georg:** Verkehrssicherungspflicht bei Kinderspiel- plaetzen, VersR, бр. 21/1977.
- Gaisbauer, Georg:** Zur Haftung des Veranstalters eines Autorennens gegenueber Zuschauern, VersR, бр. 21/1955.
- Gode, Pierre:** Regle de jeu et responsabilite, u: „Les Problemes juridiques du Sport (responsabilite et Assurance), Paris, 1984.
- Grunsky, Wolfgang:** Zur Haftung bei Sportunfaellen, JZ, бр. 4/1975.
- Hartung, Fritz:** Schlaegermensur und Strafrecht, NJW, бр. 33-34/1954,
- Hummel, Dieter:** Haftung bei Skiunfaellen - Verkehrssicherungspflicht, Haftung des Skilehrers, Liftunfaelle und Produzentenhaftung, u: „Sport und Recht“, Friedrich-Christian Schroeder - Hans Kauffmann, Berlin, 1972.
- Ивошевић, Зоран:** Радноправни положај професионалног фудбалера, „Радни односи и самоуправљање“, бр. 2/1986.
- Jakaša, Branko:** Nekoliko pitawa temeqa vanugovorne odgovornosti u Zakonu o obveznim odnosima, „Naša zakonitost“, br. 6/1979.

- Керковић, Александар:** Неки социолошки аспекти насиља у спорту, "Физичка култура", бр. 5/1983.
- Kettner, Hans:** Der Skiunfall, VersR, бр. 9/1964.
- Klepe, Peter:** Skiregeln und ihre Bedeutung fuer die Schadenshaftung, VersR, бр. 5/1968.
- Koetz, Hein:** Haftung fuer besondere Gefahr, "Archiv fuer die civilistische Praxis", бр. 1/1970.
- Kuennell, Erich:** Verkehrssicherungspflicht auf Skipisten und Tourecabfahrten unter Beruecksichtigung der Neueren Rechtsprechung des Bundesgerichtshofes, "Oesterreichisches JZ", бр. 1/1983.
- Kurz, Dietrich:** Von Sinn des Sports, u: "Zukunft des Sports", redaktion K.Heinemann i H Becker, Frankfurt am Main, 1986.
- Lange, Hermann:** Adaequanztheorie, Rechtswidrigkeitszusammenhang, Schutzzwecklehre und selbststaendige Zurechnungsmomente, JZ, бр. 7/1976.
- Liecke, Ulrich:** Zur Haftung fuer die Verletzung eines anderen Golfspielers, VersR, бр. 16/1990.
- Lossos, Wilhelm:** Verkehrsregeln fuer die Skiabfahrt, NJW, бр. 11/1961.
- Лоза, Богдан:** Два посебна случаја одговорности за проузроковану штету, "Годишњак Правног факултета у Сарајеву", 1980.
- Лукшић, Бранимир:** Проблем опасне стави у праву, "Наша законитост", бр. 5/1979.
- May, Erich:** Das verkehrsrichtige Verhalten als Rechtsfertigungsgrund, NJW, бр. 33-34/1958.
- Мисита, Невенко:** Основ обезивања на накнаду штете настале при скијању, "Годишњак Правног факултета у Сарајеву", бр. 34/1986.
- Napajilo, Dragan:** Neka razmatrawa imovinske odgovornosti za štetu koju pro-uzroči životiwa, "Naša zakonitost", br. 7-8/1987.
- Nipperdey, H. L.:** Rechtswidrigkeit, Sozialadaequanz, Fahrlaessigkeit, Schuld im Zivilrecht, NJW, бр. 48/1957.
- Nirk, R.:** Anmerkung zu Urt. LG f. ZRS Wien v. 29. 1. 1965, NJW, бр. 7/1966.
- Padrutt, Willy:** Grenzen der Sicherungspflicht fuer Skipisten, "Schweizerische Zeitschrift fuer Strafrecht", бр. 4/1986.
- Pichler, Josef:** Besteht eine Rechtspflicht zur Sicherung der Skipisten?, "Schweizerische JZ", бр. 19/1968.
- Pichler, Josef:** Skiunfall und Haftung, "Oesterreichisches JZ", бр. 6/1966.
- Pierre, Azard:** Napomene uz presudu Cour D Appel de Paris od 7. 6 1963, "Racueil Dalloz Sirey", jurisprudence, бр. 3/1964.
- Rabinovitch, Wladimir:** Sport, u "Dalloz Encyclopedie Juridique", Repertoire de Droti Civil, Tome VII, Paris, 1976.
- Rabinovitch, Wladimir:** Sport, u "Dalloz Encyclopedie Juridique, Repertoire de Droti Civil, 2e Edition, Tome VII, Paris, 1978.
- Rabinovitch, Wladimir:** La responsabilite de L organisateur, u: "Le probleme juridique der Sport", Nice, 1979.
- Rother, Werner:** Die Begriffe Kausalitaet, Rechtswidrigkeit und Verschulden, u. "Festschrift fuer Karl Larenz", zum 80. Geburtstag, Muenchen, 1983.
- Roxin, Claus:** Verwerflichkeit und Sittenwidrigkeit als unrechtsbegrueendende Merkmale im Strafrecht, "Juristische Schulung", бр. 10/1964.
- Schild, Wolfgang:** Das strafrechtliche Problem der Sportverletzung (vorwiegend im Fussballkampfspiel), "Jura", бр. 9/1982.
- Schild, Wolfgang:** Das strafrechtliche Problem der Sportverletzung (vorwiegend im Fussballkampfspiel), "Jura", бр. 11/1982.
- Schiemann, Gottfried:** Einwilligung des Verletzten im Deliktsrecht, u: "Muenchener Rechts-Lexikon", Band I, Muenchen, 1987.

- Schmidt, H. W.:** Sorgfaltspflicht des Golfspielers gegenueber Dritten und Verkehrssicherungspflicht des Platzvereins., VersR, бр. 45/1963.
- Schmidt, H. W.:** Anmerkung zum Beschluss des LG Trier vom 14. 7. 1960, VersR, бр. 4/1965.
- Schmidt, Eberhardt:** Schlaegermensur und Strafrecht, JZ, бр. 12/1954.
- Schmidt, R.:** Praktische wichtige Auswirkungen der neuen Schuldtheorie im Zivilrecht, NJW, бр. 13/1958.
- Schmidt, Wolfgang:** Mitverschulden bei Nichtbenutzung von Sicherheitsgurten, VersR, бр. 9/1967.
- Schwab, Dieter:** Die deliktische Haftung bei widerrechtlichem Verweilen des Verletzten im Gefahrenbereich, JZ, бр. 1/1967.
- Schroeder, Jan:** Verkehrssicherungspflicht gegenueber Unbefugten, „Archiv fuer die civilistische Praxis“, Band 179, 1979.
- Spiro, Karl:** Die Haftung fuer Erfuelungsgehilfen, „Juristische Blaetter“, бр. 11-12/1987.
- Stark, Emil:** Haftpflicht im Wassersport, u: Christian Kraec, „Wassersport auf Binnengewassern und Bodensee“, Heidelberg, 1987.
- Stathoopoulos, Michael:** Bemerkungen zum Verhaeltnis zwischen Fahrlaessigkeit und Rechtswidrigkeit im Zivilrecht, u: „Festschrift fuer Karl Larenz“, zum 80. Geburtstag, Muenchen, 1983.
- Steffen, Erich:** Verkehrspflichten im Spannungsfeld von Bestandsschutz und Handlungsfreiheit, VersR, бр. 17/1980.
- Storch, Alfred:** Nochmals: Rechtliche Behandlung von Sportverletzungen beim Golfspiel, VersR, бр. 7/1990.
- Surminski, Arno:** Haftung fuer die Verletzung von Sportlern, „Zeitschrift fuer Versicherungs-wesen“, бр. 7/1974.
- Томић, Зоран:** Одговорност услед терористичких аката, јавних демонстрација или манифестација и одговорност организатора приредби, „Правни живот“, бр. 2/1984.
- Trenk - Hinterberger, Peter:** Die Garantiehaftung des Vermieters, „Juristische Schulung“, бр. 4/1975.
- Trockel, Horst:** Die Eineilligung Minderjaehriger in den aerztlichen Geileingriff, NJW, бр. 34/1972.
- Urakawa, Michitaro i Christian, von Bar:** Verschuldens- und Gefaerdungshaftung im japanisches Recht, u: „Rabels Zeitschrift fuer auslaendisches und internationales Privatrecht“, бр. 1/1979.
- Wangemann, Richard:** Handeln auf eigene Gefahr, NJW, бр. 3/1955.
- Westermann, H. P.:** Der Sportler als Arbeitnehmer besonderer Art - Zur Durchdringung von arbeitsrechtlichen Regelungen durch vereins- und verbandsautonome Bestimmungen, u: „Sport als Arbeit“, herausgegeben von Eike Reschke, Heidelberg, 1985.
- Wiethaup, Hans:** Zur Straf- und Zivilrechtlichen Seiten von Ungluecksfaellen auf Tribuenen in ueberfuellten Fussballstadien, VersR, бр. 1/1971.
- Zimmermann, Reinhard:** Verletzungserfolg, Spielregeln und allgemeines Sportrisiko, VersR, бр. 21/1980.
- Zitelmann, Ernst:** Ausschluss der Widerrechtlichkeit, „Archiv fuer die civilistische Praxis“, Band 99, 1906.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

796/799.000.34

ЂУРЂЕВИЋ, Ненад

Спортске приредбе : правне обавезе и имовинска
одговорност организатора / Ненад Ђурђевић. -
Крагујевац : Правни факултет, 1994 (Београд : Студио
Плус). - стр. 171.: 24 цм

На полеђини насл. листа: Sporting Performances / Nenad
Đurđević. Тираж 200.

- Summary. - Библиографија: стр. 165-171.
ISBN 86-80765-02-3

347.56:796/799 616-001:796.071

а) Спортске приредбе - Правни аспект б) Одговорност -
Спорт ц) Спортисти - Повреде
ИД=23026444